KSIĄŻKI

Sztuka i architektura islamu 650-1250

Sztuka i architektura islamu 1250-1800

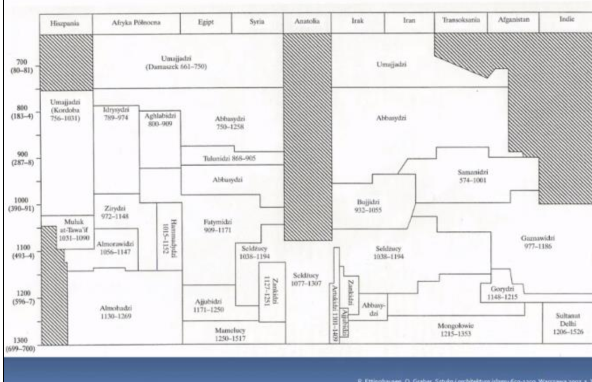
Islam art and architecture

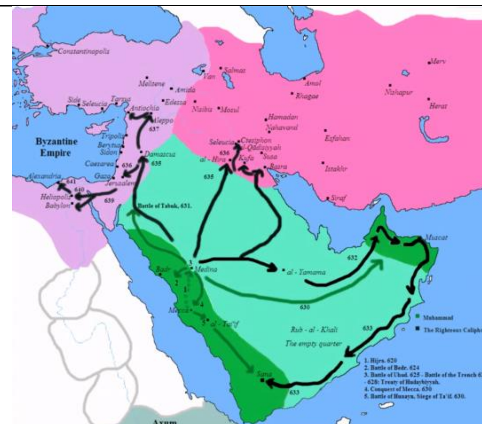
Islam historia, sztuka, architektura

WSTĘP

„Sztuka islamu" nie jest dobrym określeniem. Próba definicji sztuki jest sprawą kontrowersyjną i otwartą. Zajmować się będziemy architekturą i sztuką powstającą w krajach, które są lub były związane z religią muzułmańską. Określenie „sztuka islamu" jest bardzo orientalizujące (negatywnie). Poprzez „sztukę chrześcijańską" mamy na myśli kościoły i ich wyposażenie związane ściśle z kultem. „Sztuka islamu" nie obejmuje jedynie meczetów i madras, ale również manuskrypty, całą działalność twórczą powstającą na terenach muzułmańskich (lub eks-muzułmańskich), które nie miały z islamem niczego wspólnego.

Chrześcijanin tworzący w Kairze tworzy sztukę islamu, dlatego nie jest to dobre określenie, ponieważ wrzuca wszystko do przysłowiowego jednego worka. **Sztuka islamu dotyczy wytworów artystów działających na terenach kultury arabskiej, perskiej, tureckiej/osmańskiej i mongolskiej.**

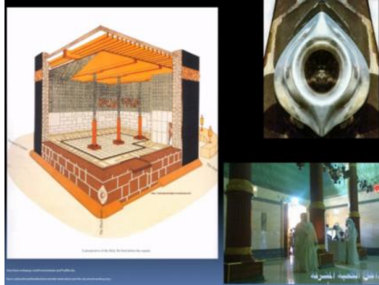
SZTUKA PRZEDMUZUŁMAŃSKA

Sztuka przedmuzułmańska Arabii, Persji i Bizancjum miała wpływ na ukształtowanie się sztuki islamu.

Osmańska płytka przedstawiająca al-Kaabę. Sama al-Kaaba powstała oczywiście przed islamem, została zaanektowana przez Proroka stając się centrum muzułmańskim.

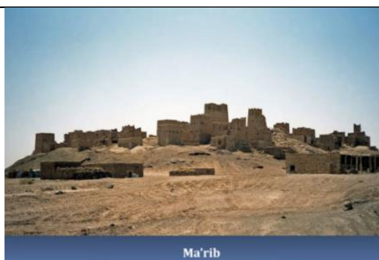
Al-Bait został stworzony przez proroka Ibrahima i

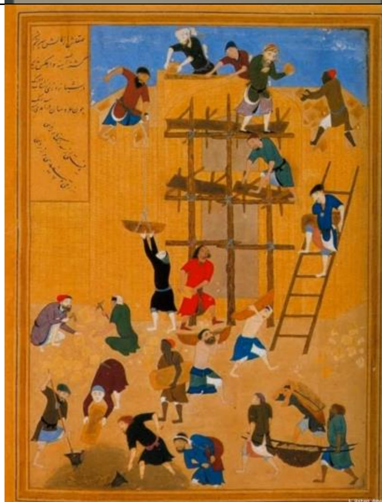
<table>
<tr>
<td>
</td>
<td>jego syna Ismaila.

Konstrukcja jest z drewna i granitu przykryta kiswą. Trzy kolumny podtrzymują strop, na jednym z rogów zaś znajduje się czarny kamień.

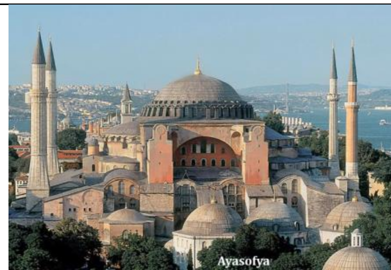
„Al-Ka'ba była powłoką na wodzie na czterdzieści lat przed stworzeniem przez Boga nieba i ziemi; od niej [od tego miejsca] zaczęła się kształtować [spłaszczać] ziemia."
Al-Azraqī, Kitāb aḫbār Makka wa-mā ǧā'a fīhā min al-āṯār (Leipzig, 1858, s. 3.)

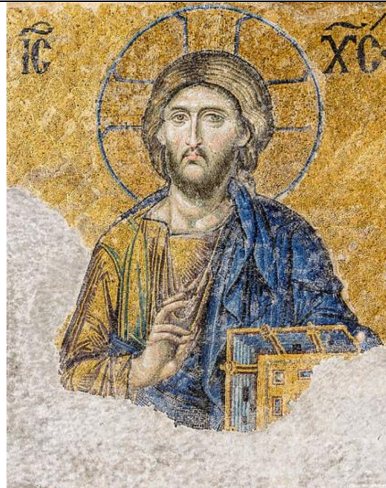
Al-Azraqī opisuje też dom (arab. bayt), który znajduje się w niebie pod tronem Boga i opiera się na czterech kolumnach. Allāh nakazał aniołom okrążać dom, a następnie rzekł do nich: „Zbudujcie mi dom na ziemi podobny do niego [domu w niebie] i w jego wymiarach. Rozkazał Bóg by wszyscy stworzeni na ziemi przez niego okrążali ten dom, tak jak lud niebieski okrąża dom zbudowany w niebie".
Al-Azraqī, Kitāb aḫbār Makka, s. 5.</td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>Sabejska inskrypcja dla boga al-Maqa (?). Alfabet sabejski wpłynął na kształtowanie się alfabetu arabskiego. Jest tu wspomnianych pięciu przedmuzułmańskich bogów. Inskrypcja jest na marmurze.

„Historycy zajmujący się najstarszą historią wspominają, że ziemia Saby była jedną z najżyźniejszych, najbogatszych i najobfitszych w Jemenie. Większość jej powierzchni zajmowały ogrody, pola i szerokie łąki. Była pokryta budowlami, mostami i pięknymi drzewami, a także gęstymi kanałami i rozlicznymi rzekami"
Al-Mas'ūdī, Murūǧ aḏ-ḏahab, t. III, s. 366-367.</td>
</tr>
<tr>
<td>
</td>
<td></td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>Północ Arabii – nabatejska Petra (dzisiejsza Jordania).</td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>Mad'in Salih</td>
</tr>
</table>

	Palmyra
	Rzymskie popiersie grobowe z piaskowca.
	Miniatura perska Behzada przedstawiająca budowanie lahmidzkiego pałacu al-Hawarnak. Według średniowiecznych arabskich przekazów architektem miał być Bizantyjczyk Simir Mar. Lahmidzki władca nie chciał, by jego architekt mógł stworzyć coś piękniejszego, zrzucił go więc ze szczytu budowli. Cegła była podstawowym perskim budulcem, dlatego na miniaturze przedstawione są formy współczesne Behzadowi, nie zaś historycznie właściwe.
	Persepolis, stolica Achemenidów. Składało się z wielu przylegających do siebie symetrycznych budowli.

	Brama Wszystkich Narodów zwana Bramą Kserksesa. Bardzo monumentalna.
	Sala Stu Kolumn, pałac budowany przez Kserksesa I.
	Tahara, pałac Dariusza I.
	Ahamenidzka metropolia z reliefami.
	Triumf Szakura I nad cesarzem rzymskim Aurelianem.
	Ktezyfon, Perska stolica budowana przez sasanidzkiego władcę Hosrowa. 26 metrów szerokości, 50 metrów długości. Cała konstrukcja nazywana jest Łukiem Hosrowa.
	Sasanidzka moneta jednego z władców. Każdy z władców miał inną koronę.

	Sasanidzkie srebro przedstawiające jedną z bogiń.
	Srebrny talerz z polowaniem (klasyczny motyw).
BIZANCJUM	
	Siedziba patriarchy, później zamieniona na meczet, muzeum i znowu meczet.
	

<table>
<tr><td>
</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td>Dyptyk konsularny Aerobindusa. Powstał około roku 516. Konsul jest duży i ma różne insygnia, na dole jest hipodrom przedstawiający zabawy. Dyptyk powstał z kości słoniowej.</td></tr>
<tr><td colspan="2">SZTUKA ISLAMU</td></tr>
<tr><td colspan="2">Sztuka islamu jest oparta na zasadach religijnych, na Koranie. Koran mówi o sztuce w wersach 3:47–49:

[47]Ona powiedziała:
„O Panie mój!
Jakże będę miała syna,</td></tr>
</table>

skoro nie dotknął mnie żaden mężczyzna?"
Powiedział:
„Tak będzie! Bóg stwarza to, co chce!
Kiedy On decyduje o istnieniu jakiejś rzeczy,
to tylko mówi: «Bądź!»
– i to się staje."
48 *On nauczy go Księgi i mądrości,*
Tory i Ewangelii
49 *i uczyni go posłańcem do synów Izraela:*
„Przyszedłem do was ze znakiem
od waszego Pana.
Ja utworzę wam z gliny postać ptaka
i tchnę w niego,
i on stanie się ptakiem.
Ja uzdrowię chorego i trędowatego
i ożywię zmarłych
– za zezwoleniem Boga.
Ja wam opowiem, co jecie
i co gromadzicie w waszych domach.
Zaprawdę, w tym jest znak dla was,
Jeśli jesteście wierzącymi!

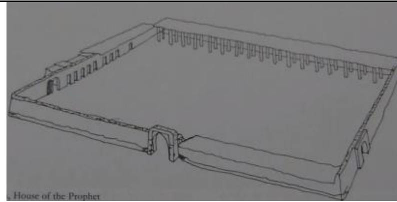
Fragmenty te uznawane są za podstawowe w kwestii kształtowania anikonizmu – nieprzedstawiania w dziełach sztuki religijnej postaci żywych (ludzi i zwierząt)**, ponieważ tylko Bóg jest stwórcą i tylko on decyduje o istnieniu jakiejś rzeczy.** Artysta nie może ożywić swojego dzieła. W sztuce świeckiej przedstawienia ludzi i zwierząt będą się znajdować.

5:90 i 6:74. Oddawanie czci bożkom i idolom („bałwanom"), co było powszechne w czasach przedmuzułmańskich, również jest zakazane. Idolatria, bałwochwalstwo jest zdecydowanie zakazane, nie można czcić przedmiotów, a szczególnie tych naśladujących ludzi, bóstwa itd.

Sahih al-Bukhari, vol. 7, księga 72, nr 843 – Gibril mówi Muhammadowi, że nie wejdzie do miejsca, w którym jest obraz albo pies.

Sahih al-Bukhari, vol 3, księga 34, nr 428 – artysta, który tworzy przedstawienia

zwierząt, nie jest w stanie ich ożywić, ponieważ nie jest Bogiem, tym samym nie powinien tego robić. Jeżeli tworzy się obrazy, lepiej malować drzewa i inne nieożywione rzeczy.

↓N

Pierwszy meczet, dom Proroka

Po lewej znajdują się domki/pokoje jego żon. Prorok zmarł w domu A'iszy i został pochowany pod podłogą.

Obiekt został zbudowany z cegieł suszonych na słońcu. Południową i północną stronę dziedzińca zajmuje kolumnada z pni palmowych, na których ułożono gałęzie i liście palm. Na ścianie wschodniej i zachodniej znajdowały się drzwi, a ściana południowa wskazywała stronę qibli.

Miejsce stało się meczetem, ponieważ wierni przychodzili do Muhammada po radę i w celu modlitwy. Na górze zostało postawione zadaszenie z liści palmowych dla modlących.

Dzisiaj jest to jeden z największych meczetów na świecie, zielona kopuła zaś wyznacza miejsce pochówku Proroka.

DYNASTIA UMAJJADÓW 661 – 750

Meczety na początku nie były budowlami. مَسْجِد oznacza miejsce bicia pokłonów, zaś جَامِع pochodzi od słowa جَمَعَ, czyli gromadzić. مَسْجِد jest wielkim meczetem, جَامِع małym. W wielkich meczetach początkowo odbywały się piątkowe modlitwy; gromadzili się tam wszyscy z danego miasta. Później, ze względu na ilość ludności, stało się to niemożliwe, powstawało więc kilka جَامِع w danym mieście.

W każdym mieście zakładano jakieś meczety, z tych najwcześniejszych jednak nie pozostało wiele, o ile w ogóle.

MECZETY

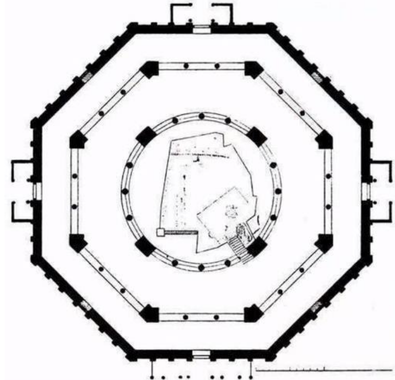
Meczet Kopuła na Skale w Jerozolimie

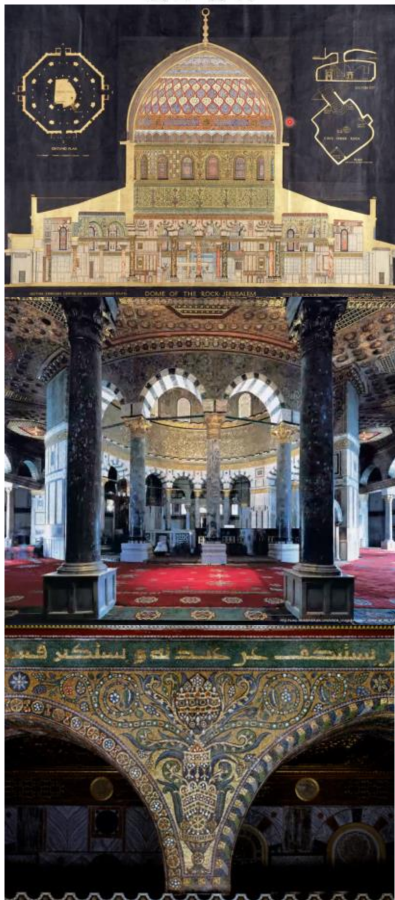
691 – 692

Uważa się ją za najwcześniejszą budowlę muzułmańską. Od czasu powstania została niemal niezmieniona. Kopuła przykryta jest prawdziwym złotem

2.

dołożonym przez króla Husajna, kupionym za 8 milionów otrzymanych ze sprzedaży willi.

Meczet postawiony jest na sztucznej platformie do której prowadzi sześć par schodów.

Jest na planie ośmioboku, w którego centralnej części przykryta jest kopułą dwuczaszową. Kopuła jest oparta na dwuczęściowym tamburze, inaczej bębnie. Tambur to wycinek koła, okrągła konstrukcja podwyższająca kopułę (2, fragment pod kopułą). W bębnie znajduje się 16 okien. **Tambur spoczywa na kolistej arkadzie złożonej z 4 kamiennych filarów i 12 kolumn z marmuru.**

Wewnątrz znajduje się skała.

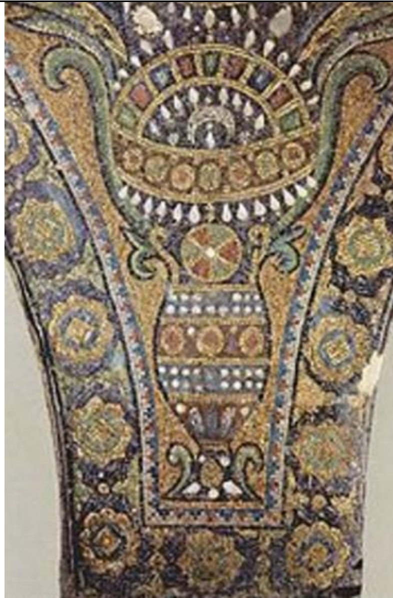
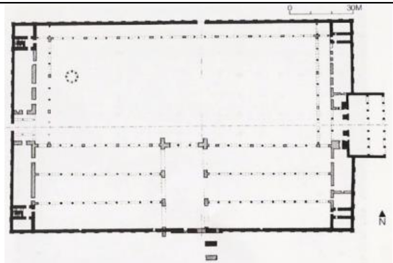
Kolumna jest okrągła, filar nie.

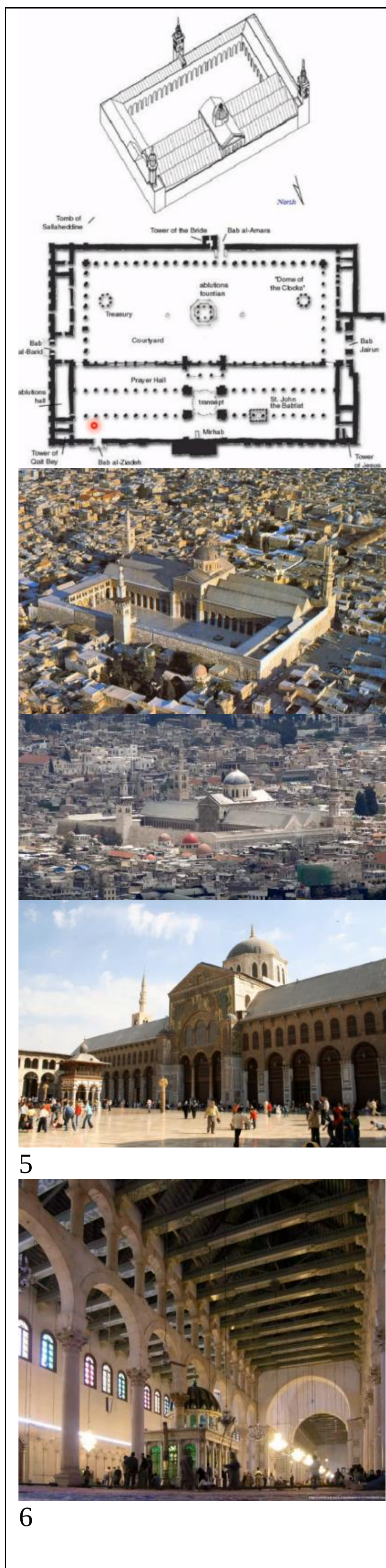
Wokół centralnej części znajdują się piękne mozaiki w stylu bizantyjskim. W przeciwieństwie do bizantyjskich mozaik nie ma przedstawień figuralnych. Dowiedziono, że klejnoty przypominają konkretne korony; są to trofea po podbitych władcach; klejnoty, korony i pancerze, wśród których znajdują się insygnia władców bizantyjskich i sasanidzkich.

Mozaiki w meczecie zapoczątkowały stosowanie w sposób nierealistyczny form realistycznych i w sposób antyrealistyczny kombinacji form naturalistycznych. Poza tym wpłynęły one na różnorodność późniejszych konstrukcji – **symbole na mozaikach nie powtarzają się.**

Nad mozaikami są jedne z pierwszych inskrypcji arabskich; pochodzą oczywiście z Koranu. Mają łącznie 240 metrów, 128 wewnątrz, 112 na zewnątrz. Nie są to przypadkowe inskrypcje – są antychrześcijańskie, potępiają m.in. Trójcę Świętą; mają charakter instruujący chrześcijan.

Oleg Grabar twierdził, że doszło tu do swego rodzaju zawłaszczenia. Abdel Malik stworzył budowlę, której

	odbiorcą mieli być chrześcijanie. Są różne teorie na temat tego, po co wzniesiono Kopułę na Skale. Religijna teoria odnosi się do Koranicznego ajjatu, który mówi, że المسجد الأقصى znajduje się w Jerozolimie. Wcześniej uznawano, że znajduje się w Hidżazie, niedaleko Medyny. Teoria z Jerozolimą pojawiła się za czasów krucjat, żeby namówić muzułmanów do walki, związana jest więc z polityką. Druga teoria Ignacego Gonsliera mówi, że za czasów walk drugiej fitny, za czasów kalifa Abdel Malika, za którego Kopuła na Skale powstała, miał antykalifa Abdullaha az-Zubajra, który zrobił powstanie w Mekce i przejął al-Kaabę. Yaqubi wspomina, że kalif zbudował kopułę, żeby można było odbywać do niej pielgrzymki, dlatego jest ona centralna i okrągła. Nie jest to potwierdzona teoria. Trzecia teoria została stworzona przez Olega Grabara, który przeanalizował różne elementy budowli. Tego typu centralnych budowli było sporo, a za Abdel Malika były to tereny zamieszkiwane w większości przez chrześcijan.
	Meczet Umajjadów w Damaszku **706 – 715** **Zbudowany przez kalifa al-Walida.** 157 na 100 metrów. Dziedziniec liczy 122 na 50 metrów; **otoczony z trzech stron portykami opartymi na filarach ustawionych na przemian z dwiema kolumnami. Na dziedzińcu znajduje się skarbiec** gminy muzułmańskiej (okrąg po lewej). **Na dole hipostylowa sala modlitw.** Pośrodku mamy **centralny transept, który prowadzi do ściany qibli, w której znajdują się cztery mihraby.** Po prawej są nawy boczne przykryte dwuspadowym dachem.

5

6

Swoją budową meczet nawiązuje do domu proroka w Medynie.

Koniecznymi elementami meczetu są: ściana qibli, która wskazuje kierunek modlitwy; **obok niej znajduje się mihrab,** nisza modlitewna, podobno najwcześniejsza, która przetrwała; **minbar**, kazalnica.

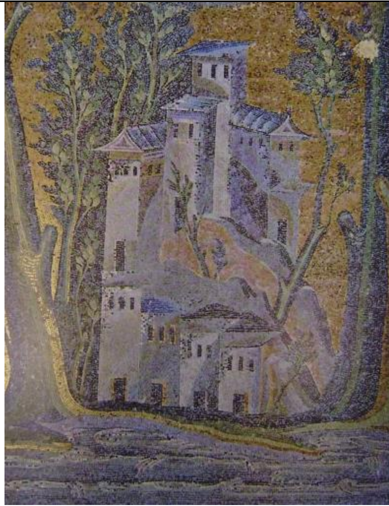
Jedna teoria opiera się na tym, że pierwszy mihrab powstał w meczecie w Medynie po śmierci Proroka, tam, gdzie Prorok zazwyczaj stał i prowadził modły. Teoria mówi, że jest to wizualna pamiątka po Muhammadzie. Minarety zostały zbudowane dopiero później.

Wewnątrz (nr 6), według legend, znajduje się głowa Yayhii Ibn Zahirijji, Jana Chrzciciela.

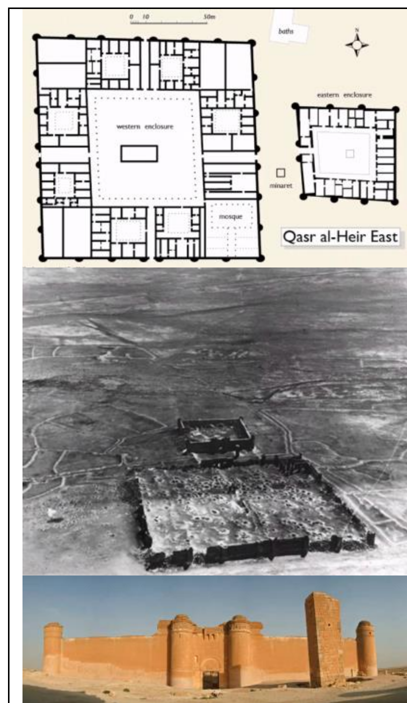
Meczet słynie z mozaik (nr 5, 7) **w stylu bizantyjskim, które przedstawiają motywy roślinne** (rzeka, wielkie drzewa), **budynki stojące wśród roślinności**. Nie do końca wiadomo, co zostało przedstawione, ponieważ nie ma tam cech charakterystycznych dla jakichkolwiek miast. Niektórzy twierdzą, że jest tam przedstawiony Raj, inni zaś wnioskują za pełnią świata, którym rządzić będzie kalif – stąd obce budowle, kościoły i przyroda z odległych terenów. Mozaiki robili prawdopodobnie ci sami ludzie, którzy tworzyli je na rzecz kościołów.

W 1893 miał miejsce pożar, podczas którego wiele z mozaik zostało stopionych i zniszczonych. Część z nich postarano się odbudować.

Swego czasu mozaiki pokrywały większość ścian w portykach, na fasadzie dziedzińca, w sali modlitw i (możliwe) **w północnym minarecie.**

<table>
<tr><td>
7

</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">PUSTYNNE PAŁACE</td></tr>
<tr><td>
</td><td>W kwestii zabytków umajjadzkiej architektury mamy grupę pustynnych pałaców. Nie wiadomo do końca, dlaczego powstawały; w kronikach znajdujemy rozmaite informacje. Czasami były połączone z meczetami, innym razem bardzo ufortyfikowane; mało okien, dużo pokoi, sale audiencyjne, łaźnie, mozaiki, freski, rzeźby.</td></tr>
</table>

<table>
<tr>
<td>
</td>
<td>

Qasr al-Hajr Wschodni

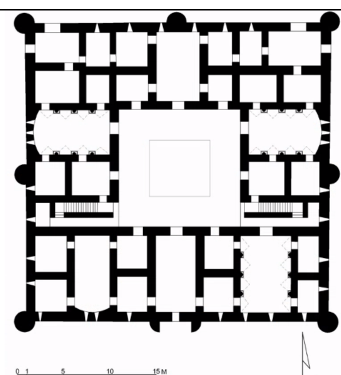
Syria

728

Pałac mini-miasto, który nie został ukończony. Zachowały się głównie mury zewnętrzne z większej części. **Monumentalne, ciekawe zastosowania techniczne, m.in. wodociągi. Zbudowany został z cegły**, co świadczy o wpływach perskich, zwłaszcza, że na tamtych terenach dominował kamień. **W zachowanej części znajduje się inskrypcja z datą.**

Znajdował się tam pierwszy znany w islamie karawanseraj, do tego obszerna łaźnia oraz „miasto” zawierające sześć dużych domostw, meczet i tłocznię oliwy; dookoła kilka rozrzuconych domów. **Duże, kwadratowe budowle z wieżami wypełnionymi tłuczniem.**

Obiekt najprawdopodobniej funkcjonował jako niewielkie miasto.

</td>
</tr>
<tr>
<td>

</td>
<td>

Qasr al-Charana

Jordania

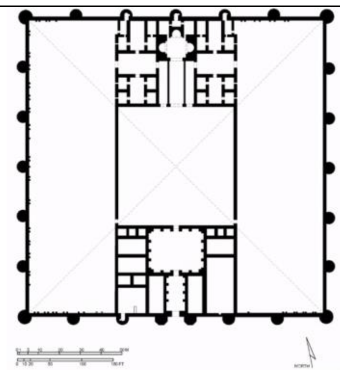
Ok. 710

35 na 35 metrów. **Nie wiadomo czym do końca była ta budowla** – hotelem, miejscem spotkań z Beduinami. Są ślady świadczące, że nigdy nie była używana. **W środku znajduje się jedynie mała cysterna wody**, co świadczy o tym, że obiekt nie był przeznaczony do użytku.

Posiada jedno wejście, dziedziniec, dwa piętra sal i komnat, w tym kilka urządzonych jak apartamenty oraz udekorowanych stiukami. Szczeliny do wypuszczania strzał służą jedynie celom dekoracyjnym.

Ewidentne wpływy bizantyjskie i sasanidzkie, m.in. sklepienia kolebkowe.

</td>
</tr>
</table>

<table>
<tr>
<td></td>
<td></td>
</tr>
<tr>
<td>

</td>
<td>

Al-Muszatta

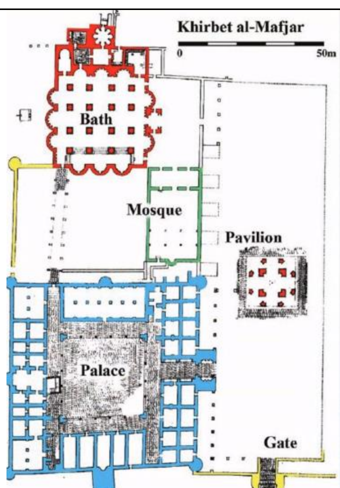
Jordania

VIII

Również nie wiadomo nic o przeznaczeniu tego pałacu. Znajduje się 32 km od Ammanu w Jordanii. Ma 25 wież, mur o wysokości 30,5 metra. Jest to jeden z najbardziej imponujących pustynnych pałaców.

Nie został ukończony: składa się z dziedzińca, meczetu i sali tronowej otwartej na dziedziniec. Został zbudowany z cegły. Fasada pałacu była dekorowana wielkimi trójkątami, z których 20 było prezentem kalifa dla cesarza Wilhelma. Teraz znajdują się one w Berlinie. **Są to ażurowe dekoracje przedstawiające lwy pijące wodę.** Zwierzęta mogły być przedstawione, ponieważ jest to pałac.

Na części trójkątów mamy figuralne przedstawienie zwierząt, na części zaś nie, można więc się domyślać, które pochodzą ze świeckiej części pałacu, które zaś z religijnej.

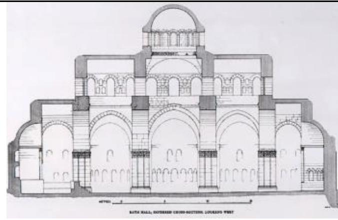
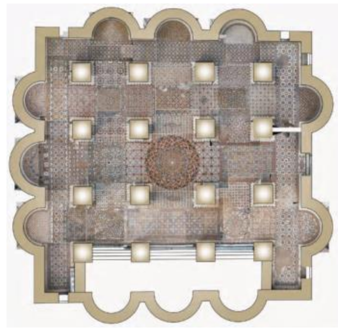
</td>
</tr>
<tr>
<td>
</td>
<td>

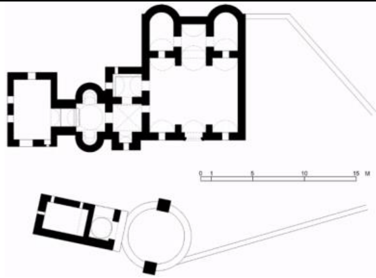
Chirbat al-Mafdżar

Zachodni Brzeg

Znajduje się na terenach palestyńskich. **Składa się z trzech oddzielnych części – pałacu, meczetu i łaźni** (podziemia)**, połączonych długim dziedzińcem z portykami, na którym wzniesiono fontannę. Oprócz tego pawilon i brama.** Wygląd łaźni (nr 2) odtworzono na podstawie zachowanych fragmentów.

</td>
</tr>
</table>

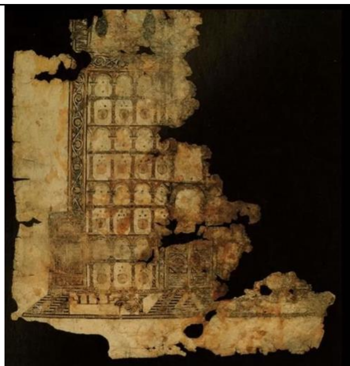
 2 3 4 5 6	**Na podłodze łaźni znajdują się mozaiki** (nr 3, 4)**. Znajduje się tam słynna mozaika przedstawiająca lwa atakującego gazelę** (nr 5)**.** Niektórzy interpretują to jako wojnę i pokój, inni zaś łączą z podbojami erotycznymi kalifa Hishama. **Znajduje się tam** coś, czego w sztuce islamu nie ma prawie wcale – **rzeźby pełnoplastyczne** (nr 6)**.** Na nr 7 po lewej przedstawiony jest mężczyzna z brodą i mieczem, po prawej zaś kobieta. Pierwszy jest posągiem władcy stojącego na piedestale zdobionym dwoma lwami. Ubrany jest w długi płaszcz i luźne spodnie na modłę sasanidzką, w ręku trzyma miecz lub sztylet.

  7	
 1 2 3 4	**Qusajr al-Amra** **Jordania** **VIII** Znajduje się na terenie dzisiejszej Jordanii. **Są to głównie łaźnie**, które się zachowały. **W środku znajdują się liczne malowidła.** Na nr 3 widocznych jest sześciu władców, których określono jako Cezara, Roderyka, Kisrę, Nygusa i dwóch innych. **Cel pałacyku jest ewidentnie rozrywkowy.** Na nr 4 przedstawiona jest tancerka. **W sztuce islamu nieistotny jest realizm, a stylizacja.** **Nr 5 przedstawia sklepienie części łaziennej, na którym znajduje się przedstawienie nieba i konstelacji przedstawionych w formie ludzi** (albo zwierząt)**.**

<table>
<tr><td>
5</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">SZTUKA UMAJJADÓW

Jednym z kanonów jest anikonizm oparty na potępieniu bałwochwalstwa.</td></tr>
<tr><td colspan="2">SZTUKA KSIĄŻKI

Najważniejszą sztuką w przypadku islamu jest sztuka książki i związana z tym kaligrafia. Koran jest źródłem wiedzy i języka. Ze względu na ogromne znaczenie religijne od samego początku starano się nadać mu możliwie najpiękniejszą formę. Kaligrafia i sztuka książki uznawana jest za najważniejszą ze sztuk w kwestii kultury muzułmańskiej. Początkowo Korany spisywano na pergaminie, nie miały stron tytułowych (hergafon?). Zapisywane były po arabsku, istotne są dukty, czyli style pisma.</td></tr>
<tr><td></td><td>Podwójna karta z rękopisu Koranu

Tusz na pergaminie, karty o formacie pionowym; pisany w dukcie hidżazi uznawanym za najwcześniejszy, pismo prezentujące wertykalny układ liter lekko pochylonych w prawo. Alif i lam pochylone są w prawą stronę. Początkowo Koranu nie wokalizowano, później zaś przyjęto standardowe wersje względem wokalizacji.</td></tr>
<tr><td></td><td>Frontopis z rękopisu Koranu

Podczas remontu w wielkim meczecie w Sanie, na strychu znaleziono, w workach na ziemniaki, palimpsest, stare pergaminy zawierające jeden z najstarszych zachowanych fragmentów Koranu.
Czarny tusz, pigmenty, złocenie na pergaminie. Na fragmencie mamy dekorację przedstawiającą budynek ze schodami.</td></tr>
</table>

	Koran z Bermingam W Catberry Research Library w Bermingam, w 2015, odkryto wśród źle połączonych fragmentów późniejszych Koranów stary manuskrypt. Pergamin jest datowany na okres pomiędzy 568 a 645.
	Dukt kufi/kuficki **Pierwsze dukty kufi charakteryzują się grubymi, lekko kwadratowymi literami bez wokalizacji i kropek.** Fragment ze zdjęcia pochodzi z I połowy XYZ wieku. 46x40cm. Zawiera fragment sury 93. **Pojawia się więcej dekoracji niefiguralnych. Tekst przedziela linia dekoracyjna oddzielająca fragmenty sur, do tego rozetki oddzielające poszczególne ajjaty. Całość jest otoczona ramką.**
DREWNO	
	Płyta drewniana z Meczetu al-Aqsa **Drewno jest bardzo rzadkie w sztuce arabskiej.** Zazwyczaj korzysta się z drewna cedrowego z Libanu. **Drewno stylizowane jest na liście i kiście winogron. Preferencja motywów roślinnych i symetria**, które są ważnymi elementami sztuki islamu.
	Krata okienna z Wielkiego Meczetu Umajjadów w Damaszku. Motywy geometryczne; po prawej analiza.
CERAMIKA	

Dzban turkusowy ceramiczny

Wysokość 40 cm, średnica 34 cm, pochodzi z terenów Iraku lub Iranu z VIII wieku. Jest to okres przekształcenia się kanonów i prześwitywania wpływów. **Motyw sasanidzki, dekoracja rytowana** (rylcem)**, dekoracja aplikowana** (czyli doklejana, np. uszka)**.** Kolor turkusowy otrzymywany za pomocą połączenia tlenku miedzi z ołowiem. Ołów znajduje się w glazurze, tym samym jest to popularny, prosty i tani sposób jej barwienia.

Kubek gliniany

Syria, VIII – IX wiek. Wysokość 8 cm, średnica 12 cm. Prototyp mógł być srebrny. Barwiony na kolor zielono-żółty; dekoracja.

Skomplikowany szklany flakon

VII – IX wiek. Wysokość 10 cm. Wzór rzymski. Flakon znajduje się na szczycie, niesiony jest przez jakieś zwierzę.

Syria, VII – VIII wiek. Wysokość 11 cm. Duże wpływy rzymskie. Opalizujące kolory to choroba szkła. Mógł służyć na pachnidła albo czarnidło (do malowania oczu).

	Dzban Marwana II Metalowy dzban ostatniego kalifa umajjadzkiego. Przechowywany jest w Muzeum Sztuki Islamu w XYZ. Wysokość 41 cm, średnica 28 cm. Dzban ten znaleziono niedaleko pochówku Marwana II w Al-Fajjum (północ Egiptu). **Odlany z brązu, pięknie zdobiony w różnych technikach. Na szczycie ażurowe** (z dziurkami) **zdobienie, piękny uchwyt, wylew w formie koguta, rytowanie** (grawerowanie, dziurki)**.** Zrobiony z metalu.
	Mniej dekoracji na brzuścu. Znajduje się w Metropolitan Muzeum w Nowym Jorku. Wysokość 40 cm. Wpływy bizantyjskie w kształcie, sasanidzkie w dekoracji.
INNE	
	Płytka rzeźbiona z kości słoniowej 11 x 8 cm, Egipt lub Syria, I połowa VIII wieku. Przedstawienia figuralne jeleni, motywy wici roślinnej, kwiaty. Horror vacui **– lęk przed pustką, jedna z cech charakterystycznych sztuki muzułmańskiej; polegał na wypełnianiu całości danej rzeczy dekoracją; przeciwieństwo minimalizmu.**
	Panel z cenotafu (symbolicznego grobowca) Długość 193 cm. Zdobiony czterema rodzajami drewna i kością słoniową. **Markieteria** (technika)**, czyli**

	mozaika z różnych rodzajów drewna, stosowana m.in. przez Rzymian. Prawdopodobnie z Egiptu; nawiązania do architektury, portyki podobne do dekoracji Koranów z Sany.
TKANINY	
	Fragment tapicerii 40 x 37 cm. **Powtarzalność, symetria, wzory.** Tkaniny były niezwykle ważne w muzułmańskiej sztuce. Wręczanie szat porównywalne było do wręczenia orderów. Tworzono je w tirazach, czyli manufakturach, w których wytwarzano daną tkaninę, ale nazywano tak również samą tkaninę. Tkaniny miały wielkie znaczenie w sztuce islamu. Tkaniny są delikatne i słabo się zachowują.
MONETY	
	Dirhamy Monety srebrne. Został wybity za czasów Abd al-Malika Marwana, który zbudował Kopułę Na Skale. Widnieje tam nazwisko gubernatora Kufy, brata Al-Malika. Monety są niezastąpione w kwestii datowania, ponieważ widnieje na nich rok wybicia. Na rewersie monety wybity jest zoroastryjski ołtarz ognia z dwoma magami. Awers przedstawia perskiego władcę Hosroda II. Pod jego wizerunkiem wybite są arabskie litery (*W imię Boga Muhammad jest jego prorokiem*). Początkowo muzułmanie używali form, które mieli, dlatego są niewielkie różnice w ikonografii wczesnych monet.

Dinary

Monety złote. Przedstawiony Abd al-Malik. Wybity w roku 74 hidżry. Nawiązania do tradycji bizantyjskiej, napis po arabsku.

Reforma monetarna Abd al-Malika

Zmiana ikonograficzna – brak przedstawień figuralnych, tym bardziej ludzi związanych z dawną władzą, same napisy. Awers – *Nie ma Boga prócz Boga jedynego, który nie ma towarzyszy*, tauhid; wokół fragment z Koranu. Rewers – fragment sury 112; wokół napis, że *ten dinar został wybity w roku 78*.

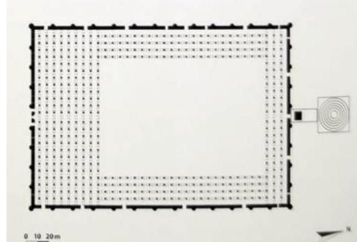
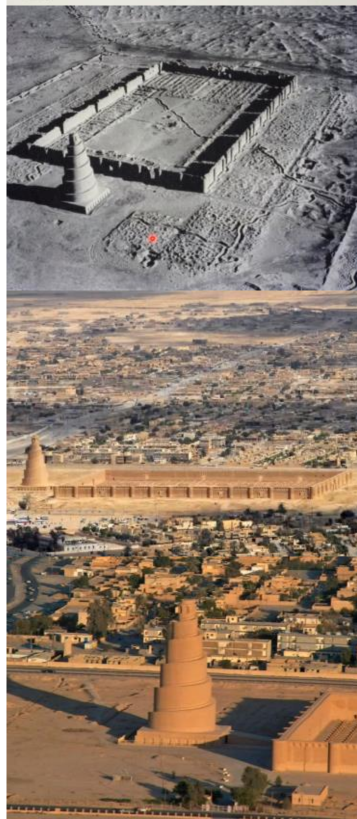
Oprócz zmiany formy zmienia się nowy standard wagi. Dinary Abd al-Malika były lżejsze, niż te, które wybijano wcześniej. Standard bizantyjski to 4,38 grama na złotą monetę, złote dinary zaś 4,25. Wedle teorii Kopernika gorszy pieniądz wypiera lepszy. Sensowniej było płacić dinarami umajjadzkimi niż monetami bizantyjskimi i sasanidzkimi. **Sprawiło to, że bardzo szybko poprzednie monety zostały wyparte przez nowe, które jednoznacznie głosiły podstawowe zasady nowej religii.**

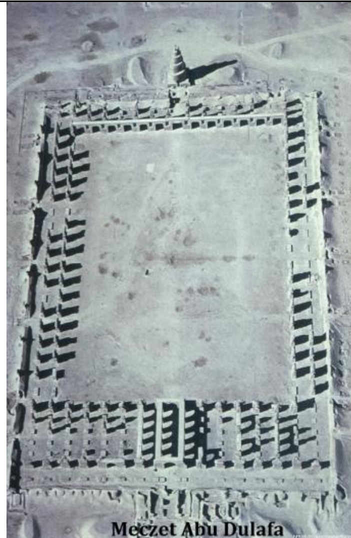
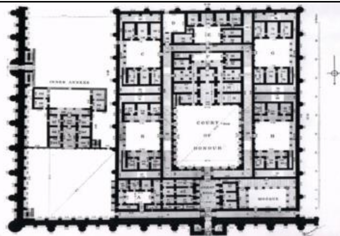
ARCHITEKTURA ABBASYDÓW

Bagdad

Miasto na planie koła. Na środku mamy pałac z zieloną kopułą, wokół duży plac i zabudowania, na zewnątrz fosa. Al-Mu'tasim miał zbudować miasto, gdzie będą ludzie o twarzach sowy (Turkowie, historia z polowaniem).

W obrębie zewnętrznego kręgu stały domy i sklepy.

	Al-Mu'tasim przeniósł stolicę z Bagdadu do Samarry. Po prawej jest Samarra, w lewą stronę zaś jej pozostałości.
 	Wielki Meczet al-Mutawakkila w Samarze **Irak** **847 – 881** 376 x 444 m, wewnątrz prostokąt o wymiarach 240 x 156 m, otoczony murem i odizolowany od pierwszego przez szeroki pusty teren przeznaczony na zaopatrzenie, latryny i urządzenia do ablucji. **Spiralny minaret usytuowany jest na zewnątrz.** Wysokość 52 m, szerokość 33 m. Zachowały się zewnętrzne mury meczetu.

	Meczet Abu Dulafa **Irak** 350 x 362 m. **Posiada minaret i zadaszenie tego samego typu co meczet w Samarze. Ten typ meczetu nazywa się meczetem T ze względu na nawę tworzącą literę T.**
   	Al-Uchajdir **Irak** **778** 175 x 169 m. **Cegła na sklepieniach, tłuczeń w zaprawie** (w wieżyczkach)**, masywne filary podnoszące zamknięte łukiem wgłębienia umieszczone w ścianach sal sklepionych kolebkowo, blendy** (ślepe nisze, czyli płytkie) **służące do dekoracji dużych powierzchni ścian. Zbudowany z cegły** (wpływy sasanidzkie)**.**
	Dżawsak al-Chakani **Irak** Znajdował się na terenie Samarry. Zachowały się jedynie fragmenty dekoracji. **Mnóstwo zabudowań,**

  Jawsaq al-Khaqani (Bab al-Amma), the formal entrance to the Caliphal Palace. Photo © Alistair Northedge 	**ogrodów, zbiorników wodnych, cystern. Zachowała się brama o przekroju kolebkowym oraz dekoracje architektoniczne. Na podstawie analizy stworzono nazwy trzech stylów:** **Samarra A – fryzy, fazowanie (ukośne, głębokie cięcia), mocno zarysowane liście winorośli, symetria, powtarzalność. Jest najbardziej realistyczna. Tło, wyraźne motywy naśladujące roślinność.** **Samarra B – przejście pomiędzy A i C. Z jednej strony głębokie cięcia i fryzy, nawiązanie do realistycznych przedstawień ornamentalnych.** **Samarra C – ornament, brak tła, niewiele realistycznej podstawy, cała powierzchnia pokryta ornamentem, brak pustki, powtarzalność motywu, fazowanie, tematy abstrakcyjne, horror vacui, całkowite pokrycie powierzchni, symetria.**
Przekazał ‘Urwa: „‘Ā’iša powiedziała «Prorok, pokój z nim, w swej śmiertelnej chorobie rzekł ‘Allāh przeklął żydów i chrześcijan za to, że biorą groby swych Proroków za miejsca modlitw»”. ‘Ā’iša powiedziała „Gdyby nie to, grób Proroka (pokój z nim) byłby widoczny. Obawiano się (jednak), by nie traktować go jak miejsce modlitw”.	**Hadis, który tłumaczy negatywne podejście muzułmanów do budowania grobowców, mauzoleów itd., żeby nie stwarzać miejsca kultu**, za co Prorok krytykował żydów i chrześcijan. Grobowce nie mogły wystawać ponad poziom ziemi, być jakkolwiek oznaczane, **wszyscy wierni mieli być równi w obliczu śmierci.** Pod koniec XIII wieku dodano kopułę nad miejscem pochówku Muhammada. **Mauzolea pojawiają się w sztuce muzułmańskiej dość późno, najpiękniejsze zaś są jak najdalej od Mekki** (Indie, Persja)**. Duże wpływy miały tutaj miejscowe tradycje**, a nie tradycja muzułmańska.

Al-Kubbat as-Sulajbijja

Irak

Najstarszy zachowany grobowiec, Samarra. Średnica 18 m. **Nie wiadomo do końca czym była ta budowla.** Została (tragicznie brzydko) zrekonstruowana. Niektórzy mówią, że to mauzoleum Al-Mustansira zbudowane przez jego matkę, chrześcijankę, która ze względu na wyznanie mogła wybudować taki grobowiec.

SZTUKA OKRESU ABBASYDÓW

KALIGRAFIA

Koran Amadżura, gubernatora Damaszku

II połowa X wieku

Został przekazany jako wakf dla meczetu w Tyrze. Na każdej stronie są jedynie trzy linijki tekstu. Nie ma znaków diakrytycznych.

Popularnym formatem manuskryptów do X wieku był format horyzontalny, mimo że wczesne Korany były wertykalne. **Większość Koranów pisano w dukcie kufi.** Niektóre teorie mówią, że format służył odróżnieniu Koranu od innego tekstu.

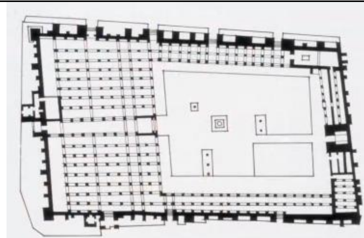
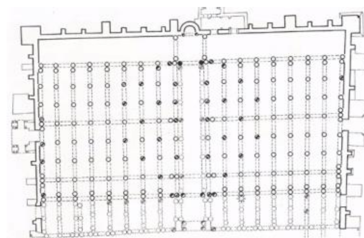
W X wieku pojawia się papier (wynaleziony w Chinach wieki wcześniej)**. Od tego czasu był w powszechnym użyciu.** Legenda mówi, że Arabowie zdobyli tę wiedzę dzięki bitwie, po której chińscy żołnierze trafili w niewolę muzułmanów, później zaś przekazali Arabom

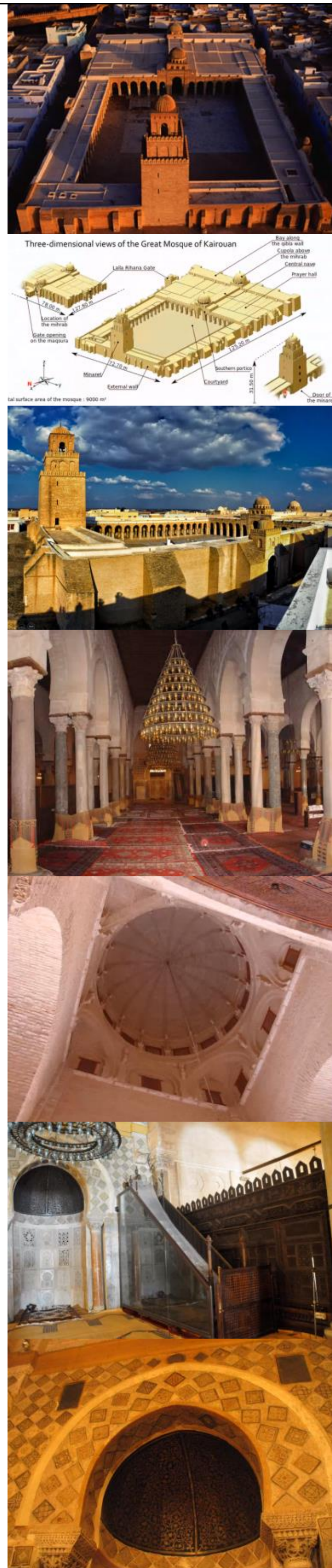
	techniki wytwarzania papieru. Na początku uważano papier za nieodpowiedni do świętej księgi, dlatego wciąż korzystano z pergaminu. Na wschodzie papier przyjęto wcześniej niż na zachodzie.
	W 940 zmarł **Ibn Muqla**, wezyr i polityk, **słynny kaligraf, który zmienił kaligrafię arabską.** Na zdjęciu zaprezentowany przez niego pomysł. Kropki są rombami, ponieważ do kaligrafii arabskiej używa się trzciny, a kropki robione trzciną są właśnie kwadratowe. **Na podstawie proporcji opartej na kropkach Ibn Muqla stworzył proporcje wszystkich liter.**
	Ibn al-Bawwab (zm. 1022) **rozwinął teorię Ibn Muqli tworząc teorię „sześciu piór", czyli sześciu duktów opartych na proporcjach. Zmiana polegała na skodyfikowaniu rodzajów pisma.** Ibn al-Bawwab miał napisać 64 Korany, z których zachował się jeden, pisany kursywą. Na kolofonie, czyli stronie z tytułem, datą itd. jest data i autor, chociaż nie wiadomo, czy jest to prawdziwy zapis. Ibn al-Bawwab był słynnym kaligrafem, więc wiele osób próbowało fałszować jego prace w celu zwiększenia wartości dzieła. **Jest napisany w naskh. Są tam kropki i wokalizacje, pomiędzy ajatami znajdują się okrągłe rozety, początki sur są zaznaczane złotem, dodatkowo w rozetach na marginesach pojawiają się dodatkowe zdobienia i informacje** (np. o tym czy dana sura jest mekkańska)**. Został spisany na papierze.** Jest przechowywany w Chester Beatty Library.
CERAMIKA	

	Talerz gliniany z Iraku Wysokość 2 cm, średnica 17. **Inskrypcja w dukcie kufi mówi**, że cierpliwość jest kluczem do zwycięstwa; błogosławieństwo. **Podobne teksty często były dekoracją ceramiki**, zaś kończące „برك” jest skierowane do właściciela. **Możemy wyróżnić dwa główne typy dekoracji: lustrem i kobaltem.**
	Misa z Iraku X wiek Przedstawia siedzącego po turecku mężczyznę trzymającego kielich (klasyczna poza), w drugiej ręce zaś gałązkę. Wokół niego mamy ptaki dziobiące ryby. Do tego **horror vacui w postaci kropek wypełniających tło.** **Lustr jest połyskliwym barwnikiem** z tlenków metali w różnych odcieniach żółtego, zielonego i oliwkowozielonego. **Pod względem koloru nawiązuje do złota** (którego jest niewiele w sztuce islamu)**.**
	Misa z Iraku Przedstawia jelenie; **udekorowana lustrem**. W sztuce islamu liczy się nie realizm, a stylizacja. Wysokość 6,5cm, średnica 24. **Na dole inskrypcja.**
	Dzban zdobiony lustrem, Irak X wiek Wysokość 28 cm. Przedstawia kobietę, która plecie warkocz.

	Misa IX wiek **Malaturą kobaltowa na szkliwnie**; najpierw wypalanie, później kobalt, następnie szkliwienie. Wysokość 5,5cm, średnica 20cm. Iracka odpowiedź na chińską porcelanę. **Dekoracja kobaltem**, barwnikiem dający kolor ciemnoniebieski. Kobaltem zdobiono ceramikę. [Porcelana jest typem ceramiki, jest wypalana w wysokich temperaturach i ze specjalnej glinki porcelanowej kaolinowej. Porcelany nie ma w świecie arabskim.] Jest to dekoracja zwana „inc in snow”. Inskrypcja mówi, że jest to praca Abu Jakiegoś.
SZKŁO	
	Szkło w technice millefiori (tysiąc kwiatów)**.** Szklane pręty są łączone, później zaś cięte w krążki, które są następnie łączone i ponownie wypalane, żeby połączyły się w całość. Jest to technika nie muzułmańska, ale w świecie islamu stosowana do dekoracji.
	Misa z Iraku IX wiek Średnica 14 cm. Wykonana w technice millefiori. W czasie wypalania krążki spłynęły, dlatego na ściankach są lekko zniekształcone.
	Puchar Wysokość 14 cm. Puchar dmuchany do formy, rżnięty. Dekoracja (pół)palmetowa, technika sasanidzka.

	Butelka z Iraku/Iranu IX/X wiek Wysokość 14 cm. Stylizowane motywy roślinne (Samarra C), odejście od realizmu.
DREWNO	
	Drewniany panel z drewna pakowego, Irak IX wiek 75 x 85 cm. Waga 30 kg. W sztuce muzułmańskiej Gwiazda Dawida nazywa się Pieczęcią Salomona, jest to symbol chroniący. Nie wiadomo, czego fragmentem jest ten na zdjęciu.
METALE	
	Akwamanila 1080 Naczynie do nalewania płynów. Tego typu akwamanile stosowano do obrzędów i wyjątkowych sytuacji. Robione są z różnego typu metali, ale również ceramiki, szkła. Wykonana z brązu, w kształcie ptaka. Znajduje się w kolekcji Ermitażu, datowana jest na rok 1080 (najprawdopodobniej inskrypcja datująca i sygnatura). Napis głosi: „W imię Boga miłosiernego i litościwego”. Artystą był Sulejman. **Z jednej strony realistyczny kształt, z drugiej niepasujący ornament: rozeta, inskrypcja, kwiaty. Ślady inkrustacji.**
TKANINY	

	Mata z bawełny Tiraz z inskrypcją haftowaną. Farbowana na kilka kolorów w technice ikad. Farbuje się osnowę i wątek przed utkaniem, później zaś, z ufarbowanych nici tka się tkaniny.
MONETY	
	Dirham Haruna ar-Raszida **786 – 787** Inskrypcje od czasów reformy Abd al-Malika nie zmieniały się, **fragmenty Koraniczne + informacje o dacie i gubernatorze, który kazał wybić monetę**. Harun ar-Raszid określił się jako „Sługa Allaha Harun, przywódca wiernych”.
MECZETY IX WIEKU	
  2	**Meczet w Kairawanie** **Dzisiejsza Tunezja, dawna Ifriqiyya** **670** **Pierwszy meczet założony na tych terenach** po zdobyciu przez muzułmanów. **Założony przez Uqbę Ibn Nafiego**, przywódcę wojsk muzułmańskich walczących na zachodzie. W 670 roku Uqba założył Kairawan i zbudował meczet. Pierwsza wersja nie zachowała się, dopiero w IX wieku za dynastii Aghlabidów powiększono go do obecnych rozmiarów. 9000 m2. Dziedziniec o wymiarach 67 x 52 m, wokół **podwójne rzędy łuków, po lewej hipostylowa sala**

modlitw typu T (główna nawa i nawa boczna, która przebiega wzdłuż ściany qibli, jest szersza niż pozostałe i tworzy literę T)**, maksura** (drewniana ścianka lub krata ustawiana w meczecie, oddzielająca władcę od reszty modlących się)**. Główne wejście jest z prawej strony, z boków mniejsze + dobudowane bramy.**

Obrazek nr 2, zbliżenie sali modlitw. Christian Ewert podczas badania meczetu odkrył, że **kapitele niektórych kolumn są inne od pozostałych.** Zaznaczył to na panie (przekreślone kółka) i odkrył, że **przy połączeniu kapiteli wychodzi plan Kopuły na Skale.**

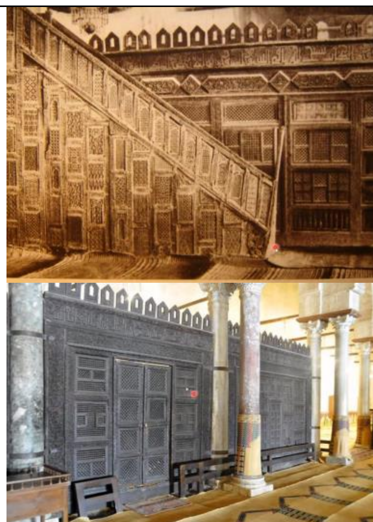
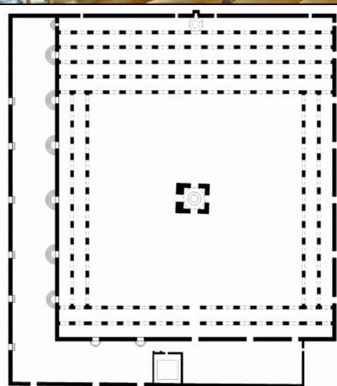
Minaret jest najstarszym zachowanym minaretem na świecie. Jest na planie kwadratu. 31 m wysokości, podstawa kwadratu 11 m.

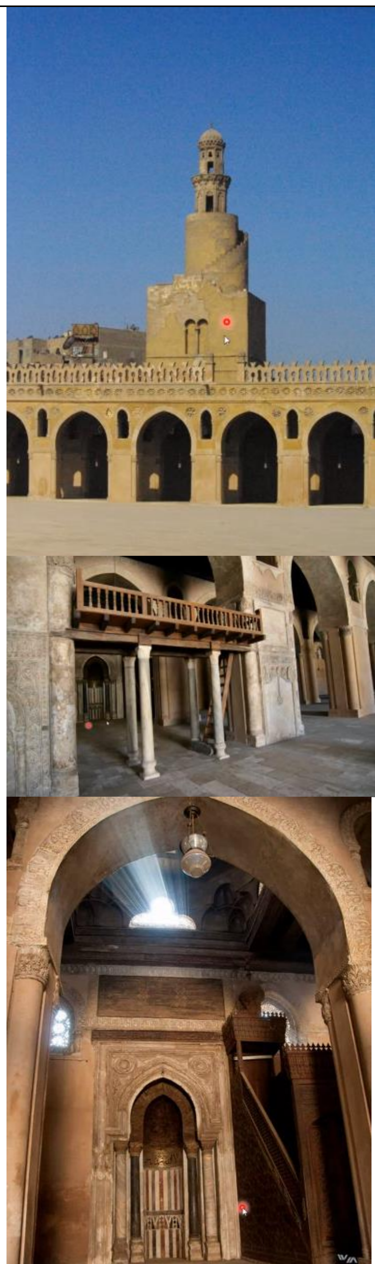
Do meczetu nie mogą wchodzić nie-muzułmanie. **W środku kolumny z marmuru i porfiru, spolia** (elementy architektoniczne „ukradzione" z poprzednich budowli i użyte ponownie) – **rzymskie kolumny z Kartaginy, mihrab, minbar, maksura, maty na ziemi. W środku znajduje się 414 kolumn, do meczetu prowadzi 17 drewnianych drzwi, w środku 17 naw.**

Kolumna na tamburze i na trompach (są to wycinki koła, które pozwalają przejść z planu kwadratu na plan koła).

Mihrab, 139 płytek zdobionych lustrem. Mibar z IX wieku z drewna tekowego, 3,93m długości, 3,31m wysokości. W pełni z drewna. W tle maksura.

Maksura to odgrodzone miejsce w meczecie, w którym modlił się władca, z racji tego, że władców najczęściej mordowano w meczetach, gdzie byli dostępni dla zwykłych ludzi. **Jest to najstarsza zachowana maksura.** 8 m długości, 3 m wysokości, cedrowa. **Do tego kratki zwane maszrabijjami**, były najczęściej stosowane w domach,

	dzięki czemu kobiety mogły patrzeć na zewnątrz samemu nie będąc widocznymi.
   	Meczet Ahmada Ibn Tuluna **879** Meczet gubernatora wysłanego z Samarry do Egiptu. Znajduje się w dzisiejszym Kairze. Ibn Tulun był z pochodzenia Turkiem. Z jednej strony uznawał władzę kalifa w stolicy, z drugiej jednak założył własną dynastię – Tulunidów. **Wokół dziedzińca znajdują się dwurzędowe portyki, na górze sala modlitw, nad mihrabem kopuła. Minaret jest na dole, na zewnątrz. Po lewej liczne wejścia i dziedziniec zewnętrzny, zijada.** 128 okien, 19 par drzwi, cegła, prawie brak spoliów (jedynie dwie kolumny przy mihrabie). **Przez dużą ilość okien i otwartych przestrzeni daje wrażenie lekkości. Fontanna do ablucji na środku została dobudowana za czasów Mameluków. Cały budynek jest wzniesiony z cegieł, do ceglanych filarów przylegają kolumny.** **Minaret nawiązujący do minaretów w Samarze.** Nie wiadomo, jak bardzo był przebudowywany (na pewno końcówka). **Dikka, podniesienie do recytacji.** Mihrab z (późniejszym) minbarem, nad mihrabem kopuła, która podkreśla najważniejsze miejsce w meczecie.

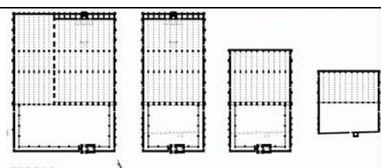
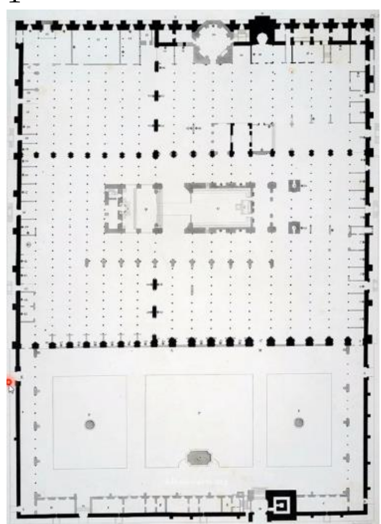
	
	Dinar Ahmada Ibn Tuluna w dukcie kufi, bez kropek.

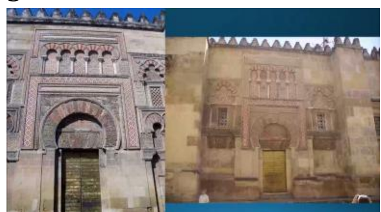
	
	Nilometr **IX wiek** **Najstarsza zachowana w niezmiennej formie budowla arabska w Kairze. Znajduje się na wyspie Rhoda. Składa się z kolumny podzielonej na 19 części.** Kopuła jest późniejsza, kamienne części są najstarsze. Woda szła tunelami prowadzącymi do Nilu. Za pomocą oznaczeń na nilometrze wskazywano jego poziom. **Na ścianach znajdują się inskrypcje koraniczne o wodzie.** Idealnym poziomem nilu było 16 części.

ARCHITEKTURA EPOKI AGHLABIDÓW

Dynastia rządząca na terenie dzisiejszej Tunezji i Sycylii (800 – 909). W 909 zostali obaleni przez Fatijmidów.

	Meczet w Susie **850** **Bardzo klasyczny pod względem formy – dziedziniec otoczony portykami, kolumnowa sala modlitw, dwie kopuły nad nawą główną prowadzącą do ściany qibli, w której centrum znajduje się mihrab** (a nad nim kopuła)**.** W środku 13 naw i 3 przęsła (poziome). Dwa niskie minarety po dwóch stronach.
	Meczet Trojga Drzwi w Kairuanie **866** Meczet dość mały i skromny, ale zwracający uwagę **przepiękną dekoracją fasady. Inskrypcje w dukcie kufi. Minaret jest na planie kwadratu, blendy** (ślepe nisze)**. Nad drzwiami łuki oparte na kolumnach z pięknymi korynckimi kapitelami** (prawdopodobnie zabranymi z wcześniejszej budowli rzymskiej)**.**
	Ribat w Susie Znajduje się w pobliżu Meczetu w Susie. **Ribat jest budowlą będącą połączeniem garnizonu i „klasztoru” o zasadniczych funkcjach obronnych, a także miejscem, gdzie gromadzili się sufi.** Powstał około roku xyz na miejscu aktywnego wcześniej fortu.
	Cysterny (małe i duże) **Aghlabidów w Kairauanie** Mała ma średnicę 37 m i głębokość 5 m, średnica wielkiej to 131 m. Woda z małej cysterny spływała przez filtr do większej. **Oprócz gromadzenia wody**

<table>
<tr>
<td></td>
<td>wykorzystywano ją także do zabawy, organizowano imprezy na wodzie, przedstawiano inscenizacje walk morskich.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">ARCHITEKTURA I SZTUKA AL-ANDALUS
300 łaźni, oświetlane ulice za pomocą lampek.</td>
</tr>
<tr>
<td>
1

3

</td>
<td>Mezquita – Wielki Meczet w Kordobie

Pierwszy plan jest po prawej stronie, powstał w latach 754 – 786 za Abd ar-Rahmana I, miał 9 lub 11 naw. Abd ar-Rahman II rozbudował go (II plan), dodał dwie nawy i 8 przęseł. Al-Hakam II (III plan) w 961 dodał 11 naw i rozbudował mihrab. Al-Mansur (IV plan) w 987 dobudował 8 naw, co bardzo zaburzyło symetrię, ale nadało meczetowi bardziej tradycyjny kształt.
Dziedziniec otoczony portykami, bardzo duża sala modlitw z 856 kolumnami z marmuru, onyksu, granitu itp. Minaret powstał w 961, wokół meczetu mury z licznymi bramami: Puerta de san Juan (obrazek 3, lewa), Puerta de espiritu santo (obrazek 3, prawa).
W środku rosną pomarańcze i palmy; dwuspadowe dachy, imponujące sklepienie nad mihrabową częścią sali modlitw.
Blendy do dekoracji, łuki podkowiaste, alteracja kolorystyczna, krenelaż (blanki; obrazek 3, na górze). Kolumny są spoliami; były za niskie do budowli, więc rozbudowano je poprzez dodanie kondygnacji – kolumna, kapitel, na nim impost, który dźwiga filary, z których mamy łuki.
Ablaq/k – alteracja kolorystyczna, czyli przekładanie klińców (klińce – fragmenty łuku, to, z czego się składa), raz jasny, raz ciemny.
Łuki lambrekinowe/wielolistne. Kopuła nad</td>
</tr>
</table>

10

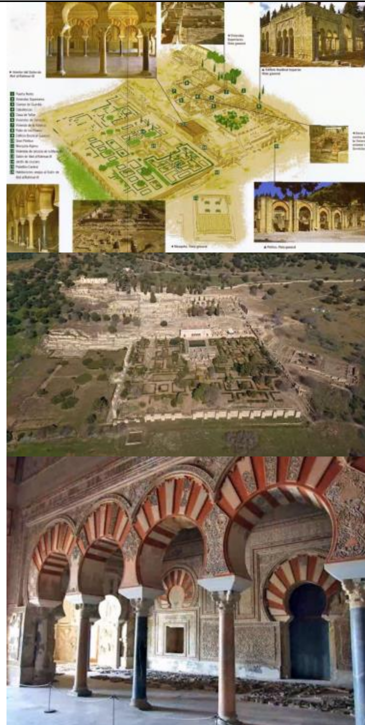
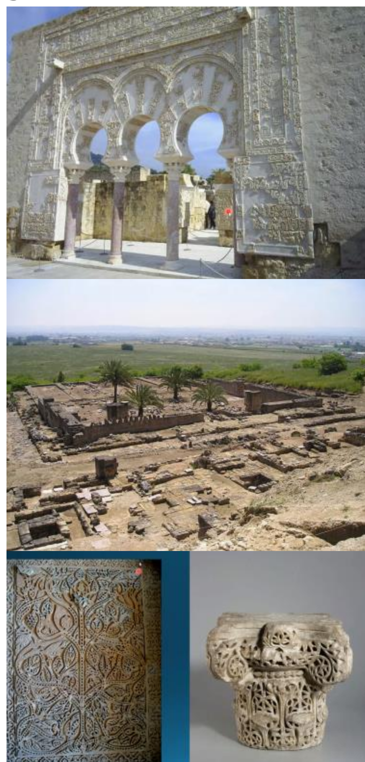

częścią mihrabową jest kopułą rozetową. Mamy kwadrat, w rogach trompy, żebrowanie, tambur, piękna dekoracja ornamentalna, inskrypcje. Dodatkowo złocona.

Głęboki mihrab stający się osobnym pomieszczeniem, łuk podkowiasty, kolorowe klińce, kaligrafia w dukcie kufi wokół, arabeskowe płyty, lamperie dekorujące ściany.

Kopuła (obrazek 10) **nad kaplicą Villaviciosa. W 1513 roku zbudowano w środku meczetu renesansową katedrę. Chrześcijańskie nazwy bram wynikają z tego, że meczet ten jest kościołem. Mihrab jest dzwonnicą.** Obecnie meczet służy tylko chrześcijańskim celom, muzułmanie nie mają prawa do modlitwy tam.

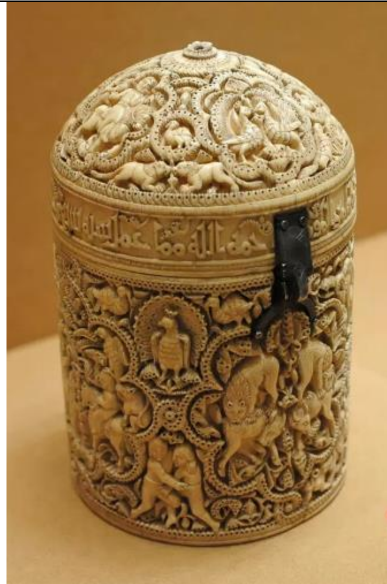
	
	Bab al-Mardum w Toledo **999 – 1000** Cristo de la Luz. **Łuki podkowiaste dzielące wnętrze na 9 części. Zbudowany jest na typowym panislamskim planie. Jego oryginalność polega na dziewięciu kopułach ozdobionych strukturalnie bezużytecznymi żebrami ułożonymi w różne wzory.**

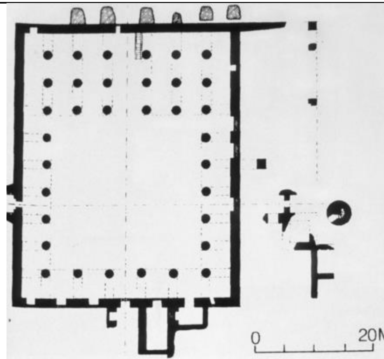
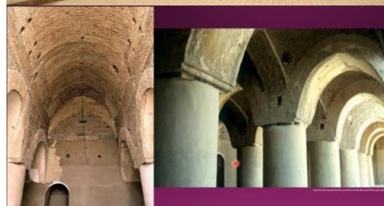
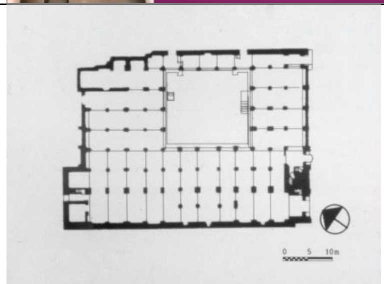
 3 6	**Madinat az-Zahra** (świetliste miasto) **936 – 940** **Budowane do roku 1010 przez Abd ar-Rahmana III, który potrzebował wizualnego dowodu swojej władzy.** Ma 1,5 km długości. Cały czas mają tam miejsce prace archeologiczne, odkryto jednak tylko 10%. Najlepiej zachowana jest sala audiencyjna. **Meczet jest pod innym kątem. Sala audiencyjna** (obrazek 3) **jest jedną z najlepiej zachowanych w całym meczecie. Ablaq, łuki podkowiaste, arabeski.** **W meczecie widać resztki krenelażu** (zakończenia łuku)**.** **Panel zdobiony arabeską** (obrazek 6)**. Arabeska ma 3 cechy: jest typem ornamentu w formie stylizowanej wici roślinnej, która pokrywa całą powierzchnię, jest symetryczna, dąży do nieskończoności.**
SZTUKA ZACHODU	

	Błękitny Koran **Znaleziony w meczecie w Kordobie. Pergamin** powstały w IX/X wieku **barwiony indygo**. 30 x 40 cm. **Podłużny kształt. Łącznie 600 kart**, nie zachowały się jednak w całości. Zachód wolniej adaptował wschodnie trendy tj. papier czy wertykalne Korany. **Dukt kufi.** **Wykonany złotem na błękitnym pergaminie o grupach wersetów zaznaczonych srebrnym ornamentem.**
	Karta z Koranu z biblioteki Wielkiego Meczetu w Al-Kajrawanie **907 – 908** **Koran na pergaminie w dukcie kufi, dekoracje w złocie, najstarszy znaleziony w Wielkim Meczecie.**
	Marmurowy rezerwuar (basen) Długość 1,5 m. Pochodzi z pałacu w Kordobie podobnie użyty w Al-Hamzie, nasryckim pałacu. **Dekoracja figuralna przedstawiająca lwy zjadające antylopy** (koziorożce?).
	Misa z **dekoracją figuralną przedstawiająca ptaka siedzącego na koniu. Talerz malowany na szkliwnie.** Prawdopodobnie naśladuje ceramikę iracką, która naśladuje ceramikę chińską. **Brązowa i zielona malatura** (farbki z miedzi i manganu)**.** **Charakterystyczne dla sztuki andaluzyjskiej motywy figuralne występujące na równi z niefiguralnymi i jeden z najbardziej znanych typów abbasydzkich – imitacje białych naczyń chińskiej protoporcelany.**

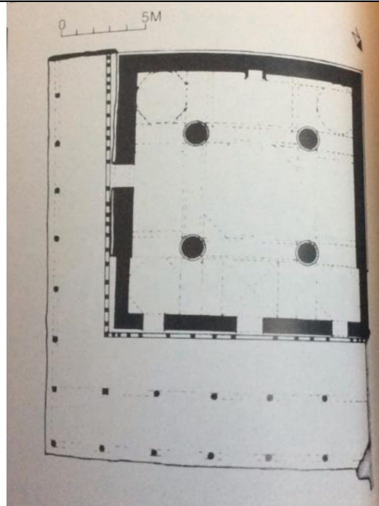
	Dzban Późny X wiek Wysokość 32 cm, inskrypcja (Władza należy do Boga). Znaleziony w morzu. Kształt koguta lub pawia.
	Lampa na oliwę X/XI wiek **Bogato zdobiona, rytowana, stylizowany uchwyt w formie pantery.**
	Świecznik 50,5 cm wysokości. **Nietypowy kształt.** Znaleziony w Al-Andaluz, możliwe nawiązanie do świeczników kościelnych. **Na dole znajduje się inskrypcja** (baraka)**.**

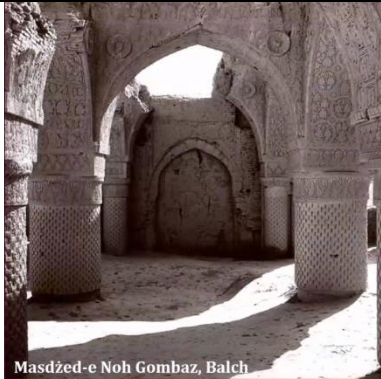
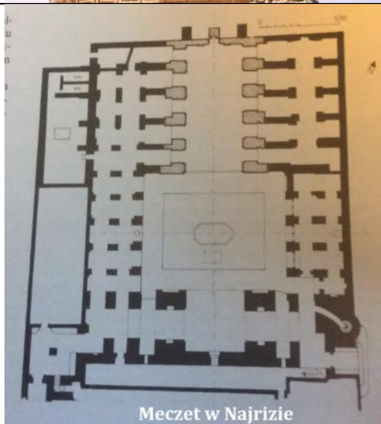
	Jelonek z brązu II połowa X wieku **Prawdopodobnie część fontanny** w Madinat az-Zahra**. W środku ew. dziura do wyciekania wody. Wykonane za pomocą metody wosku traconego** (najpierw wykonuje się woskowy prototyp, okleja się go gipsem, do środka wlewa się płynny metal, który rozpuszcza wosk i go zastępuje)**.**
	Skrzynka dekorowana niello (technika zdobienia stosowana w złotnictwie za pomocą siarczków później polerowanych)**. Inskrypcja datująca, 976 rok. W środku podstawa skrzyni jest drewniana.**
	Skrzynka z kości słoniowej przedstawiająca ludzi polujących na gazelę. Kordoba, 966 – 968, **rzeźbiona z jednego kła. Usunięto arabską inskrypcję przy pokrywce.**
	Puszka Al-Mughiry **968** **Al-Mughira był synem Abd ar-Rahmana III. Puszka jest jednym z najznamienitszych dzieł sztuki islamu.** 15 cm wysokości. **Ornamenty przedstawiające ludzi, na środku lutnista, po lewej najprawdopodobniej władca z pucharem** (klasyczne przedstawienie z Persji)**, po prawej wachlarzysta. Siedzą** (najprawdopodobniej) **na tronie z lwami** (szczególnie znany w Persji)**, wokół dekoracje lwów polujących na antylopy/gazele, pawi, zapasów ludzkich, ludzi siedzących na koniach, z**

  	ptakami na głowach, zrywających owoce z drzewa, obok nich szczury albo małpy. Absolutny horror vacui. **Na górze inskrypcja przedstawiająca obiekt** (*Ofiaruję Wam widok jeden z najpiękniejszych / jak jędrną pierś najdelikatniejszej dziewicy. / Piękna przyoblekła mnie we wspaniałe szaty / wysadzane klejnotami. / A ja jestem tylko pojemnikiem na piżmo, kamforę i amrę.*)**.** **Dekoracja stanowi pierwszy świadomie skomponowany schemat zdobniczy ujmujący w jedną całość większe i mniejsze sceny. Jest to również pierwsza prezentacja cyklu tematów dworskich na hiszpańsko-arabskich wyrobach kości słoniowej.** **Motywy wyrażające potęgę władcy** (lwy poniżej tronu, lwy atakujące byki**), inne wzory o charakterze czysto dekoracyjnym. Wiele motywów występuje parami. Główne tematy zaznaczone są liściastymi ramami i większymi rozmiarami figur.**
	Pojemnik z kości słoniowej dla dziecka na pionki do gry.

	Tkanina. **Dekoracje nawiązujące do głów ptaków.** Nie zachowała się.
ARCHITEKTURA PERSKA	
   	Meczet w Damganie (północny Iran) **Od VIII wieku meczet** **Tarihone – świątynia Boga. Miejsce było świątynią przedmuzułmańską i zostało zmienione na potrzeby nowej religii.** Zazwyczaj były to zoroastryjskie świątynie ognia. **Meczet jest hipostylowy, dziedziniec otoczony arkadami, hipostylowa sala modlitw. Mihrab i minbar.** Kolumny o średnicy prawie 2 m. **Sklepienie kolebkowe.** **Koleba – sklepienie o przekroju półokrągłym. Pojawia się lekkie dążenie do ostrołuku. Ostrołuki później staną się klasykiem w kwestii kultury muzułmańskiej. Do tego duże przestrzenie wewnętrzne oparte na małej liczbie podpór. Kolumny są stosunkowo krótkie i przysadziste.** **Minaret jest późniejszy**, seldżucki, z XI wieku. Prawie 27 m wysokości. **Prawdopodobnie wcześniejszy minaret był na planie kwadratu. Zbudowany z cegły** (typowy budulec wschodu)**.**
	Meczet w Nainie (centralny Iran) **Jeden z najstarszych w Iranie. Dziedziniec, wokół portyki i sale, minaret, budowla z cegły.** **Na zewnętrznej części** (obrazek 3) **stiuki, dekorowanie cegły cegłą, służące do zamaskowania przysadzistości formy architektonicznej.**

  3 	**W środku stiuki na kolumnach, minbar późniejszy, mihrab. Mihrabową część sali modlitw przykrywają trzy kopuły.**

   	Meczet w Hazarze (wioska w Uzbekistanie koło Buchary) **Składa się z kwadratowej sali modlitw z centralną kopułą opartą na trompach oraz sklepieniami po czterech stronach i czterema kopułami w rogach, bardzo grube ściany, cegła.** **W środku grube, przysadziste kolumny.**
	Masdżed-e Noh Gombaz, Balch (północny Afganistan), Meczet Dziewięciu Kopuł **Dziewięć kopuł dzieli meczet na 9 części poprzez 4 wielkie kolumny**, wszystko 20 x 20 m. **Najprawdopodobniej najstarszy meczet afgański.** **Kolumny ostrołukowe podtrzymują łukowe arkady i przykryte są stiukiem.**

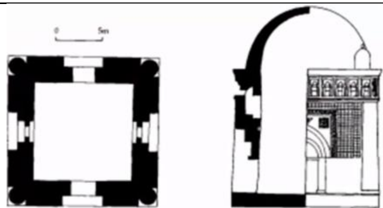
 Masdżed-e Noh Gombaz, Balch 	
 Meczet w Najrizie 	**Meczet** bujjidzki **w Najrizie** (Iran) najprawdopodobniej z X wieku Wcześniej być może był świątynią ognia. **Dziedziniec, wokół arkady. Miejsce kopuły zajął ejwan ciągnący się od dziedzińca do mihrabu i górujący nad resztą świątyni.**
	Ejwan – pomieszczenie w formie głębokiej niszy otwarte z jednego boku, zwykle na dziedziniec, przykryte sklepieniem kolebkowym, zazwyczaj o przekroju ostrołukowym. Charakterystyczna rzecz dla architektury

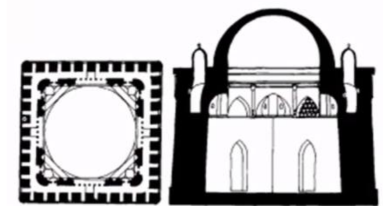

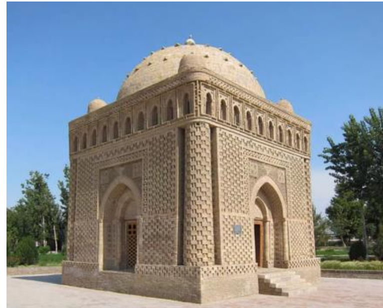
perskiej.

MAUZOLEA PERSKIE

W Persji mamy wiele mauzoleów. Niektórzy mówią, że to kwestia dynastycznych ambicji; budowano je dla podkreślenia ciągłości dynastii. Z drugiej strony mamy teorię o wpływach szyickich i o tym, że miejsca pochówków potomków Alego były podkreślane przez mauzolea.

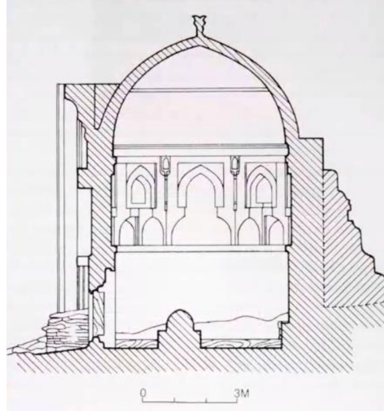
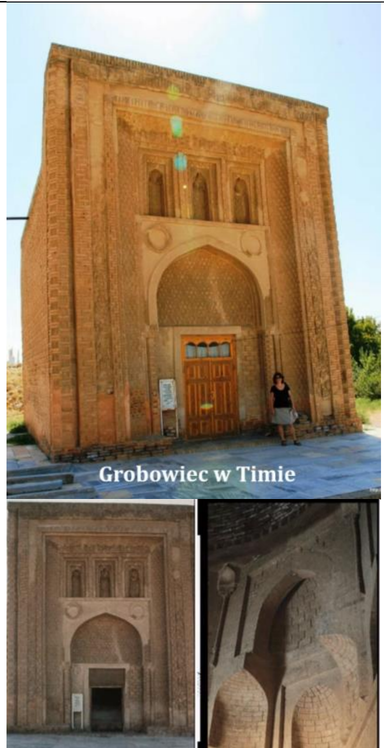
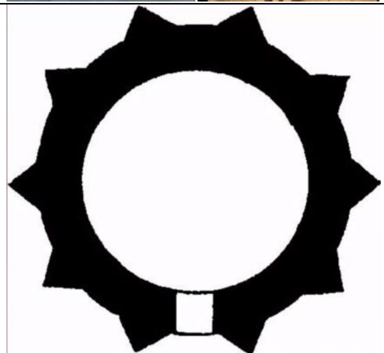

Grobowiec samanidzki w Bucharze zwany **Mauzoleum Isma'ila**, najważniejszego władcy samanidzkiego Zbudowany **przez rokiem 943**

Zbudowany z cegły wypalanej wysokiej jakości, która służy zarówno jako budulec, jak i dekoracja. Cały budynek oparty jest na planie kwadratu o boku 10 m, **sklepiony umieszczoną centralnie kopułą opartą na trompach oraz czterema kopułkami narożnymi. W górnej części, pod kopułą, znajduje się oktagonalna arkada z blendami. Na środku każdego boku znajduje się monumentalne wejście umieszczone we wnęce i zwieńczone łukiem ujętym w prostokąt.**

Wewnątrz cztery trompy – jedna w każdym rogu. Trompy są typowe dla architektury perskiej. Okna z kratami, cenota znajdująca się nad grobem.

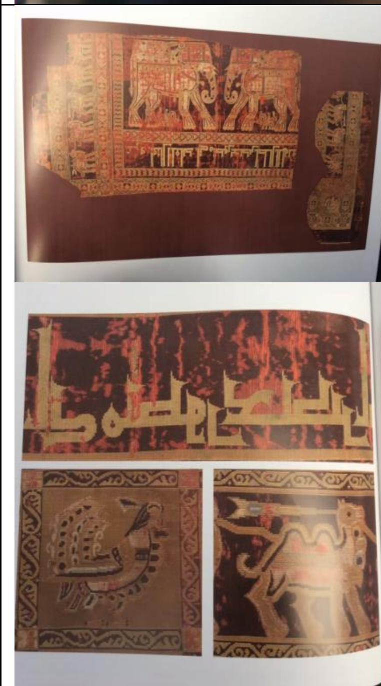
	
	Arab Aty w Timie (Uzbekistan, koło Samarkandy) **Część środkowa i fasada podobna do Buchary.** 8 x 8 x 7. Wewnątrz uwypuklona trompa podnosząca kopułę, plan kwadratu. Na zewnątrz wysunięta fasada. **Ceglane elewacje pozbawione ornamentu kontrastują z bogactwem wzornictwa fasady.** **Uwypuklona trompa** (obrazek 2)**; właściwa trompa zmniejsza się i zostaje obramowana dwoma wycinkami kopuły, po jednym z każdej strony, oraz wysokim łukiem w górze. Umieszczone w narożnikach kolumienki nie służą żadnemu celowi.**
	Gombad-e Kabus (w mieście w zachodnim Iranie o takiej samej nazwie) **1006 – 1007** **Mauzoleum wieżowe zbudowane przez zijarydów, przez emira Kabusa.** 72 m wysokości, średnica 17 m.

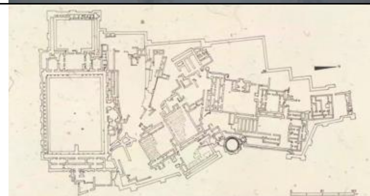
Gonbad-e Kabus	**Budowla ma 10 stron** i 3 m grubości ścian. **Nad wejściem inskrypcja w dukcie kufi idąca wokół całej budowli.** **Nie znaleziono w niej śladu krypty i nie wiadomo, gdzie ma znajdować się grób.** Mówi się, że trumna sułtana miała być szklana i zwisać z sufitu. **Budowla wewnątrz jest okrągła, na zewnątrz ma kształt gwiazdy o dziesięciu promieniach.**
ARCHITEKTURA ŚWIECKA	
	Nisza z Niszapuru (zachodni Iran) X wiek **Polichromowane z motywem oczu i dekoracją kwiatową.** Przechowane w Netropolitan Museum w Nowym Jorku. Pnau – dekorowany fragment ściany.
	Fragment meczetu bujjidzkiego w Isfahanie **Polichromowane nisze zdobione stiukiem. Cegła.**
SZTUKA PERSKA	
	Koran Muhammada Ibn Ahmada Ibn Jasina z Isfahanu 993 Nazwisko na kolofonie. Koran na papierze, cztery

	tomy. Pisany w dukcie kufi.
	Traktat As-Safiego o gwiazdach **1009** Zamówiony przez Ad-Daulę. Wersja z 1009 roku sporządzona przez syna autora. **Uznawany za najstarszy ilustrowany manuskrypt. Ilustracja przedstawia tancerkę.**
CERAMIKA	
	Chińska metoda dekoracji sancai, ceramika zdobiona na żółto-zielono-biało/brązowo popularna za dynastii Tang. **Technika sgraffito polegająca na ryciu.** Naśladownictwo Chin.
	Naśladownictwo motywów perskich. Przedstawienie wojownika na koniu (motyw staroperski)**, horror vacui, inskrypcje, zwierzęta, ptaki.**
	Misa z Niszapuru Dekorowana motywem trzech biegnących ptaków.

	Biała angoba i malatura brązowa, ryba i pawie oko.
	Półmisek dekorowany kaligrafią w dukcie kufi. Inskrypcja chroni nas i życzy wszystkiego dobrego.
	„Ten, kto wierzy w nagrodę od Boga, jest szczodry w podarkach." 27 cm średnicy.
	Polichromowany talerz, średnica 20 cm.
	Półmisek **Szkło barwione kobaltem.** Najprawdopodobniej importowany z Syrii na wschód, **szkło rytowane.**

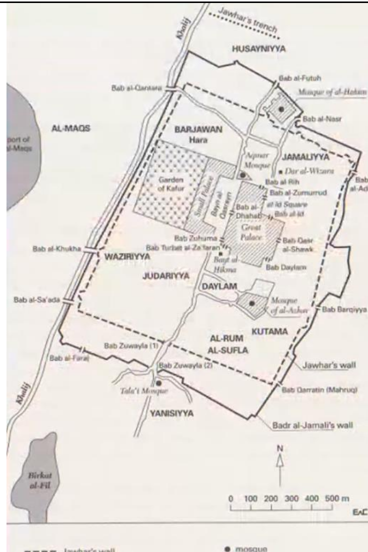
	12 cm, Iran, IX – X wiek. **Fasety nawiązujące do sasanidów, kształt klasyczny muzułmański.**
	Metalowy zraszacz do wody różanej w kształcie zwierzęcia X wiek 13 cm, **rytowanie**, wschodni Iran albo Afganistan. **Brzusiec pokryty migdałowymi uszami.**
	Złoty dzbanek z inskrypcją z imieniem i tytułami (przy kołnierzu) 16 cm. **Rytowanie i repusowanie.** **Repusowanie – wybijanie blachy od tyłu.**

	Pozłacany dzbanek ze srebra (czarne elementy) Wysokość 15 cm, kształt lampy meczetowej, **napis kuficki na kołnierzu, wizerunki ptaków.**
	Dzbanek srebrny z inskrypcją w kufi, zdobiony niello (czarna pasta)**.** Na inskrypcji prośba o błogosławieństwo dla właściciela.
	Tkaniny z kościoła San Jose, kościoła świętego Jadoka Nie pochodzi z kościoła, ale trafiła tam najprawdopodobniej w czasie krucjat. **Widnieje na niej inskrypcja z tureckim imieniem** – Buhtegi, dowódcy Abdel Malika, który zabił go za plany rewolty. Wytwarzanie tkanin w tirazie było uzurpowaniem władzy, ponieważ mógł to robić tylko władca.

	Moneta samanidzka wybita w Asz-Szasz, Taszkiencie, w roku 902.
ARCHITEKTURA FATYMIDÓW (909 – 1171) Charakterystyczne cechy: • łuki kilowe	
	Meczet w Al-Mahdijji **912** **Dziedziniec, arkady, sala modlitw, typ T, w centralnej części nawy mihrab, nad nim kopuła. Dwa minarety w dolnej części. Wejście składające się z potrójnej bramy, której centralną część stanowi obszerna prostokątna wieża.** **Fasa – portal przewyższający mur wychodzący przed lico.**
	Qala Bani Hammad **ok. 1000 – 1010** Nie jest to budowla fatyjmidzka. **Praktycznie jest to miasto z ogromnym założeniem pałacowym, miasto-pałac wokół sztucznego akwenu**, na którym odbywały się

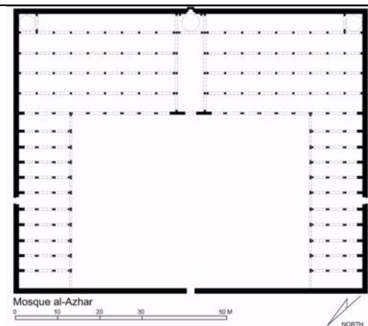
<table>
<tr>
<td>

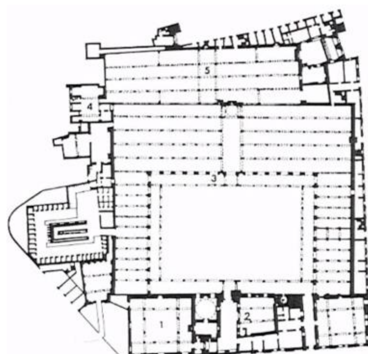
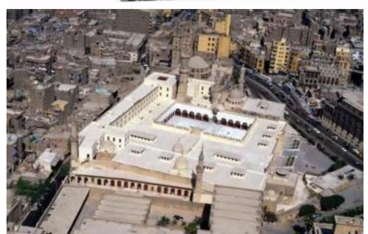

</td>
<td>
rekonstrukcje bitew morskich; okrągła cysterna; pałac emira; meczet, łaźnie, szereg pojedynczych domów i pałaców.

Zachował się jeden minaret na planie kwadratu.
</td>
</tr>
<tr>
<td>

</td>
<td>
Kair

Założony został w 960 roku. Mury wokół, w północnej części dwie bramy: Bab al-Futuh i Bab al-Nasr, poniżej meczet, cały Kair jest przedzielony ulicą Bayn al-Qasrayn (dziś zmieniona) (Pomiędzy dwoma pałacami); po prawej Wielki pałac, po lewej mały; oba się nie zachowały.

U góry Meczet al-Aqmar, na południu Meczet al-Azhar i Bab Zuwayla. Po lewej Khalij, kanał będący odnogą Nilu.
</td>
</tr>
<tr>
<td>

1

</td>
<td>
Meczet al-Azhar (Jaśniejący)
969 – 974

(obrazek 1 – pierwotny plan)

Za założenie odpowiedzialny był XYZ. Dużo spoliów, korynckie kapitele; fasada się nie zachowała; trzy arkady wokół dziedzińca; kiedyś trzy kopuły wzdłuż qibli.

Obecnie jest kilka bram. Minarety były dobudowywane w różnych okresach.

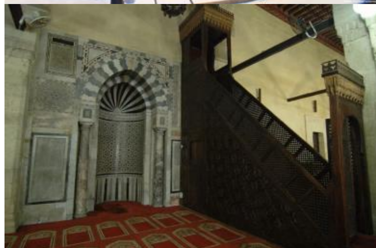
Na dziedzińcu (obrazek 6) blendy z konchową (muszelkową) dekoracją, u góry krenelaż (blanki), łuki kilowe (cecha charakterystyczna architektury fatimidzkiej).

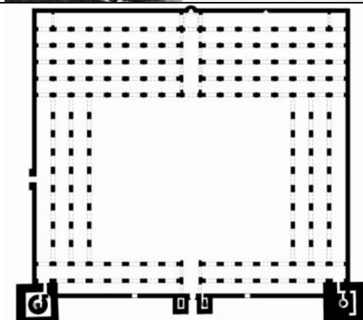
W środku (obrazek 8) mihrab i minbar.

Złocony mihrab (obrazek 9) z inskrypcjami w dukcie kufi.

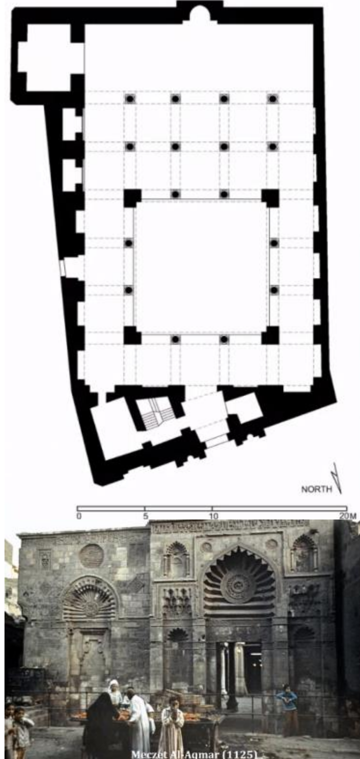
Księga dni – opis studiów w Al-Azharze.

Został zbudowany razem z miastem jako główny
</td>
</tr>
</table>

   6 8 	**meczet gromadzący.** Powoli stawał się wielkim ośrodkiem religijnego nauczania; dokonywano w nim różnych zmian. **Pierwotny meczet był prostym hypostylem z salą modlitw.**

9 	
   BRAK	**Meczet al-Hakima** **990 – 1013** 121 x 131 m. **Zbudowany został na planie dużego, lekko nieregularnego prostokąta. Dziedziniec, arkady, kolumnowa sala modlitw; stoi poza murami miasta na stronie północnej. Są w nim jedne z najdziwniejszych minaretów w Kairze, ponieważ są obudowane i znajdują się na zewnątrz,** nie w środku; **stoją w części zachodniej i południowej w rogach fasady. W ciągu fasady znajduje się monumentalny portal oraz trzy bramy obwiedzione łukiem i podkreślone arabeskową dekoracją stiukową.** Za krucjat był więzieniem, za Saladyna stajnią, za Napoleona fortecą. **Na dziedzińcu ceraty, krenelaż. Minaret zaczął budować ojciec Al-Hakima, jednak kiedy Al-Hakim przejął władzę obudował je.** **Na niektórych sklepieniach znajdując się symetrycznie ułożone motywy gałązek i liści lub bardziej skomplikowane arabeski zrównoważone widocznym tłem.**

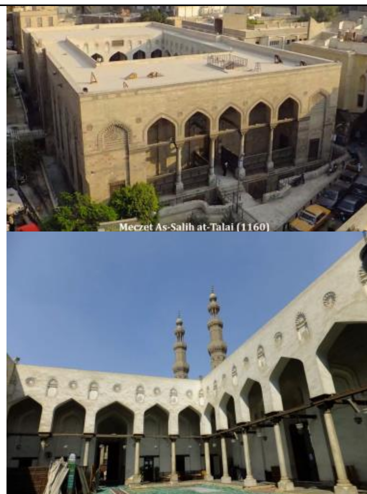
Meczet Al-Aqmar

1125

Fasada jest do ulicy, krzywa część do qibli. Meczet słynie z dekoracji fasady. Meczet jest poniżej linii ulicy. Fasady, łuk kilowy. **U góry pas inskrypcyjny. Wewnątrz łuku kilowego kolejna inskrypcja.**

Mukarnas – dekoracja architektoniczna złożona ze stalaktytowo ułożonych nisz.

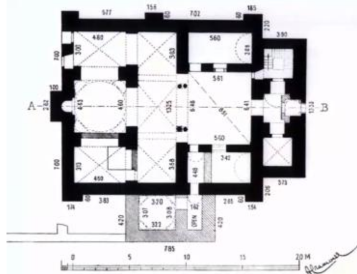
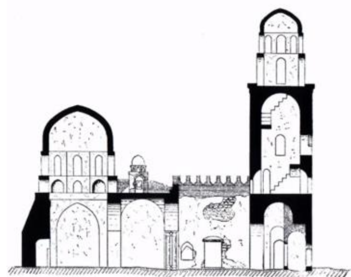
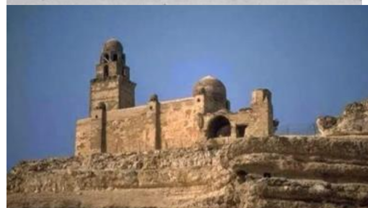
Meczet As-Salih at-Talai

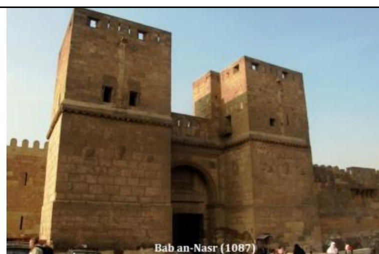
1160

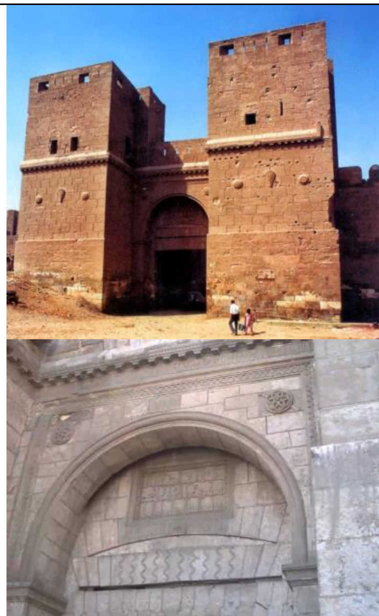
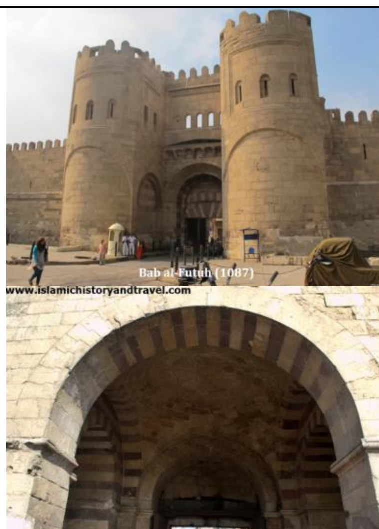
Nie ma minaretu. Miał trzy arkady a nie cztery, ale był odbudowywany z powodu trzęsień ziemi. Podobno wezyr fatymijdzki przywiózł do Kairu głowę Hussajna, która miała się znaleźć w tym meczecie.

Na dziedzińcu łuki kilowe, blendy, nie ma blanek i krenelażu.

Nad mihrabem znajduje się malqaf, naturalna

	klimatyzacja, windcatcher. Bardzo stary mamelucki minbar.
     	Maghad Al-Dżujusziego **1085** Sanktuarium na szczycie wzgórz Mokattan. Emir Al-Dżujusz znalazł głowę Hussajna i przywiózł ją do Kairu. **Nie wiadomo do końca czym była ta budowla; niektórzy mówią, że wieżą obserwacyjną. Trzy przesklepione pomieszczenia, jedno otwarte na dziedziniec trójdzielną arkadą.** **Najstarszy mukarnas w Kairze.**

	
   	Mauzolea w Asuanie **Nie wiadomo, z jakiego okresu pochodzą.** Ulewa zmyła inskrypcje. **Niektóre teorie mówią, że budowano tam mauzolea, ponieważ Asuan graniczył z Nubią, gdzie toczyły się wojny religijne**, więc poległych rycerzy traktowano jako męczenników za wiarę. Według innej Asuan był po drodze do Mekki.
	Bab an-Nasr **1087** **Jest na planie kwadratu. W środku spolia ze świątyń egipskich.** Inskrypcja o Alim, szahada szyicka. Posiada czworoboczne wieże.

	
	Bab al-Futuh **1087** **Ma więcej dekoracji niż Bab an-Nasr. Posiada półkoliste wieże.** **Mahikuły – dziury, z których wyrzucano lub wylewano różne rzeczy.** **W środku kopuła, pendentywy.**
	Bab Zuwajla **1091 – 1092** **Znajduje się obok meczetu Al-Mu'izza, który postanowił dobudować go na bramie. Posiada półkoliste wieże. Dobudowano do bramy dwa minarety.** Na tej bramie zawisł ostatni sułtan mamelucki. Tam również mieli siedzieć muzykanci podczas procesji.

SZTUKA FATYMIDÓW

W Egipcie wyróżniano 210 różnych profesji rzemieślniczych. Najważniejszą dziedziną była sztuka książki. Nie zachowały się jednak żadne Korany. Niektórzy twierdzą, że były tak mało charakterystyczne, że trudno je datować.

- dynamika ruchu;
- naturalistyczne przedstawienie postaci ludzkich.

	Malowidło na papierze 28,5 x 18 cm przedstawiające kobietę. Przedstawienie dynamiczne. W dłoni trzyma kielich. Na lewej piersi tatuaż. Twarz i fryzura może nawiązywać do Samarry. **Fatijmidzki sposób przedstawiania postaci charakteryzujący się dynamiką ruchu i naturalistycznym przedstawieniem postaci ludzkich.**

	Fragment bestiariusza, XI – XII wiek. Zachowała się tylko jedna strona. Przedstawia zająca/królika, druga strona zaś lwa/tygrysa. Realistyczne przedstawienie zwierzęcia.
	Scena batalistyczna na papierze 31 x 21 cm. Tarcze latawcowe, które pojawiły się w Egipcie w XYZ wieku, możliwe więc, że jest to fragment Ajjubidzki, a nie Fatijmidzki.
DREWNO	
	Drewniany panel z Egiptu X wiek 46 cm wysokości, średnica 21 cm. **Technika fazowania** (ukośnego cięcia pozwalającego stworzyć światłocień poprzez głębokie boczne nacięcia)**.** **Nierealistyczne przedstawienie ptaka, nawiązania do Samarry C.** Nie wiadomo, czego jest to fragment.

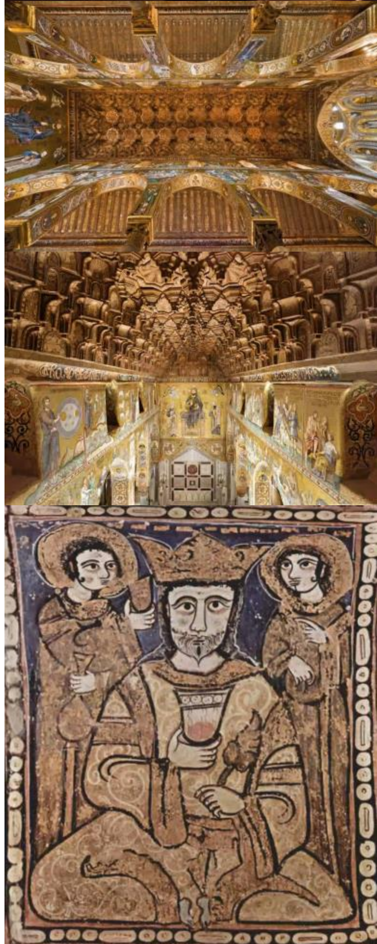
	Fragmenty prawdopodobnie z drzwi. **Drugi panel przedstawia mężczyznę z turbanem siedzącego po turecku z kielichem w jednej dłoni, w drugiej zaś z karafką. Pierwszy panel przedstawia postać flecisty i drugą, podobną do tej na drugim panelu. W dolnej partii przedstawione jest zwierzę przypominające pawia.**
	Panel drewniany, fragment dekoracji drewnianej belki stropowej zachowany w całości. **Światłocień uzyskany poprzez głębokie cięcie. Połączenie elementów roślinnych i figuralnych. Motyw zwierząt na tle sformalizowanych wici roślinnych w płaskim reliefie.**
	Belka z kompozycją reliefową w układzie poziomym. **Scena polowania, człowiek walczący z lwem. Przedstawienie dynamiczne.**
KOŚĆ SŁONIOWA	
	Panel ażurowy (z dziurami)**. Scena polowania, człowiek na koniu, zając na koniu, ptaki.**
CERAMIKA	
	Lustr. W prawym górnym rogu podpis „Muslim”. **Przedstawienia ptaków.**

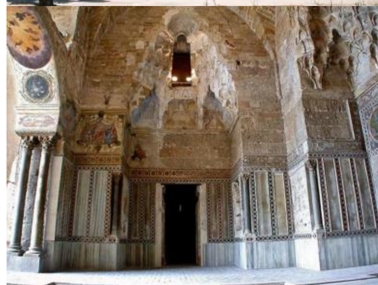
	Przedstawienie zająca. Barwione lustrem.
	Zając.
	Chad zając barwiony ciemnobrązowym lustrem. Horror vacui.
	Przedstawienie młodego mężczyzny (młodego ponieważ bez brody, mężczyzna ponieważ turban). Figuralizm (wpływ koptyjski).
	Talerz/misa z około roku 1000. **Przedstawienie orła.** Podpis „Muslim" – zidentyfikowany jako jedyny znany fatijmidzki rzemieślnik.

	Fragment misy ceramicznej malowanej lustrem. Przedstawienie kobiety. Motyw nalewania z karafki do kielicha. **Realistyczne detale stroju, biżuterii i naczyń.** Oddane pełne ramiona i palce trzymające kielich.
	Koptyjski mnich. Lustr.
	Technika dekorowania manganem. Prostsza od lustru, bardziej ludowa.
SZKŁO	
	Szkło rżnięte. Dzban zdobiony techniką cameo. Technika niezwykle skomplikowana i wymagająca najwyższych umiejętności rzemieślniczych. Wysokość 16 cm. Motyw ptaków.

	Dzban z górskiego kryształu znajdujący się w Skarbcu św. Marka w Wenecji. **Szkło od kryształu można rozpoznać dzięki przejrzystości. U góry inskrypcja z imieniem kalifa Al-'Aziza wraz z datą. Przedstawienie lwa. Tradycyjny kształt, szkło zdobione techniką cameo.**
	Filiżanka. **Bańka wydmuchiwana z piszczeli i obtaczana szklaną nicią. Technika ta służy podkreśleniu krawędzi filiżanki i imituje dekorację reliefową.** Wydobyta z wraku statku.
	Szklany flakon dekorowany lustrem.
	Zając. 5 cm wysokości, 13 cm długości. Akwamanila służąca do nalewania wody.

	Wiadro z brązu z inskrypcją „Władza”.
ZŁOTO	
cloisonné (emalia komórkowa) filigran	**Filigran** **polega na wykonywaniu całego przedmiotu z cienkich drucików układanych w ażurową** (albo nie) **siatkę.** **Do metalowej podstawy przylutowujemy druciki. Z nich okalamy jakiś kształt. Pomiędzy druciki wsypuje się emalię, później zaś poleruje się. Każdy element wypełniony jest emalią**, ale są druciki, stąd emalia komórkowa.
TKANINY	
	Tiraz z inskrypcją życzącą najlepszych życzeń. Widnieje na nim imię kalifa Al-‘Aziza, data 373 (983 – 984) i informacja, że został wykonany w dworskim tirazie w Tinnis.
	Tkanina lniana.

<table>
<tr><td colspan="2">MONETY</td></tr>
<tr><td></td><td>Dinary fatijmidzkie są koncentryczne. Typowa inskrypcja.</td></tr>
<tr><td colspan="2">WPŁYWY ARABSKIE W SZTUCE I ARCHITEKTURZE SYCYLII</td></tr>
<tr><td>
Cappella Palatina w Palermo, 1080
</td><td>Część Palazio Reale budowane przez 8 lat. Raczej wpływy bizantyjskie – złote tło. Bardzo arabskie sklepienie.
Przedstawienie króla Rogera II, siedzi po turecku z kielichem, typowe dla sztuki muzułmańskiej.</td></tr>
</table>

	Mężczyźni grający w szachy.
  BRAK ZDJĘCIA	Zisa w Palermo Loża łowiecka. Sklepienie mukarnasowe. W środku polowanie, po bokach pawie.
	Chiesa di San Catelano. 1160 Blendy, kopuły.
 	Katedra w Amalfi Wielokrotnie przebudowywana, krużganki, ablak.
SZTUKA	

	Peleryna ceremonialna Rogera II Długość 3,5 metra. Haftowana złotą nicią na jedwabiu, perły, płatki złota. Przedstawienie lwa na wielbłądzie. Wokół inskrypcja arabska. Emalia clouzenae.
	Szata liturgiczna, haft złotem, perły, inskrypcje po łacinie i arabsku. Wykonane w tirazie (manufakturze) w Palermo (Sycylia).
	Rękawica. Złoto, perły, rubiny, szafiry, emalia clouezone. Przeznaczona na koronację Fryderyka II.
	Szkatułka z kości słoniowej **Przedstawienie polowania na lwa, pawia, ptak gryzący koziorożca, dwa całujące się orły, wyżej lew gryzący w zad koziorożca, a potem zająca.**

	Szkatułka z ubogą dekoracją. Przedstawienie ryb. Szkatułka z kości słoniowej, rytowana.
	Róg z kości słoniowej, w każdym z medalionów wyrzeźbione jest inne zwierzę. Służący do picia i dęcia.
	Gryf **Na piersi inskrypcja w dukcie kufi.** Powstał albo w Egipcie, albo w Iberii. **Najprawdopodobniej była to część fontanny.** Inskrypcja błogosławi właściciela. Kartusze na udźcach, dekoracja rytowana, całość wykonana z brązu.
	Kołatka z głową lwa trzymającego koguta. **Wokół inskrypcja w kufi, niello, szahada.**
	Przedstawienie papugi. **Repusowana. Kadzidło, dziurki na głowie.** Repusowanie – technika polegająca na wybijaniu blachy od środka, z drugiej strony robi się relief wypukły na zimno. Jednym z klasycznych przykładów techniki repusowania jest maska Agamemnona.

ARCHITEKTURA WSCHODNICH ZIEM ISLAMU (XI – XII WIEK)

Nazwa Ghaznawidów (975 – 1187) wzięła się od miejscowości Ghazna (pierwsza stolica) w dzisiejszym Afganistanie. Ich twór państwowy rozwinął się w X wieku i rozrósł się na tereny wschodniego Iranu. Pod względem etnicznym byli to władcy tureccy, pod kulturowym jednak zdecydowanie perscy.

Do ważnych miejscowości należała Ghazna, Lahore. Najważniejszym władcą był sułtan Mahmud z Ghazny, który rządził w latach 971 – 1030.

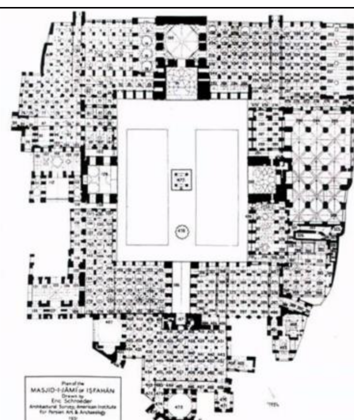
Drugą ważną dynastią są Wielcy Seldżucy (1039 – 1194) – etnicznie Turcy, kulturowo Persowie sunnici. W 1040 miała miejsce bitwa pod Dandanakanem z Ghaznawidami, w 1071 zaś bitwa pod Manzikertem z Bizancjum; obie zwycięskie. Stolica była w Niszapurze, Isfahanie, później zaś w Hamdanie (stolica wschodnia) i xyz (zachodnia). Po śmierci Malik Shaha imperium zaczęło się rozpadać.

Po nich panowali Seldżucy z Rummu. Korzystali z cegły, którą łatwo było sprowadzać i nadawała się do eksperymentów technicznych.

Cechy główne:

- w roli głównego budulca cegła wypalana.

MECZETY

1. Plan.

Masdżed-e Dżome w Isfahanie

XI – XII wiek

Meczet gromadzący/piątkowy

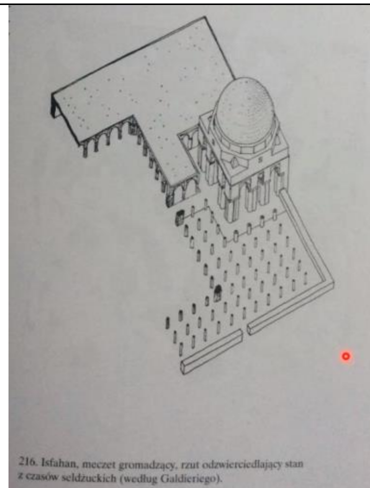
Duży meczet na typowo perskim planie. Rdzeń stanowi prostokątny dziedziniec hypostylowego meczetu, w który wkomponowano cztery ejwany o nierównej wielkości. Największy z nich wskazuje stronę qibli (góra)**; łączy się z obszerną, kwadratową salą zamkniętą największą z kopuł.** Najważniejsza część jest podkreślona. **Dwa z nich to kwadratowe pomieszczenia zakończone ślepą ścianą.**

150 m długości; ejwan przy qibli to sala o boku 15 m. 476 kopuł. **42 segmenty dwukondygnacyjnych arkady wokół.**

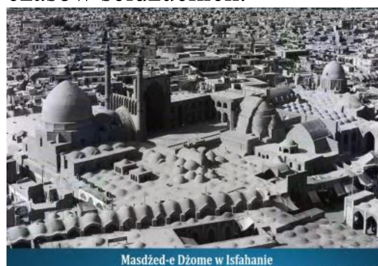
Meczet był przebudowywany, więc nie wiadomo do

końca jak wyglądał w czasach seldżuckich. **Z badań wynika, że kopuła była wolnostojąca**, nie łączyła się z resztą sali modlitw.

W najniższej partii południowej kopuły zachowała się inskrypcja, z której wynika, że kopułę wzniósł Nizam al-Mulk między 1072 a 1092 rokiem. W innych miejscach występują daty między XI a XII wiekiem.

2. Rzut odzwierciedlający stan z czasów seldżuckich.

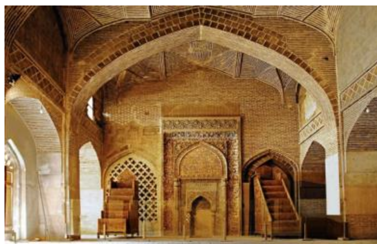
3. Widok z lotu ptaka.

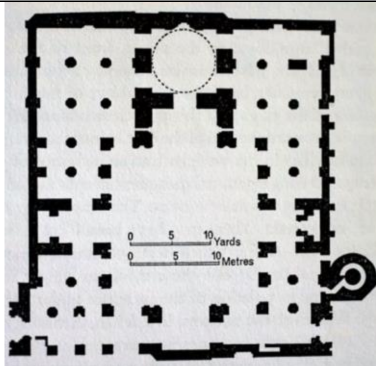
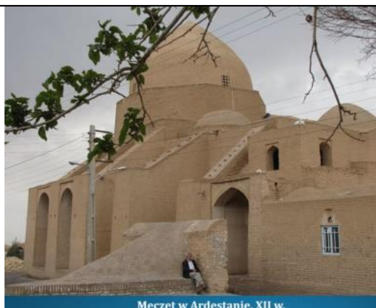

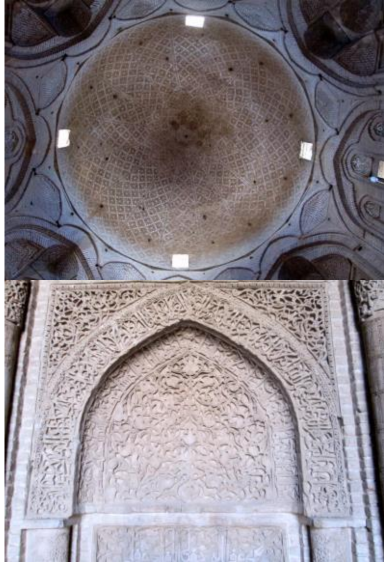

4 – 6. Dziedziniec.

 7. 8. Północna kopuła. 9. Mihrab. 10.	Północna kopuła zbudowana została za Nizama al-Mulka, **dekoracja geometryczna, przenikające się gwiazdy, dekorowana cegła. Kopuła podtrzymywana przez trompy; tambur.** **Sztukateria – stiuki i inne elementy dekoracyjne wykonane z gipsu, żywicy itp.**

 1. Plan. 2. Dziedziniec. 3. Dziedziniec.	**Meczet w Zaware** **Meczet typu perskiego.** Mihrab, po prawej minaret. **Zazwyczaj wejście do meczetu było na linii mihrabu, tutaj jednak jest z zewnątrz; dziedziniec połączony jest z wejściem bocznym. Na dziedzińcu cztery ejwany, jeden wychodzący na mihrab. Przęsła kryte sklepieniami kolebkowymi o zarysie ostrołuku spoczywające na masywnych filarach.** **W świecie arabskim plan czteroejwanowy był przeznaczony dla madras** (szkół prawniczych)**, nie dla meczetów. Być może plan czteroejwanowy stosowano dla wpajania ortodoksji**, sunnickiego podejścia do islamu, **albo wykorzystywano istniejące domy** (czteroejwanowy dziedziniec oraz boczne wejście to charakterystyczne cechy prywatnego domu mieszkalnego na terenie wschodniej Persji) **i przekształcano je w meczety.** Od XII wieku plan ten był wykorzystywany w różnych konstrukcjach świeckich i innych. Łuki o przekroju ostrołukowym.
 	Meczet w Ardestanie XII wiek **Stiuki** za Arhanidów (?) **dekorujące mihrab, ornamentalna dekoracja kaligraficzna.**

GROBOWCE

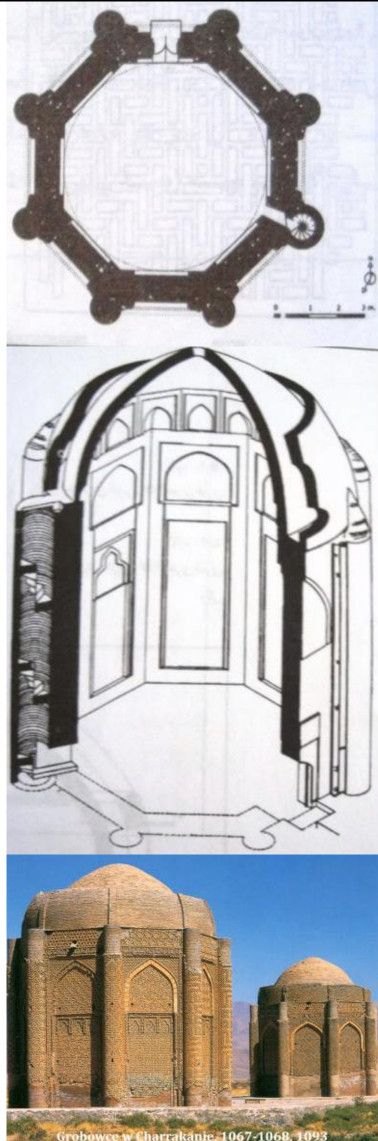
Po pojawieniu się Seldżuków funkcja i kształt grobowców uległa zmianie. Zaczęto budować **martyria** (arab. *maszhad* , per. *emamzade*) **dla świętych mężów, legendarnych towarzyszy Proroka i postaci starotestamentowych. Budowle te stały się miejscem kultu**, ponieważ wierni zaczęli szukać zbawienia dzięki wstawiennictwu, zaś sufickie organizacje dążyły do związania się z jakąś świętą postacią i przypisania sobie jej patronatu.

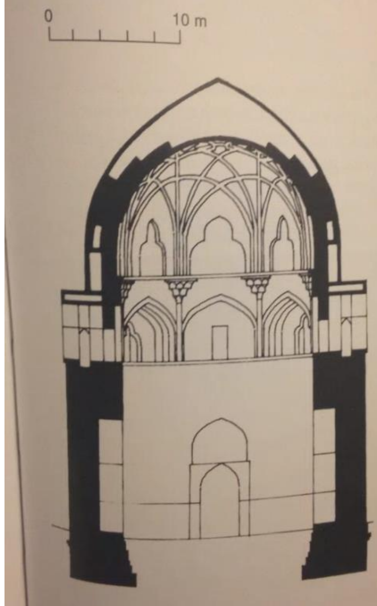
Grobowiec wieżowy w Damganie

1026 – 1027

Prosty układ cegieł na całej powierzchni z wyjątkiem górnej części trzonu, gdzie ma charakter silnie ornamentacyjny, wzór szewronu.

 	1054 – 1055
 	Grobowce w Harrakanie **1067 – 1068** **Oktagonalne wewnątrz i na zewnątrz, na planie ośmiokąta**, wysokość około 13 m. **Każdy bok wspierany jest przez masywne półokrągłe przypory narożne, w jednej z nich wejście na dach. Wewnątrz, na kręgu tromp, osadzona jest kopuła. W drugim grobowcu jest kopuła podwójna, dwuczaszowa – jest to pierwsza tego typu kopuła w Persji.** **Ornamentalny układ cegieł. Jeden z grobowców ozdobiony dekoracjami malowanymi.** Obie wieże zbudował Mohammad Ibn Makki az-Zandżani.

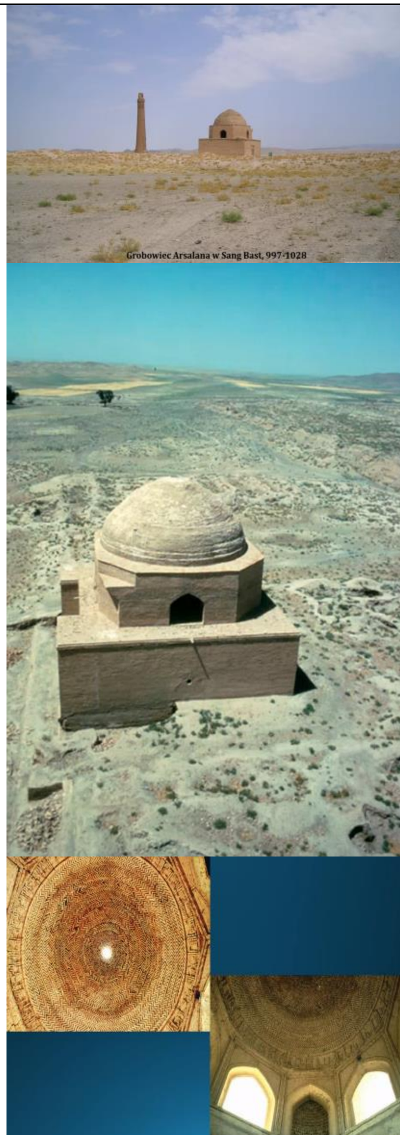

Grobowiec sułtana Sandżara w Marwie

1152

Dwa naprzeciwległe wejścia; wewnątrz kwadratowe pomieszczenie sklepione kopułą. Głęboko wkopany w ziemię, mocne fundamenty, gruba ceglana ściana wznosząca się na wysokość 14 m **bez ważniejszej dekoracji wewnątrz i na zewnątrz; u góry arkady. Jest to największe i najbardziej okazałe mauzoleum seldżuckie. Jest to pierwszy przykład datowanej budowli funeralnej przy meczecie.**

Była to część dużego kompleksu obejmującego m.in. pałac i meczet, jednak tylko grobowiec się zachował. W roku 1221 Mongołowie zaatakowali Marw i spalili mauzoleum.

Grobowiec Arslana w Sang Bast

997 – 1028

Cegła, dekoracja, wzór szewronu (jodełka). **Trompa, inskrypcja w dukcie kufi.**

WIEŻE I MINARETY

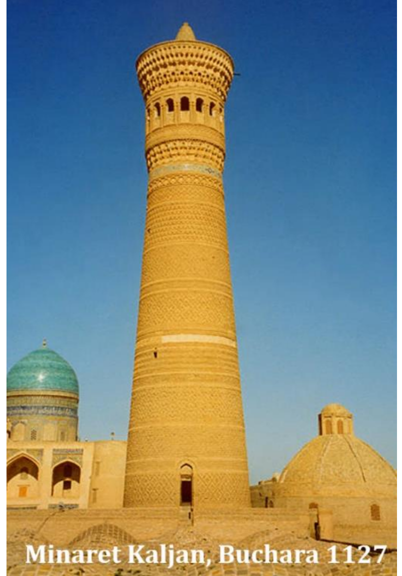
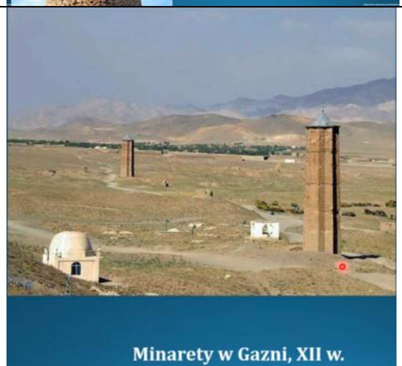
Większość składa się z prostego strukturalnie, cylindrycznego trzonu wykonanego z cegły i osadzonego niekiedy na kwadratowym cokole. Dekoracje z cegieł i stiuku. Nieznane jest dokładne zastosowanie każdej z wież, ponieważ część z nich nigdy nie znajdowała się w pobliżu meczetów. Być może miały za cel uwiecznić jakąś postać albo służyć za znacznik/wskaźnik.

Gombad-e Kabrid w Marage

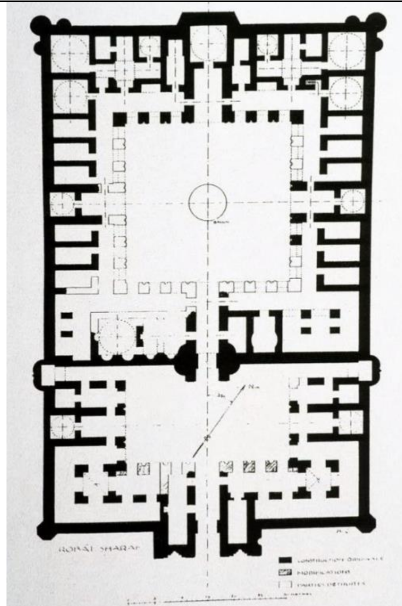
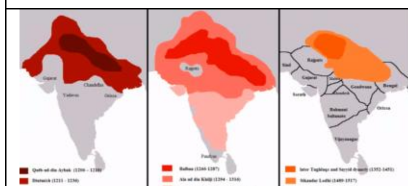
1187

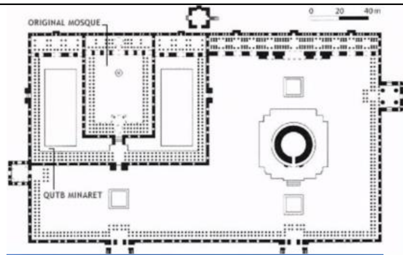
Północno-wschodni Iran. **Dekoracja stiukowa, resztki farby, dekoracja nawiązująca do mukarnasu.**

	Grobowiec w Uzgendzie **Pisztak – obramienie portalu wywyższone ponad elewację. Często są połączone z ajwanami.**
	Minaret Kaljan w Bucharze 1127 Określane jako minary, minarety, wieże. Meczet obok późniejszy. Poje Kaljan – stopa wielkiego. Wysokość 46 metrów. Była to tak zwana „wieża śmierci”, ponieważ zrzucano z niej ludzi.
	Minaret w Damganie połowa XI wieku **Sztukateria z cegły, pasy inskrypcyjne.**
	Minarety w Gazni **XII w.** Stoją 600 metrów od siebie na równinie w Afganistanie niedaleko pałacu Mahmuda III (do niego należy jeden minaret). Jeden ma 20 metrów wysokości, część odpadła. **Zakończenia minaretów są współczesne.** Początkowo miały 44 metry. Nie wiadomo jaka była funkcja tych

 	minaretów, być może były to wieże zwycięstwa albo stały przy niezachowanych meczetach.
  	Minaret w Dżamie w Afganistanie 65 metrów wysokości, 1900 m. n. p. m., w górach. Jest na nim cała XIX sura Koranu – Miriam.

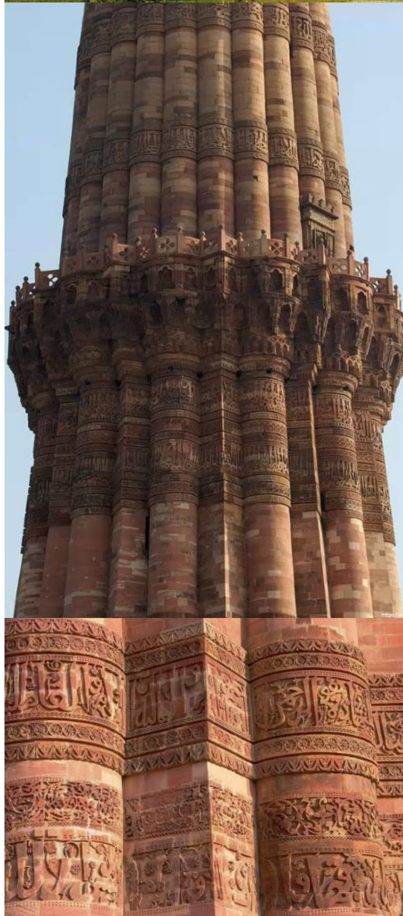
	
BUDOWLE ŚWIECKIE	
  	Rebat-e Malek Ok. 1068 - 1080 Cały kompleks miał około 100 x 250 m z dobudowaniami na północy i zachodzie. Leżał nad rzeką Helman, która dawała zimno. **Plan pałacu – cztery ejwany, sala tronowa na planie krzyża.** Prawie nic się nie zachowało. **Składa się z części westybulowej na planie krzyża, dziedzińca i zespołu pomieszczeń audiencyjnych** (ejwan i sala przekryta kopułą) **usytuowanych na osi wejścia.** Ejwan zwrócony na północ (lewo) wychodzi na rzekę. Wokół dziedzińca zgrupowano szereg jednostek mieszkalnych z ejwanami. **Inskrypcje koraniczne w kufi, arabeski i swastyki.**
 	Rebat-e Malik 1069 – 1080 **Karawanseraj** (zajazd dla kupców)**. Pozostała tylko brama.** Cała powierzchnia to 8 200 m2. **Efektowna fasada zewnętrzna złożona z półokrągłych wnęk przesklepionych łukami z cegły.**

  Karawanseraj Rebat-e Szaraf, XII w. 	**Rebat-e Szaraf** XII w. **Karawanseraj w Iranie. Plan czteroejwanowy. Dziedziniec przedni, monumentalny portal z pisztakiem, dziedziniec z portykiem przerwanym z każdej strony przez ejwan, podłużne i sklepione kolebkowo lub też kwadratowe i zamknięte kopułą pomieszczenia biegnące wzdłuż ścian i ułożone niekiedy w niewielkie kompleksy mieszkalne.**
BUDOWLE NA TERENIE INDII	
	

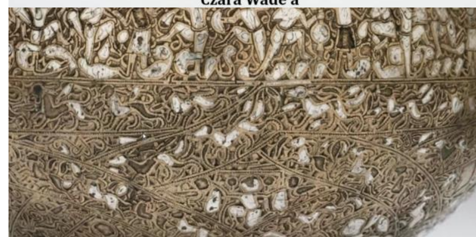
Kutb Minar

XIII/XIV wiek

Meczet w Delhi zbudowany z czerwonego piaskowca (typowy budulec indyjski obok białego marmuru). Czaragupty II. **Zbudowany na platformie wcześniejszej świątyni hinduskiej. Plan i konstrukcja perska, kamień zamiast cegły. Łuk obramiany mniejszymi łukami** (wpływy irańskie) **w charakterystycznej dla Indii technice kamiennej z ciężkim, nieirańskim ornamentem.**

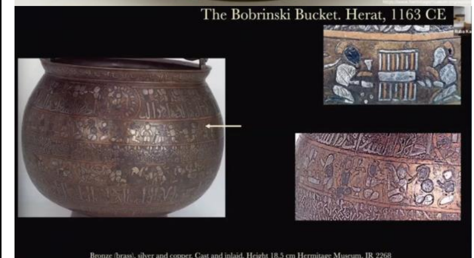
Manar Kutb ad-Dina mierzy obecnie 73 metry. Czubek został zniszczony przez błyskawicę. **Został zbudowany ze spoliów hinduistycznych świątyń.** Pochodzi najpewniej z 1202 roku.

	Koran pisany we wschodnim kufi. Iran, XI wiek. **Dekoracja w medalionach, manuskrypt złocony, papier, znaki diakrytyczne w różnych kolorach, początki sur zaznaczone na złoto, medaliony określają pochodzenie sury** (mekkańska, medynejska)**.** **Arabeskowe tło tekstu, dekoracja papieru. Koran w częściach** (trzydziestu)**, które ułatwiają uczenie się.** Ten Koran ma 4,5 tysiąca stron. **Wschodnie kufi jest bardziej pionowe niż zachodnie. Ornament słoneczny oddzielający ajaty.** Wschodnie kufi jest popularne od X wieku.
	Koran we wschodnim kufi. Iran, początek XII wieku. **Oznaczenie sury mekkańskiej, znaki diakrytyczne w różnych kolorach.**
	Koran na papierze, X wiek.
TKANINY	

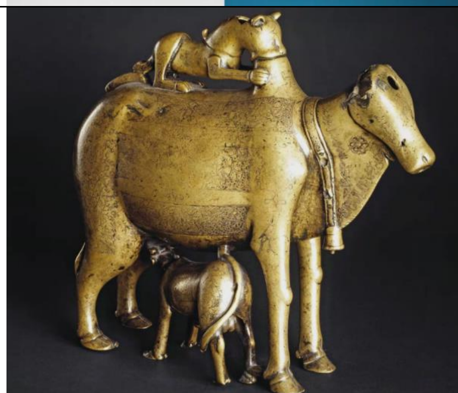
	Ptaki (koguty, pawie, bażanty i orły)**. Wpływ tradycji sasanidzkiej.**
	Inskrypcja: „Władza należy do Boga”. Przedstawienie orła i lwa.
METALE **Z tej epoki zachowała się imponująca ilość metali, głównie stopów miedzi. Były tworzone dla klasy średniej.**	
 Czara Wade'a 	**Czara Wade'a** Nazwa od osoby, która przekazała dotację na zakup czary. **Czara inkrustowana mosiądzem i srebrem.** W wielu miejscach inkrustacja odpadła. Inkrustacja to ozdabianie jednego metalu drugim. **Inskrypcja to życzenia dla właściciela, napis ułożony z postaci ludzkich. Na dole inskrypcja, której litery kończą twarze. W środkowej części przedstawienia ludzi i zwierząt. W części centralnej**

	12 znaków zodiaku.
	Dzbanek mosiężny ze śladami srebrnej inkrustacji. Iran, XII wiek. **Inskrypcja kufi w centralnej części brzuśca.**
	Dzban mosiężny inkrustowany miedzią i srebrem. Iran, XII wiek. **Uchwyt odlewany. Inskrypcja** z zawartym właścicielem: Ali ar-Rahman.

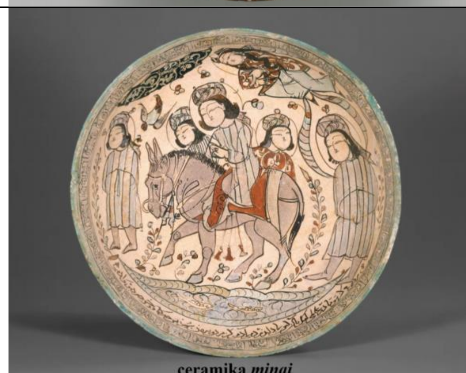
<table>
<tr>
<td></td>
<td>Świecznik mosiężny inkrustowany czerwoną miedzią, srebrem, niello i złotem, repusowanie. Na dole i na górze przedstawienie lwów.</td>
</tr>
<tr>
<td>

</td>
<td>Kociołek Bobrińskiego

Nazwa od nazwiska rosyjskiego badacza. Powstał w Heracie. Nie wiadomo, do czego służył. 18 cm wysokości.
Dekoracja w kilku pasach – inskrypcyjnych i z przedstawieniami figuralnymi. Na pierwszym od góry ptaki, później inskrypcja z doczepionymi głowami. Inkrustacja jest dodatkowo zdobiona grawerowaniem. Niżej przedstawienie scen życia dworskiego: gry i zabawy, człowiek z lutnią, przedstawienie gry w szachy itd. Niżej inskrypcja, następnie sceny wojenne, na dole znów inskrypcja.
Zdobiony uchwyt. Inskrypcja zawiera dane dotyczące artysty i osoby, dla której kociołek był przeznaczony. Zrobiono go dla kupca.</td>
</tr>
</table>

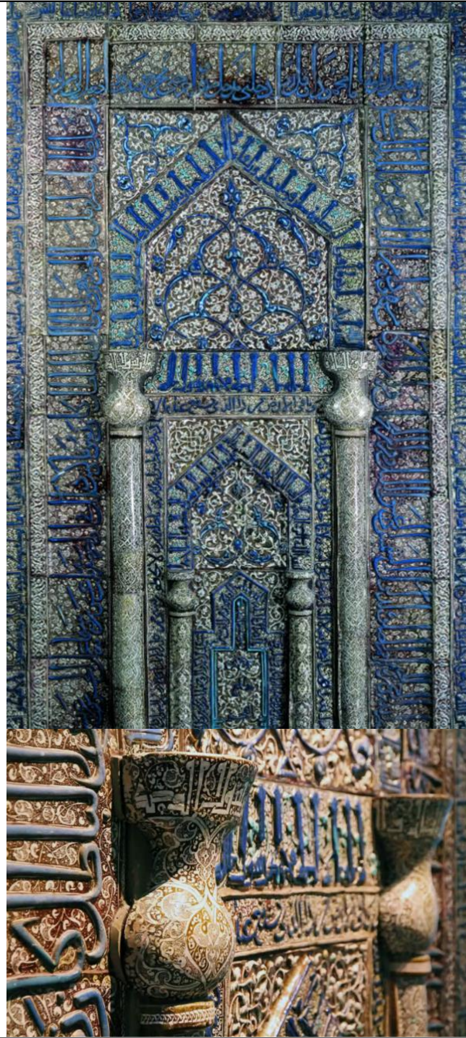
	
	Kociołek z brązu. Medaliony ze znakami zodiaku: baran, byk, bliźnięta. Na dole pas inskrypcyjny.
	Kałamarz, wysokość 14,6 cm. **Po prawej skobel z przedstawieniem raka.** Na lewym obrazku po prawej stronie strzelec, koziorożec i wodnik.
	Akwamanila. **Przedstawienie ataku lwa na krowę, na dole jest ciele.** Pochodzi z roku 1206. **Pełnoplastyczna rzeźba.** **Krowa jest grawerowana, pod lwem sceny figuralne przedstawiające sceny dworskie. Inskrypcje.**

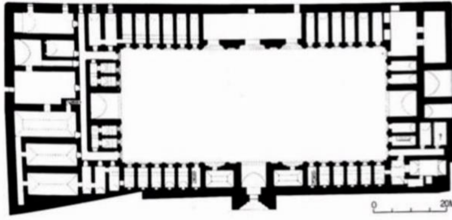
	Piórnik z mosiądzu wykonany w technice inkrustacji i grawerowania. Inskrypcja z głowami na literach mówiąca, że obiekt powstał w Hieracie dla wezyra w roku 1210 – 1211.
	Bransoleta dekorowana za pomocą granulacji (przylutowywanie kulek)**, filigran.**
	Rzeźba polichromowana (kolorowana) **w stiuku przedstawiająca wojownika** (miecz)**.**
CERAMIKA **Okres rozkwitu ceramiki, nowość form, wielość motywów. W I połowie XII wieku wchodzi lustr.**	

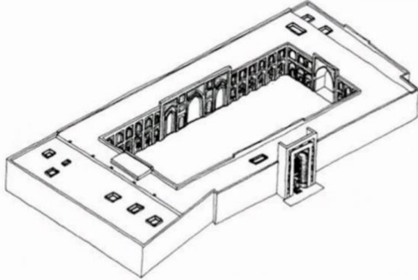
	Misa z rytą dekoracją w technice scrafitto. Wzór lity w jasnej angowie, co ujawnia ciemniejszą warstwę gliny pod sobą, stąd różnica kolorystyczna.
	Misa zdobiona lustrem, Irak lub Syria. **Naśladowanie ceramiki fatijmidzkiej. Przedstawienie pegaza.**
	Ceramika *minai*, z perskiego emalia. **Jest to ceramika, która powstawała w bardzo krótkim okresie, na końcu XII i początku XIII wieku. Jest to ceramika dwukrotnie wypalana, stopniowo nakładane są kolory, stąd są bardzo widoczne. Dekorowana podszkliwnie i nadszkliwnie. Była bardzo droga.** Na dole inskrypcja datująca na 1187 rok. Inskrypcje zarówno po arabsku i po persku. **Turecko-mongolskie przedstawienie twarzy ze względu na panującą władzę.**
	Para siedzących mężczyzn. Aureole i pasy inskrypcyjne na tirazach.

	Scena bitewna. Atak perskiego księcia na twierdzę asasynów. Konnica, piechota, słoń. Zdobienie emaliami. 52:00 (…)
	
	Puchar przedstawiający sceny z szachramy (?) Ad-Darsiego.
	Dzbanuszek ażurowy malowany podszkliwnie. Przedstawienie harpii, sfinksów, psów i gepardów. Wokół wylewu i na dole pasy inskrypcyjne z perskimi wierszami.

	Ośmioramienna płytka zdobiona lustrem. 1211 – 1212. **Scena przedstawiająca władcę z dworzanami, wokół pas inskrypcyjny z perskim wierszem. Przedstawienie leoparda i ptaków. Dworska scena na dworze.**
	Talerz zdobiony lustrem. Scena przedstawiająca toast. Wokół inskrypcje. Właściciel talerza zakopał go, gdy do Gorganu zbliżali się Mongołowie, stąd jest bardzo dobrze zachowany.

	Mihrab z elementów ceramicznych z 1226 roku, wysokość 2,84 m. Pochodzi z Kaszanu. **Zdobiony podszkliwnie i malowany lustrem połączonym z dekoracjami białymi i niebieskimi.**
IRAK	

Al-Mustansirijja, Bagdad

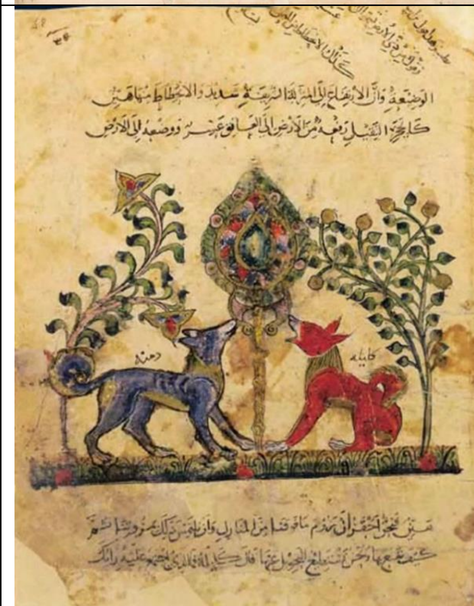
1233

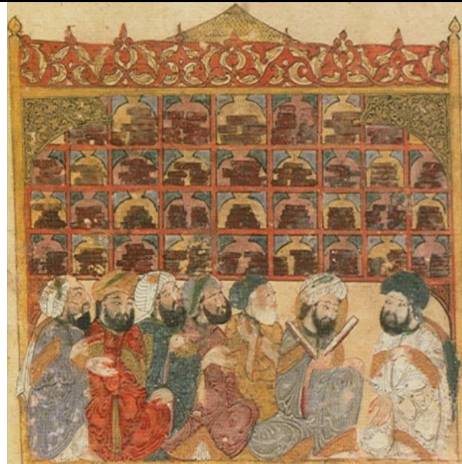
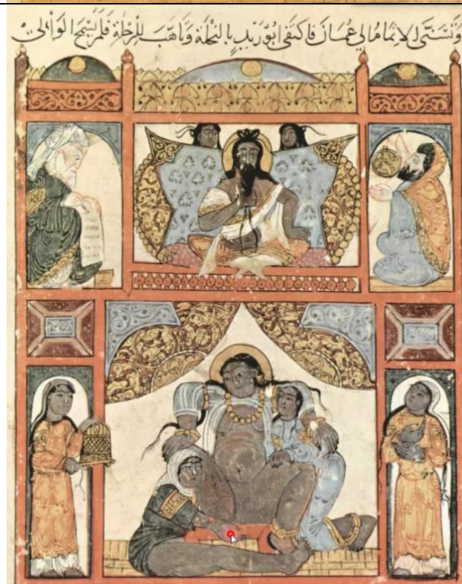
Jest to madrasa dla czterech szkół. Ajwany, wpływ perski. Dekoracja w stiuku, inskrypcje, motywy ornamentalne i geometryczne.

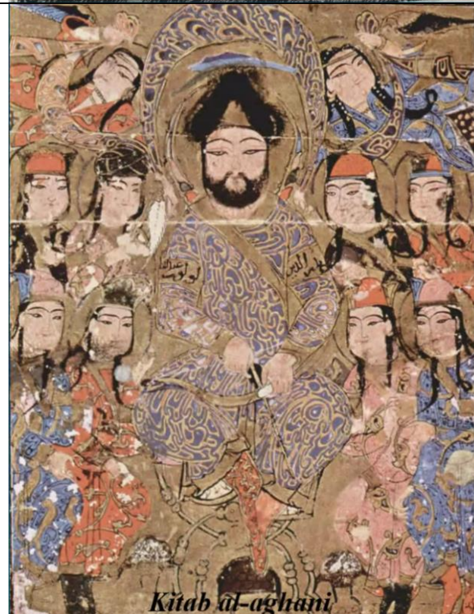
	Minaret w dzielnicy Suq ar-Razi, Bagdad
	Mauzoleum Imam Dur **Ok. 1085** **Wpływy architektury perskiej, bardzo ciekawy motyw odwróconego mukarnasu. Mukarnas z zewnątrz wygląda na odwrócony, w środku jest normlany.** Nie wiadomo, kto został tam pochowany. W 2014 mauzoleum zostało wysadzone w powietrze przez ISIS.

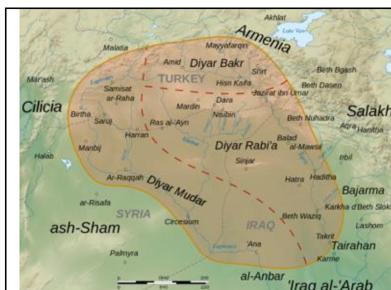
MINIATURY ARABSKIE	
	***De Materia Medica* Dioskoridesa** Opis medycznych roślin, tłumaczenie z Dioskoridesa z 1224 roku. Uznawane za najwcześniejszy ilustrowany manuskrypt arabski. Twórcą jest Abdullah Ibn Fadl. Dużo wpływów chrześcijańsko-bizantyjskich, m.in. aureole przejęte bez kontekstu religijnego. Szkoła bagdadzka. Na ilustracji dwie postacie gotujące coś. Przygotowanie leku z miodu. **Cechy szkoły bagdadzkiej:** • **wyraźne kolory;** • **żywe postacie.** Możemy się z nich dowiedzieć wiele o ubiorze aktualnych ludzi.
	Mężczyzna gryziony przez psa.

	Na brzegach rzeki Gagoz rośnie roślina lecząca macicę.
	

 Kalila wa-Dimna	
	
 Maqamat (Makamy) Al-Wasitiego 1237	**Al-Wasiti dekorował swoimi miniaturami manuskrypty makam.** Najwspanialszy manuskrypt do makam pochodzi z 1237 roku. Miniatura przedstawia karawanę jadącą do Mekki. Postacie mają różne odcienie skóry.

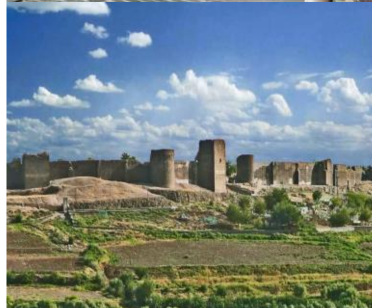
	
	Główni bohaterowie makam. Abu Zajd na górze pisze wiersz, który później zostanie przywiązany do nogi rodzącej, dzięki czemu ta z łatwością urodzi. Kolega Abu Zajda za pomocą astrolabium ustala układ planet, żeby ustawić horoskop dla nowonarodzonego dziecka. Większość postaci ma czarny kolor skóry, co sugeruje, że akcja dzieje się w Indiach.
	Scena zabijania wielbłąda.

	Osoba, która była w posiadaniu miniatur, sprzeciwiała się przedstawieniu postaciom ludzkim, więc podcięła im gardła (stąd kreski), dzięki czemu je zabiła.
	
	Lekarz stawia bańkę pacjentowi.
	Kitab al-aghani **1218 – 1219** Nie szkoła bagdadzka. **Tam: kolory, emocje, żywe sceny; tutaj: statyczność, siedzący władca turecki, wokół niego dworzanie.**
CENTRALNE ZIEMIE ISLAMU XII – XIII w.	

	Dżazira – tereny północnego Iraku, południowo-wschodniej Turcji i północno-wschodniej Syrii. W XII – XIII wieku działo się tam dużo – wędrówki ludów, podbój Anatolii, krucjaty.
  	Meczet w Mosulu **1170 – 1172** **Zwany An-Nuri od Nur ad-Dina.** Zdjęcie 1 przedstawia **minaret określany jako „garbus”, ze względu na to, że jest krzywy. Zbudowany z cegły.** Według Ibn Battuty już w wieku XIV chylił się. Są różne teorie w kwestii pochylenia meczetu – cegły miały się nagrzewać albo pęknąć rury podczas wojny iracko-irańskiej. Jedna z teorii mówi, że w czasie wędrówki Muhammada do Nieba minaret mu się kłaniał. W chrześcijańskiej wersji kłania się grobowi Maryi w Irbilu w irackim Kurdystanie. **W tym meczecie Al-Baghdadi ogłosił się kalifem Państwa Islamskiego.** Minaret został zniszczony, jednak są plany jego odbudowy. **Minaret cylindryczny na kwadratowej podstawie z nietypową pochyłością, wpływ irański w konstrukcji i w wystroju zewnętrznym.**

	
	Dunaysir **1204** **Na planie tego meczetu widoczne są wpływy syryjskie, w kwestii dekoracji perskie. Duża kopuła, trompa z mukarnasem.** Forma meczetu przypomina Wielki meczet Umajjadów w Damaszku. **Mihrab ze złożonymi geometrycznymi, kwadratowymi i epigraficznymi ornamentami odzwierciedla wpływ wschodni. Nad nim łuk lambrekinowy.**
	Meczet Diyarbakr **XII wiek** Główne części meczetu pochodzą z XII wieku. **Jest to meczet bardzo nietypowy i eklektyczny pod względem stylu. Dużo nawiązań do architektury antycznej. W środku dziedziniec.**

<table>
<tr>
<td>

</td>
<td>

Na zdjęciu 2 forma przypominająca Wielki Meczet Umajjadów w Damaszku. Ołówkowe minarety to wpływ osmański.

Na zdjęciu 3 i 4 kolumny i kapitele, spolia antyczna, inskrypcje w dukcie kufi.

Na zdjęciu 5 mury miejskie z czarnego bazaltu o długości 5,5 km.

Ornamenty z winnej latorośli z późnego antyku pojawiają się obok muzułmańskich arabesek i kaligrafii arabskiej.

</td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>

Brama w Rakce

Pozostałość murów. Początki były abbasydzkie, ale przebudowano ją w XI – XII wieku. Jest to brama bagdadzka. **Cegła, u góry blendy.**

Bogata dekoracja z cegieł.

</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">

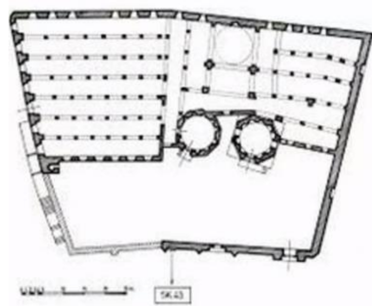
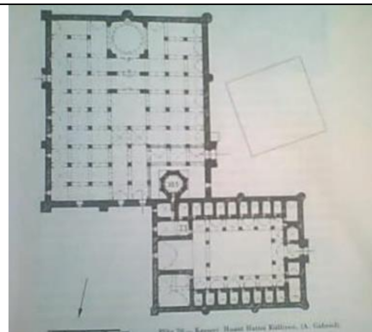
SELDŻUCY (1097 – 1307)

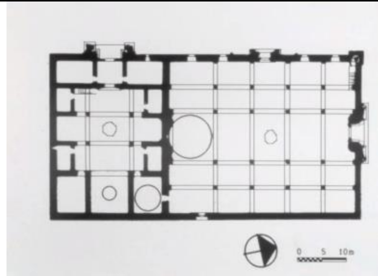
Panowali po Wielkich Seldżukach. Nazywa się ich Seldżukami z Rumu, których stolicą była Konya.

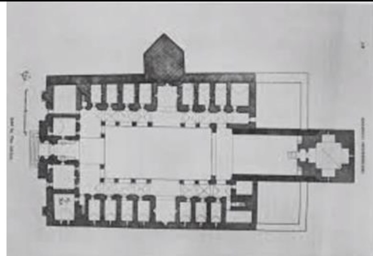
</td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>

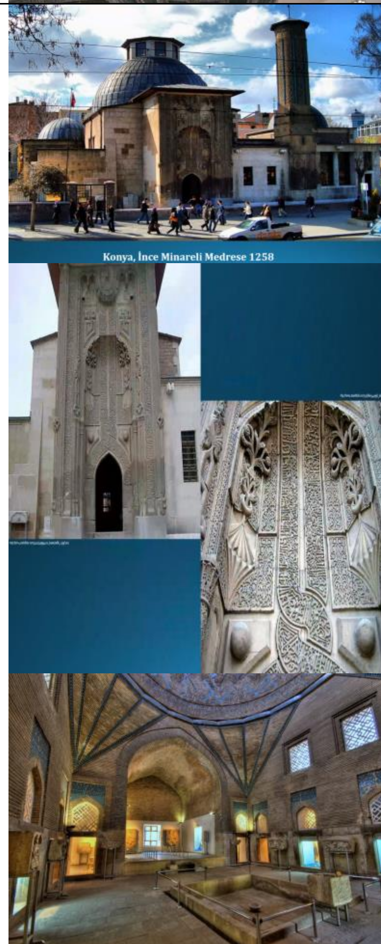
Na mapie tereny zajmowane w różnym okresie. Początki turkizacji Anatolii, bitwa pod Manzikertem, kolejne zwycięstwa.

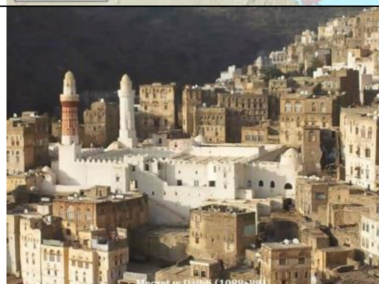
</td>
</tr>
</table>

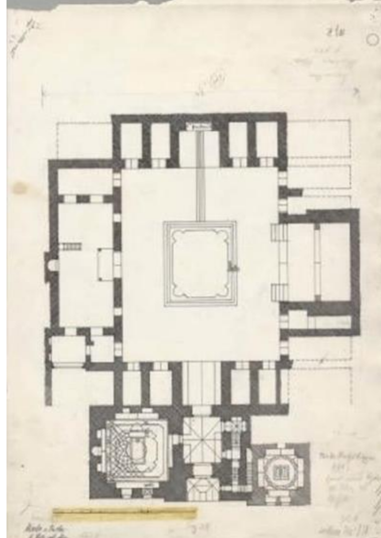
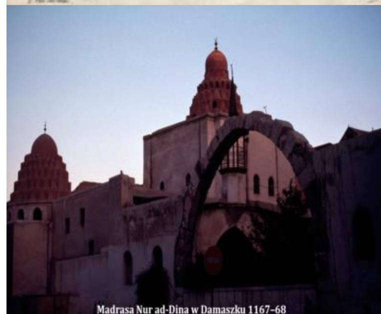
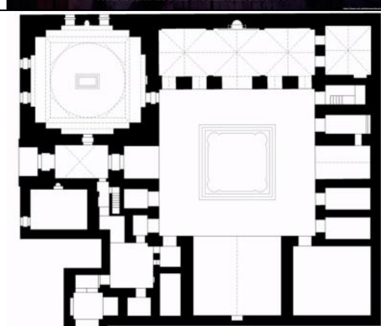
  	Meczet Ala ad-Dina Konya, Turcja 1156 – 1235 Meczet powstały w miejscu Bazyliki nazwany od sułtana. **Jest miejscem pochówku ośmiu sułtanów rumijskich. Architektura powstała na terenach Anatolii pod ich władaniem jest bardzo interesująca, ponieważ w porównaniu do innych planów meczetów arabskich i perskich, ten jest dość wyjątkowy.** **Mamy dziedziniec, okrągłe zabudowania pozbawione kopuł pokryte wielospadzistymi dachami. Wiele rozbudowanych portali.** **Zdjęcie 2 przedstawia mury zewnętrzne. Na zdjęciu 3 po prawej mauzoleum. Cały obiekt jest bardziej kompleksem niż meczetem. Zbudowany z kamienia.**
 	Kompleks Huant Hatun w Kayseri Syria 1237 – 1238 **Kompleks złożony z trzech części: meczetu, madrasy i grobowca.** W lewym górnym rogu meczet z kopułą nad mihrabem. **W prawym dolnym rogu madrasa z wieloma małymi pomieszczeniami (typowe dla madras).** Mauzoleum łączy dwa budynki (prawy dolny róg meczetu). **Minaret późniejszy, osmański. Nad mauzoleum spadzisty dach. Wejścia w formie rozbudowanych portali.** **Na zdjęciu 3 portal z mukarnasowym zdobieniem i inskrypcją w dukcie nahzi** (?). **Nawy podzielone przęsłami tworzą kwadratowe przestrzenie oprócz odcinka nawy osiowej dzielonego z dwoma podłużnymi przęsłami i kwadratem mihrabowej części sali modlitw przekrytej kopułą.**

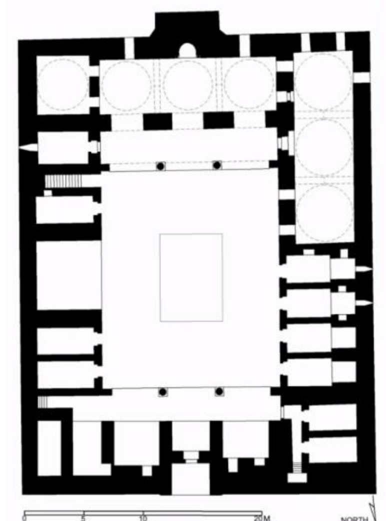
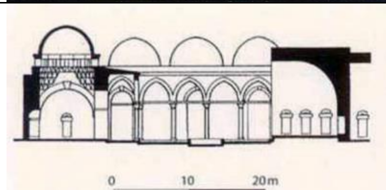
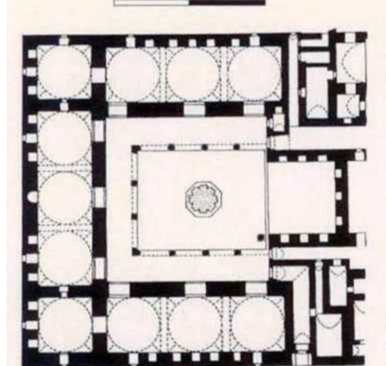
	
  	Meczet i szpital w Divrigi **Są ze sobą złączone. Jedno wejście jest po lewej u góry, drugie po prawej. Meczet po prawej, zadaszenie w mihrabowej części sali modlitw, która jest bardziej otwarta niż część szpitalna. Pięć naw, portale przy wejściach.** **Wejście do meczetu jest bogato zdobione w geometryczne kształty. Po prawej i lewej na zagięciach muru fragmenty mukarnasu.** **Wejście do szpitala** (zdjęcie 4) **zdobią bogate zdobienia, stiuki, dekoracje geometryczne, arabeski.** Na zdjęciu 5 wnętrze, kopuły podpierające sklepienie.

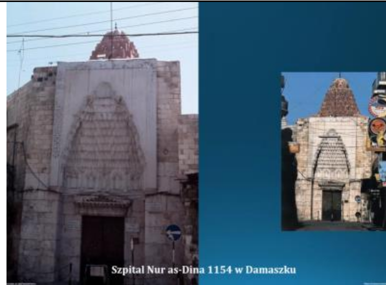
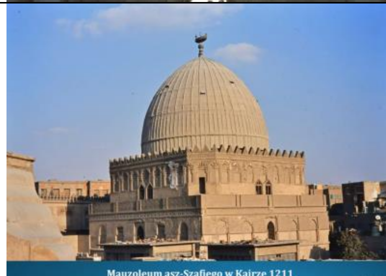
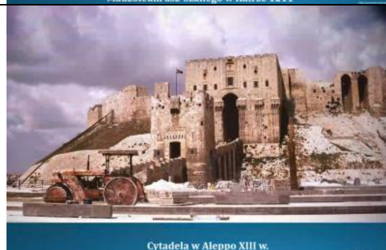
 	
  	Medresa (tur.) **Czifte Minare** Erzurum **1253** **„Madrasa z bliźniaczymi minaretami", które znajdują się po lewej, przy wejściu. W środku mamy dziedziniec. Fasada z dwoma minaretami jest najbardziej spektakularnym miejscem w tej budowli.** Zbudowana przez córkę seldżuckiego sułtana. **Na zdjęciu 3 wnętrze, dużo dwukondygnacyjnych łuków.** **Jeden z najwcześniejszych przykładów fasad z dwoma minaretami. Okrągłe mauzoleum znajduje się na osi budynki za długim ejwanem, zaś ejwany dziedzińca mają dwukondygnacyjne arkady.**

	Medresa Karataja Konya, Turcja **1252** **Brak dziedzińca. W środku kopuła z oculusem. Wejście z boku. Na portalu dekoracja geometryczna, mukarnas, pasy inskrypcyjne.** Oculus jest nad kopułą, jest to latarnia, źródło światła. Na zdjęciu 3 oculus od środka.
	Ince Minareli Medrese Konya, Turcja **1258** **„Madrasa ze smukłym mineretem".** W 1921 roku minaret zniszczyła błyskawica, odbudowano go, ale nie w całości. **Nie ma dziedzińca. Zostaje centralna kopuła** (wpływ Armenii, Bizancjum i zimnego klimatu)**.** **Na portalu dekoracje geometryczne, kaligrafia, symetryczne dekoracje.** **W środku coś pomiędzy trompą** (w narożnikach) **a pendentywem** (musi iść od ziemi)**. Jest to coś określane jako turecki trójkąt, czyli racjonalizacja pendentywu w formie trójkąta.**

	Gok Medrese Sivas, Turcja **1271** **„Niebiańska madrasa”. Dwa minarety** po 25 metrów. **Piękny portal z mukarnasem, arabeskami, zdobieniami geometrycznymi.**
	Sultan Han **1232 – 1236** **Karawanseraj. W centralnej części kiosk z meczetem.**
AJJUBIDZI (1171 – 1250)	
	Ajjubidzi nie budowali nowych meczetów, ale je odnawiali. Budowali dużo mukarnas ze względu na naukę islamu. Są one stosunkowo małe, powciskane w tkankę miejską.
	Meczet w Dżibli Jemen **1088 – 1089** **Założony przez królową Arwę. Znajduje się tam dziedziniec, osiowa brama. Krenelaż.**

	
  	Madrasa Nur ad-Dina w Damaszku **1167 – 1168** **Jest to kompleks na który składa się madrasa, grobowiec i meczet.** Meczet jest po lewej, zaznaczony mihrab i minbar. Grobowiec znajduje się w prawym dolnym rogu.
  	Madrasa Adiliyya w Damaszku **Madrasa szafi'icka**, w której był Ibn Chaldun. **Małe, wąskie wejścia, dziedzińce, w prawym górnym meczet, w lewym mauzoleum, cenotaf** (centrum) **nad miejscem pochówku, dużo małych pomieszczeń.**

	
 	Madrasa Zahirijja w Aleppo **1219**
  	Madrasa al-Firdaus w Aleppo **1235 – 1236** Madrasa + grobowiec + hafa (?) (hotel dla sufich)

 	Szpital Nur ad-Dina w Damaszku **1154** **Dach w formie odwróconego mukarnasu** (bąbel)**.**
 	Mauzoleum asz-Szafi'ego w Kairze **1211** **Blendy, krenelaż.**
  	Cytadela w Aleppo **XIII w.** **Symbol miasta, jeden z najważniejszych zabytków w Aleppo. Wykorzystano naturalnie płaskie wzgórze; wokół fosa, doskonała lokalizacja.** **Na zdjęciu 4 wejście do cytadeli z przedstawieniem przeplatających się Uroborosów. Ornament geometryczny i figuralny.** Na zdjęciu 5 drewniany mihrab z różnych rodzajów drewna.

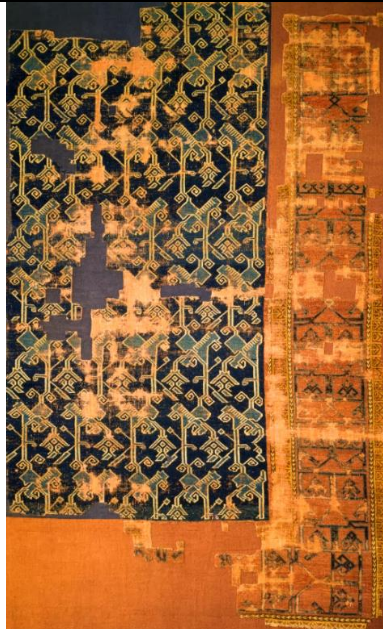
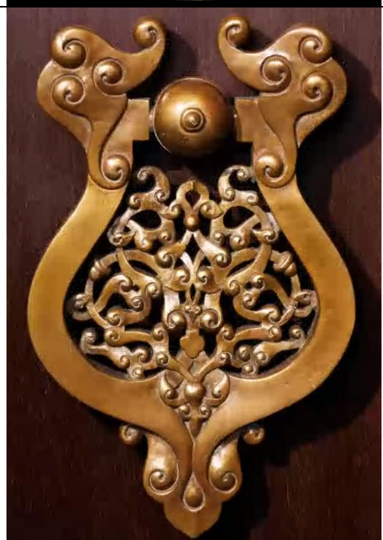
	
Nazwy konkretne trzeba znać, w rzeczach bez nazw należy znać techniki. Brak pytań o wiek, chyba że jest bardzo charakterystyczna dla danego okresu. W kwestii budynków należy znać daty i miejsca. Nie należy znać każdego pojedynczego obiektu, a ogólnie miejsce, czas i techniki. Nie wszystkie pytania odnoszą się do zdjęć, mogą padać pytania tj.: „Co budowali Ajjubidzi?”	

SZTUKA ZIEM CENTRALNYCH ŚWIATA ISLAMU XII – XIII WIEK

TKANINY

Na tych terenach istniały liczne ośrodki tkactwa, m.in. w Bagdadzie. Od włoskiej nazwy baldakko (wyroby z Bagdadu) powstał baldachim, chodziło o luksusowe tkaniny.

	Fragment jedwabiu, Syria Być może fragment tuniki. **Motywy figuralne zwierząt, figuratywne, roślinne ornamenty wypełniające przestrzeń.**

	Dywan seldżucki ok. 1400 Łącznie miał mieć 5 metrów długości. **Jest wełniany, dekorowany abstrakcyjnymi wzorami geometrycznymi, po prawej bordiura.**
METALE Nie zachowało się dużo, które można określić jako XII-wieczne, ale zachowało się kilka z XIII wieku z wpływami rzemieślników wschodnich.	
	Lustro 1204/1262 (600/660) Zrobione dla sułtana Artukijskiego (północna al-Dżazira. **Na ostatnim kręgu inskrypcja. Dekoracja w formie znaków zodiaku. W centrum orzeł, wokół niego planety połączone ze znakami zodiaku.**
	Kołatka z brązu Al-Dżazira. **Zdobienie arabeskowe palmety i wici, nawiązanie do Samarry C, kształt nawiązuje do smoków.**

	Uchwyt w kształcie smoków Smoki są symbolem pozytywnym, chronią od zła. Turcja, XIII wiek.
	Bęben Stambuł. Stworzony dla orkiestry wojskowej. **Dekoracja kaligraficzna, pas inskrypcyjny z antropomorficznym kufi**, czyli litery w dukcie kufi zakończone głowami/twarzami ludzi i smoków.
 	Dzban z mosiądzu **Inkrustowany złotem i srebrem.** 1232 rok, inskrypcja z datą. **Dekoracje przedstawiające sceny z życia dworskiego**, polowanie, gry i zabawy, całowanie dłoni, **przedstawienia figuralne ludzi i ptaków. Szeregi kartuszy i medalionów, dekoracje mniej pasowe, bardziej koncentryczne.**

	Świecznik **Inkrustacja, jeździec na koniu, przedstawienia zwierząt**: gryf i wilk. Na górze pieczęć Salomona. Dukt antropomorficzny. Inskrypcje. Turcja, XIII wiek.
	Misa Wykonana dla Al-Malika as-Saliha Ajjuba, ostatniego władcy Ajjubidzkiego. XIII wiek. **Dekoracje z zewnątrz i wewnątrz, inkrustracja, przedstawienia figuralne ludzi i zwierząt, motywy chrześcijańskie i muzułmańskie, sceny biblijne związane z życiem Chrystusa** (wjazd na ośle do Jerozolimy, zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny, wskrzeszenie Łazarza, Maryja z dzieciątkiem, Ostatnia Wieczerza, gra w polo, święci)**.**
CERAMIKA	
	Habb – naczynie zasobowe do przechowywania wody Z wykonywania tego typu ceramiki słynął Mosul. **Lekko porowate**, co miało zachowywać chłód wody.

	Dzban **Dekoracja lustrem**, Damaszek. Wykonane przez Jusufa dla Asada Iskandariego.
	Misa malowana podszkliwnie Najprawdopodobniej Rakka, Syria. **Geometryczne dekoracje.**
	Asamblaż (grupa) **płytek** XII wiek, Konya. **Służyło do dekorowania wnętrz. Wewnątrz przedstawienie figuralne sfinksa. Malowane na- i podszkliwnie, zdobione złotem płatkowym. Nawiązanie do ceramiki minai** (dekorowanej emaliami)**.**
	Po prawej: płytka **Ośmioramienny kształt, przedstawienie siedzącego mężczyzny.** Po lewej: przedstawienie sposobu układania tego typu płytek, ułożenie naprzemienne z płytkami w kształcie krzyża.

	Mihrab z meczetu Sahib Ata w Konyi **Mihrab w całości dekorowany płytkami, ułożony z nich trójkąt mukarnasowy, na górze inskrypcja.**
	Brzusiec szklanej butelki malowanej złotem **Przedstawienie figuralne ludzi i zwierząt, tancerka z kastanietem.**
	Patera **Dekoracja złotem i emalią.** Prawdopodobnie Syria. **Przedstawienie figuralne ludzi, do tego ptaki, orły, inskrypcja, brakuje pokrywy.**
	Pokrywka dekorowana szklaną nicią.
DREWNO	

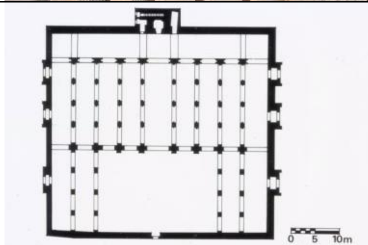
	Minbar z meczetu Al-Aqsa w Jerozolimie **Tzw. „Minbar Saladyna". Kazalnica darowana przez Saladyna w VIII – IX roku. W roku 1969 Deni Rohan**, Australijczyk, **podpalił oryginalny minbar. W 2007 został zrekonstruowany od zera.**
	Rahla – z jednego kawałka drewna. Służy do czytania. 1x39 rok
	Drzwi **Medalion oparty na różnych kształtach gwiazd i dekoracjach geometrycznych, u góry inskrypcja, arabeski, przedstawienia figuralne lwów.** Konya.
	Moneta ajjubidzka z przedstawieniem figuralnym Suleimana Szaha. Wybite w Kaisyrii w 1199/1200.

ARCHITEKTURA I STUKA ZACHODNICH ZIEM ISLAMU (ALMORAWIDZI I ALMOHADZI)

Na terenach dzisiejszego Maroka, Sahary Zachodniej i fragmentów Algierii panowały dwie ważne berberskie dynastie sunnickie. Ich budowle ściśle trzymają się reguł.

Almorawidzi (1040 – 1147).

Almohadzi (1121 – 1269).

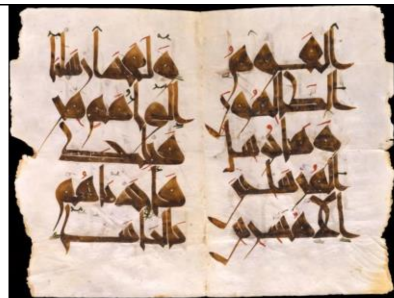
Za obu dynastii w miastach powstawały nowe meczety.	
	Meczet w Rabacie **1196 – 1197** Nazywany „Wieżą Hasana”. **Minaret oparty na planie kwadratu.** 44 m wysokości. **Zbudowany z czerwonego piaskowca.** Miał mieć 86 m. **Nie ma w nim schodów, tylko rampy. Wokół znajduje się 200 kolumn.** Budowniczym był sułtan Jaqub al-Mansur. Miał być klasycznym meczetem typu T.
	Meczet Al-Kutubiyya w Marrakeszu **1146 – 1196** **Minaret na planie kwadratu, piaskowiec.**
	Meczet w Timmal **Ok. 1035** Znajduje się w górach. Jeden z dwóch meczetów w Maroku otwarty dla turystów. **Nad mihrabem lambrekinowa dekoracja, duża głębokość, dekoracja mukarnasowa.**

	
 	Giralda w Sewilli **1198** Początkowo Giralda wyglądała jak na zdjęciu 2 po lewej stronie, **była kopią minaretu z Al-Kutubiyyi.** Po prawej stronie średniowieczna wersja, tuż **po rekonkwiście**. **Różnice nie były duże, dodano dzwon i krzyż. Obecna wersja, pośrodku, jest wersją renesansową, którą wzbogacono o świętych i inne europejskie naleciałości.**
 	Qubbat al-Burudiyyin w Marrakeszu **1117** **Niewielka budowla, nie do końca wiadomo, do czego służy.** Być może była to fontanna, sanktuarium, pawilon władcy. C**iekawe rozwiązanie architektoniczne w środku. Ma kształt małego prostopadłościanu przekrytego kopułą.**
	Brama Al-Udaja w Rabacie **Łuk podkowiasty. Wewnątrz przeniesione łuki lambrekinowe, spolia. Portal o szerokich, ciężkich podkowiastych łukach na niskich podporach.**

	
	RZEMIOSŁO
	Maksura z meczetu w Kairawanie Miejsce odgrodzone dla władcy. Maszrabijja.
	Srebrny flakon zdobiony złotem i niello **Symetryczna arabeska, na uchwytach przedstawienia figuralne zwierząt.**
BRAK	Szkatułka z kości słoniowej Wzory płaskie, monotonne, powtarzalne, statyczne, u góry inskrypcja, dekoracje symetryczne przedstawiające zwierzęta.

	Fragment marmurowego basenu. Prawdopodobnie część fontanny, widoczne wpływy fatijmidzkie. **Przedstawienia figuralne postaci, nalewanie wina, libacja.**
	Minbar z Marakeszu **XII wiek** „Ten na szczęście nie spotkał żadnego Australijczyka” **Piękna dekoracja geometryczna z arabeskami, z różnego rodzaju drewna, kości słoniowej.** Ten minbar **był na kółkach.**
	Fragment tkaniny jedwabnej z Al-Andaluz Andaluz była wielkim producentem tkanin. **Inspiracja Bagdadem. Scena toastu, najprawdopodobniej przedstawienia kobiet. Jedna ma kielich, druga flaszę.**
	Proporzec z inskrypcjami **Jedwab, podłoże z pergaminu** (skóry) **z dekoracją geometryczną, różne inskrypcje.**

	Para kolczyków ze złota dekorowanych filigranem.
	Kołatka z Puerta del Perdón w meczecie Almohadów, Sewilla.
CERAMIKA	
	Ceramika malowana lustrem Na zachodzie rzadkość.
	Technika cuerda seca, technika suchego sznura. W czerepie, podstawie, umieszczony jest motyw (tu: gazela)**, który obwodzi się cienkim sznurkiem umoczonym w czymś specjalnym** (np. woskiem)**. Pomiędzy kontur wsypuje się szkliwo i mangan. Później się to wypala. Sznur służy do tego, żeby kolory się nie mieszały.**

	Ceramiczna dobudowa studni
SZTUKA KSIĄŻKI	
	Pergamin
	Manuskrypt z miniaturami, Bayad wa-Riyad
	

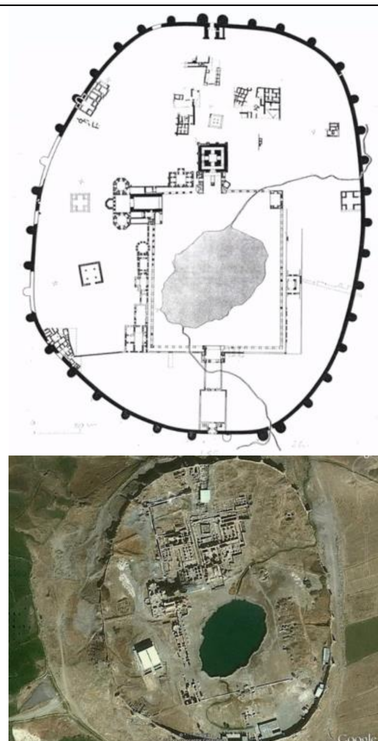

Sztuka i architektura Ilchanidów

Jest to dynastia mongolska, która powstała po rozpadzie imperium mongolskiego. W 1258 anulowali Bagdad. Dynastę Ilchanidów zdobył wnuk Czyngis-chana Hulagu-chan. W 1294 Mengeke-chan umiera bez następcy, imperium dzieli się na cztery chanaty. Mamy chanat chiński (wschód) rządzony przez dynastię Iuan. Mamy chanat czagatajski (Azja centralna). Mamy Złotą Ordę. Ilchanidzi rządzili na zachodzie.

Dynastia wywodzi się od Hulagu, określani również jako Hulagenidzi. Od Ilchana – władcy. 1256 – 1353. (…)

Nie zachowało się za dużo budowli w stolicach (Maraga, Bagdad, Sultanijja). Zachowały się w mniejszych miastach. Nie zachowała się żadna wczesna architektura, ponieważ Mongołowie mieszkali w namiotach.

Tacht-e Solejman

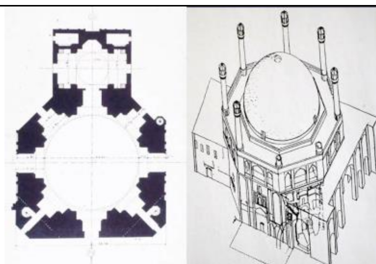
1275

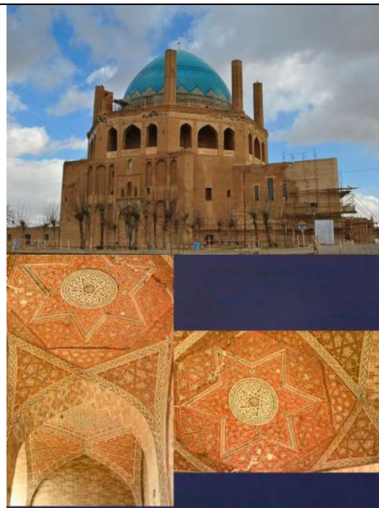
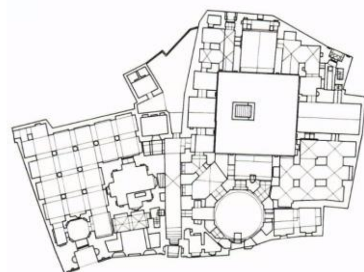
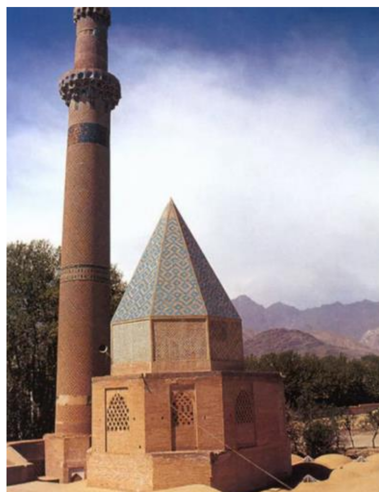
Iran, letnia rezydencja Chana

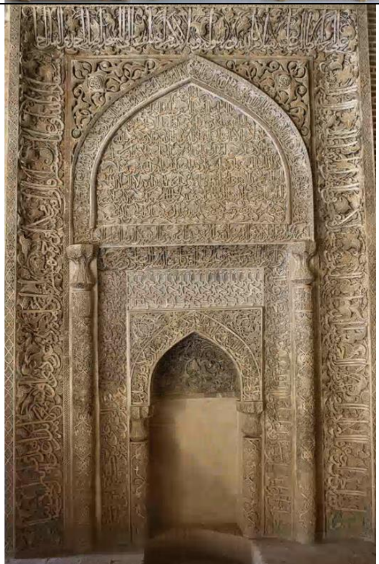
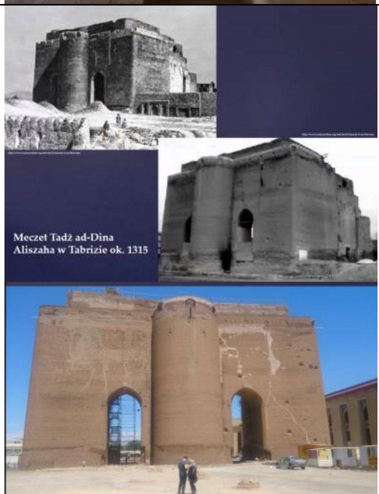
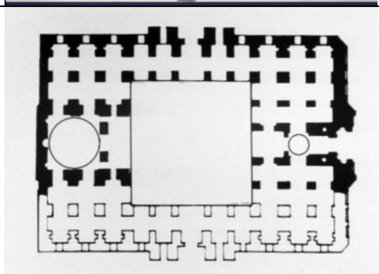
Było wykorzystywane wcześniej jako zoroastryjska świątynia ognia. W środku dziedziniec z jeziorem. Wokół zabudowania: cztery ejwany; za północnym znajdowała się sala audiencyjna; w zachodnim znajdowały się dwa ośmioboczne pomieszczenia mieszkalne; na górze pozostałości sasanidzkie.

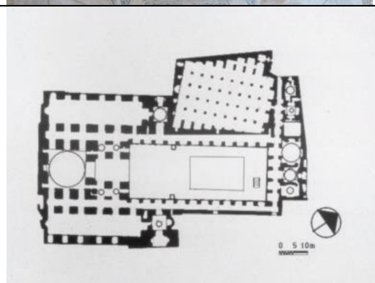
W kwestii architektury nie zachowało się wiele. **Zachowały się pewne dekoracje architektoniczne tj. ośmioramienne płytki łączone z krzyżami.**

Ladżwardine – wyroby ceramiczne, które są w odcieniu lapis lazuli. Po prawej, na płytce, Simorg,

   	mityczny ptak perski często porównywany z feniksem. Płytka wykładzinowa z przedstawieniem wielbłąda i Bahramgóra i Azady z harfą, barwione lustrem. Płytka z Simorgiem, lustr i ladżwardine. U góry kwiaty lotosu. **Symbole pochodzą ze wschodu, prawdopodobnie z chin** (Simorg – feniks). **Specyficzne przedstawienie chmur (chińskie).**
Chan Ilchamidzki przyjmuje islam. Jest to duża zmiana w kwestii sztuki. Przyjmuje islam, zmienia imię na Mahmud i zrywa z Chanem w Chinach.	
	Grobowiec Uldżajtu w Soltanije **1307 – 1313** **Był to kompleks, w który wchodził szpital, madrasa, hotel dla sufich i grobowiec** (jedyne, co się zachowało)**.** **Podstawą grobowca jest oktagon, który**

	skierowany jest w cztery strony świata. Kopuła przykrywająca główną część znajduje się na wysokości ok 50 metrów od podłogi. **Osiem małych minarecików, galeryjki, całość jest dwukondygnacyjna i ma 24 łuki.** Dekoracje (…).
	Mauzoleum Bejazyda Bastamiego **1299 – 1312** **25 trójkątnych wcięć.** Wysokość 13,5 metra, ale **wydaje się wyższe przez wcięcia.**
Figure 2. Shrine complex at Natanz. Plan 	**Mauzoleum Abd as-Samada w Natanzie** **1299 – 1312** W 1299 zmarł xyz i po śmierci rozbudowano ten kompleks, zbudowano minaret, hanego (?). **Dwunastosklepieniowy mukarnas. Wokół inskrypcja, trompy w narożnikach, kratki. W środku znajdowały się lamperie z płytek** (z ptakami) **i sygnowaną inskrypcją Hajdara** (twórca mhirabu w Isfahanie)**. Ptaki znajdują się na górze, ale mają oderwane głowy, żeby nie żyły.**

	
	Mihrab Hajdara w Isfahanie **Inskrypcje, horror vacui. Mihrab niszowy.** Zbudowany na okazję przyjęcia przez Uldżaitu szyizmu.
	Meczet Tadż ad-Dina Aliszaha w Tabrizie **Ok. 1315** **Sklepienie runęło. Ogromne mury** o grubości 10 m. Miał być wielki ejwan, większy niż łuk w Ktezyfonie.
	Meczet w Waraminie **1322** **W sali modlitw kopuła na ośmiobocznym tamburze. Spektakularny portal. Mukarnas w ejwanie. Zbudowany z cegły. Nad salą modlitw kopuła.**

 	
	Meczet w Jaździe **1324 – 1334** **Dziedziniec, jeden duży ejwan przy dziedzińcu, za nim główna kopuła podkreślająca mihrabową część sali modlitw, wielki portal z dwoma minaretami.** Jest to najwyższy portal w Jaździe. Wchodzi się od tyłu. **Inskrypcje w dukcie kufi.**

و الحمد لله
wal hamdu lillahi
نبي محمد
nabi Muhammad

<table>
<tr>
<td>
</td>
<td>Emamzade Dżafara w Isfahanie
1325

Inskrypcje w dukcie thulth. Werset tronu.
Łączenie mozaiki szkliwionej z nieszkliwioną cegłą.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Śmierć Abu Saida w 1335, pogrzeb powietrzny. Państwo rozpada się, powstają mniejsze twory architektoniczne.</td>
</tr>
<tr>
<td>

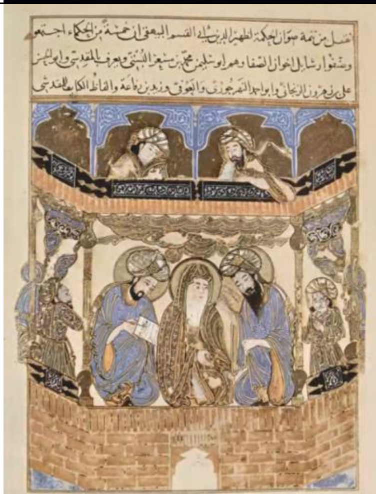

</td>
<td>Meczet w Kermanie
1350

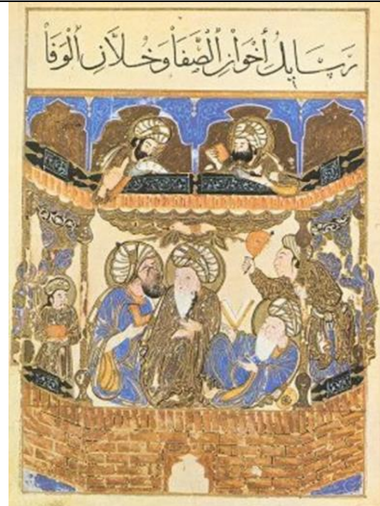
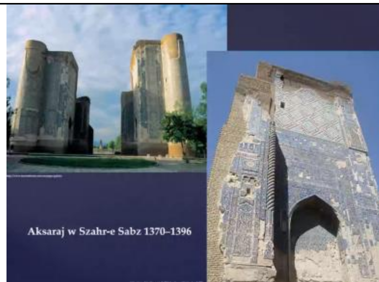
Klasyczny plan – dziedziniec, cztery ejwany.
Meczet mozafarycki.
Pisztak, mukarnas.</td>
</tr>
</table>

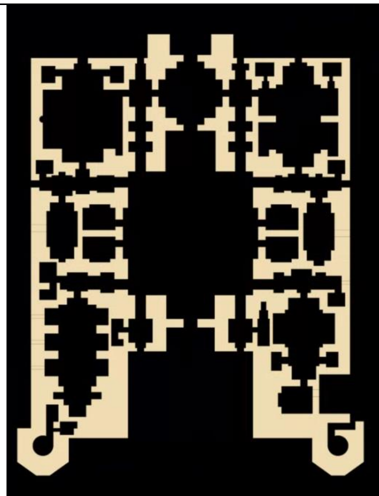
	Chan dżalairycki. **Karawanseraj. Ciekawe gurty w typie lunetowym, który pozwala na zbudowaniu otworów okiennych, które dają światło do środka.** Ten chan miał wspierać finansowo kompleks grobowo-religijny, który się nie zachował.
TKANINY	
	Fragment szaty z imieniem Abu Said **Fragmenty inskrypcji**, użyto ją do pochówku księcia Rudolfa IV z Austrii. **Złota nić, jedwab, przedstawienia figuralne pawi, pasy inskrypcyjne, biegnące zwierzęta.**
	Kaftan jedwabny Przenikające się wschodnie i zachodnie wpływy. **Kaligrafia arabska, ornamentyka chińska.**
CERAMIKA **Ceramika Ilchamidzka była mniej zróżnicowana niż Seldżucka, lustr był rzadszy, bo droższy, dominowała metoda podszkliwna. Najistotniejsze są nowe metody i motywy chińskie: Simorgi, lotosy.** XIII wiek to początek kariery koloru niebieskiego.	

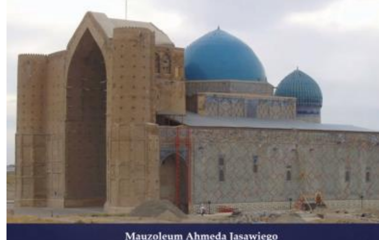
	Płytka zdobiona lustrem z podpisem „Praca Jusufa Bin Alego Muhammada Bin Abi Tahira". Jest to najsłynniejszy dekorator ceramiki, który malował lustrem. Należał do rodziny, która zajmowała się zdobieniem płytek.
	Turkusowa płyta nagrobna Nagrobek lekarza Abu Alego.
	Ladżwardine. Grupa mis i płytek malowanych podszkliwnie lapisem lazuli, koniec XIII, początek XIV wieku. **Płatki złota, malowane naszkliwnie angobami czerwoną, czarną i białą.**
	Zdobione podszkliwnie. Stożkowa misa ze spłaszczoną krawędzią. Wzór perełek – typ soltanabadzki. Grubo kładziona angoba sprawia, że powierzchnia jest grudkowata. Początek XIV wieku, **przedstawienie gazeli.**

	Soltanabad, początek XIV wieku, **płaskie zakończenie. Arabeska z głowami zwierząt.** Tzw. mówiące drzewo Waq-Waq z legendy o kimś, kto poznał drzewo, które wydawało dźwięk „waq-waq”, kiedy jej owoce-głowy spadały. **Przedstawienia zajęcy i leopardów.**
	METALE **Zachowało się bardzo niewiele jednoznacznie Ilchanidzkich metali. Nową cechą jest to, że Mongołowie lubili złoto.** Stosunek islamu jest ambiwalentny ze względu na narzuconą skromność.
	Świecznik **Inkrustacja srebrem. Medaliony, dekoracja**, data 1308. **Motywy kwiatów**, w tym dwa z Chin – lotos (na dole) i peonia (róża-ish).
	Świecznik z mosiądzu, Mosul, XIV wiek **Inkrustacja złotem i srebrem. Dziewięcioboczna podstawa. Inskrypcja życząca powodzenia.**
	Misa z mosiądzu, Iran **Inkrustowana, inskrypcja, dekoracje figuralne zajęcy, pijących ludzi, granie na instrumentach, polowanie. Dekoracja na zewnątrz i w środku** (ryby, kaczki, meduzy)**.**
	Rahla Podpis autora – Hasan Bin Suleiman Isfahani, który stworzył ją na potrzeby niezidentyfikowanej madrasy. **Zaawansowana ornamentyka, światłocień dający wrażenie wielowymiarowości.**
	SZTUKA KSIĄŻKI **Za Mongołów księgi były częstsze i większe ze względu na większą dostępność**

papieru. Książkę traktowano jako dzieło sztuki w całości – iluminacja, miniatury, okładka.	
	Yaqut al-Mustasimi to pseudonim. Był sekretarzem ostatniego kalifa abbasydzkiego Al-Mu'tasima. **Doprowadził do perfekcji zasady stworzone przez Ibn Muqlę.** Miał tworzyć wiele Koranów. **Koran w dukcie nasghi, dukt do czytania. Rozetowe oddzielniki ajatów.** Przechowywany jest w Bibliotek National w Paryżu. 42 x 35 cm.
	Dukt muhakkat (nie trzeba znać)**, charakterystyczne dolne zakończenia liter w kształcie szabli.** Z Iraku albo wschodniego Iranu.
	Zwitka koraniczna 75,5 x 10 cm. Inskrypcja koraniczna (w środku, maleńkie litery). Było traktowane jako talizman.
	Nawiązania do sztuki chrześcijańskiej, aureole. Niedobitki stylu arabskiego. Listy Braci Czystości, Bagdad. Portrety autorów. **Klasyczna trójdzielna kompozycja z najważniejszymi postaciami większymi niż pozostałe.**

	Osoba po prawej siedzi przy rahli, postać obok go wachluje.
Sztuka i architektura Timurydów	
	Dynastia bierze nazwę od Timura. 1370 – 1405. Dynastia turecko-mongolska, sunnici. Jakoby wywodzili swoje pochodzenie od Czyngis-chana. Timur bardzo często podbijał jakieś tereny, łupił je i wracał do siebie. **Timur doceniał sztukę i działalność propagandową sztuki, która tworzy piar danej dynastii. Wykorzystywał swoje możliwości do wznoszenia fenomenalnych budowli. Rozmach, monumentalizm i kolor niebieski. Timur miał nieograniczone zasoby inwestowane w sztukę.**
	Aksaraj w Szahr-e Sabz **1370 – 1396** **Timur przebudował swoje miejsce urodzenia na stolicę**, *Zielone miasto*, Uzbekistan. Zachował się Aksaraj, Biały pałac. **Ejwan z basztami pod dwóch stronach. Technika** ***banna***/bannai (na górze po prawej)**. Polega ona na pokrywaniu dużych płaszczyzn mozaiką z cegieł glazurowanych i nie glazurowanych. Z jednej strony daje odblask, z drugiej jest matowe. Napisy w dukcie kufi są glazurowane, tło nie.** Nazwa pochodzi od czasownika بنى.

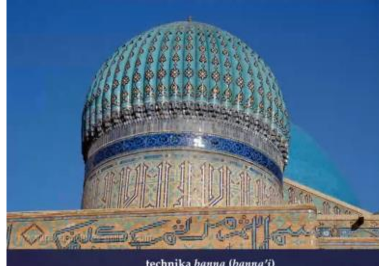

Mauzoleum Ahmeda Jasawiego

technika *banna* (*banna'i*)

Mauzoleum Ahmeda Jasawiego

Ahmad zmarł w roku 1166 i miejsce jego pochówku stało się celem pielgrzymek. Mauzoleum nie zostało ukończone, ponieważ Timur zmarł, więc nie inwestowano dalej w tę budowlę.

Plan oparty na kształcie prostokąta. Spektakularny ejwan w centralnej części, po prawej i lewej baszty. W głębi wysunięta sala grobowa na głównej osi budynku, w bocznych pomieszczeniach meczet, kuchnia, łaźnia, biblioteka i pomieszczenia medytacyjne.

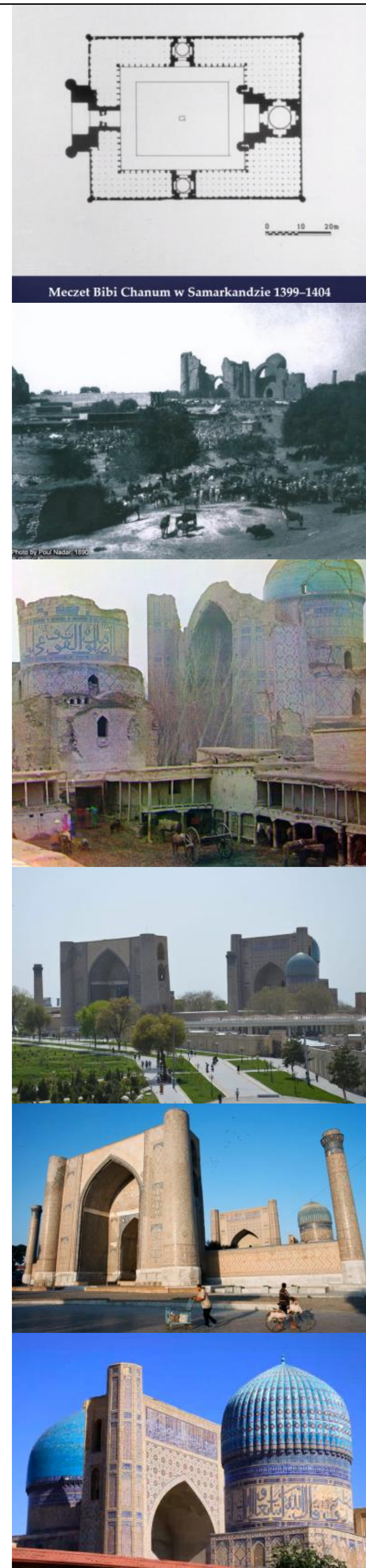
Jest niedokończony, baszty obok ejwanu nie mają płytek. Kopuła nad salą grobową. Cały plan budynku oparty jest na proporcjach. Profesjonalizacja w kwestii planowania architektonicznego. W mniejszych salach są sklepienia gurtowe (z łukiem sklepiennym) przywiezione przez budowniczych z Szirazu**.**

Kopuła oparta na wysokim tamburze, tambury timuryckie były bardzo wysokie (cecha charakterystyczna)**. Mukarnas używano dla podkreślenia najważniejszych miejsc. Pasy inskrypcyjne u góry, dekoracja ścian też jest w inskrypcjach. Wyżłobkowana kopuła.**

Tusz nad bębnem. Na tamburze pas inskrypcyjny z szahadą. Banna, glazurowane elementy są kolorowe, nieglazurowane są w kolorze cegły.

Mukarnasy były grupowane w taki sposób, żeby tworzyć sklepienie. Dekoracja z mukarnasów. Gurty.

XYZ było za małe dla Timura, więc przeniósł stolicę do Samarkandy

Meczet Bibi Chanum w Samarkandzie

Uzbekistan

1399 – 1404

Miała to być najbardziej spektakularna budowla. Timur miał możliwości, ponieważ złupił Indie, z których łupów meczet był wznoszony. Wszystko miało być wielkie, co stanowiło problem, ponieważ ten meczet szybko zaczął się sypać.

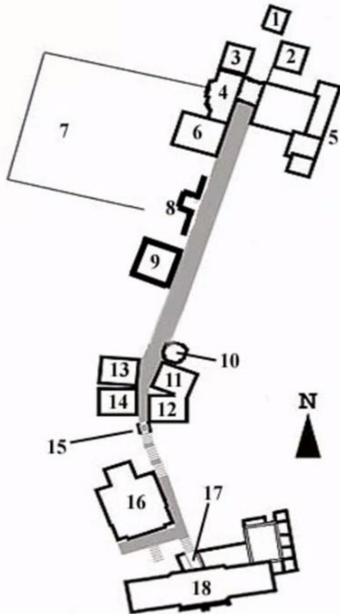
Dwa wielkie ejwany, jeden na linii mihrabu prowadzący do budowli, drugi prowadzący do mihrabowej części sali modlitw sklepionej największą kopułą. Prostokątny plac 109 x 167 m**. Dwa dodatkowe ejwany po prawej i lewej stronie także sklepione kopułami.**

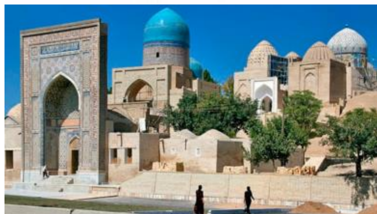
Meczet rozpadł się, co pogłębiło jeszcze trzęsienie ziemi. W wieku XX odbudowano meczet, ale trzyma się tylko dlatego, że jest zbudowany z nowoczesnych materiałów.

Zdobienia w technice banna.

Kamienna rahla.

Shah-i Zinde

Żywy król.

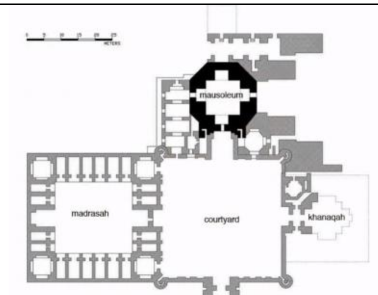
18. to wspólna brama.

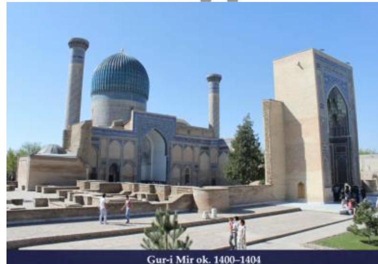
5. Kusan Ibn Abbas.

7. Madrasa z XI wieku.

Na zdjęciu 2 portal prowadzący do metropolii.

Pięknie zdobiona nisza, dekoracje arabeskowe, geometryczne, horror vacui, inskrypcje.

Gur-i Mir ok. 1400–1404

Gur-i Mir

1400 – 1404

Początkowo to miał być grobowiec dla wnuka Timura, Muhammada Sultana. Głównie jest to grobowiec Timura. Timur początkowo chciał być pochowany w Szachriszat, ale zmarł niespodziewanie i pochowano go w Samarkandzie. Jego wnuk zrobił z tego mauzoleum Timurydów.

Dziedziniec, mauzoleum, khanaqah (schronisko dla sufich)**, madrasa.** Nie wszystko się zachowało.

19 czerwca 1941 roku słynny radziecki uczony dokonał ekshumacji grobu Timura. Timur miał 1,73 m. W środku grobu był napis: *Kiedy powstanę z martwych i ktoś otworzy ten mój grób, świat zadrży i ześle najeźdźcę straszniejszego niż ja*. 3 dni później rozpoczyna się operacja Barbarossa i Hitler atakuje ZSRR. Kiedy zamknięto grób, ZSRR zwyciężyło pod Stalingradem.

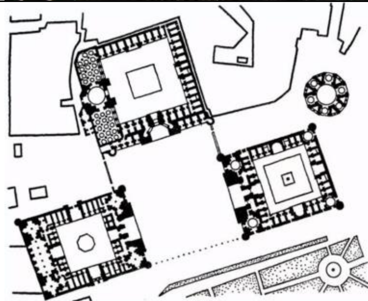
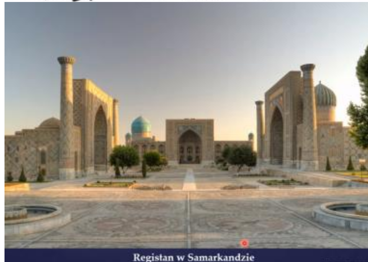
Piękny mukarnas, pisztak, dekoracje arabeskowe i geometryczne, inskrypcje.

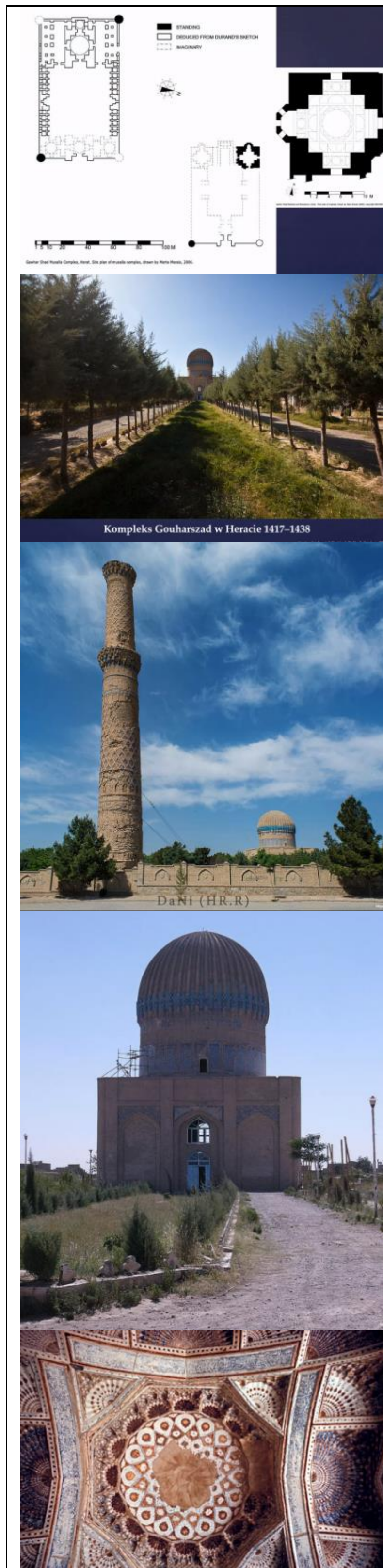
Po śmierci Timura władza przechodzi na jego syna Szachrocha.

Maszhad, Watykan/Częstochowa. **Jedno z najważniejszych miejsc dla szyitów, miasto związane z imamem Rezą**, miejscem jego pochówku.

Szachroch rządził z Samarkandy i chciał przypodobać się szyitom, więc odnowił kompleks i mauzoleum imama Rezy oraz zbudowali meczet Gouharszad.

	
 Meczet Gouharszad w Maszhadzie 	**Meczet Gouharszad w Maszhadzie** Iran **Dwa czterdziestometrowe minarety. Na kopule inskrypcja z szahadą. Obok meczetu pomieszczenie dla zgromadzeń i do uczenia się Koranu.**
  Registan w Samarkandzie Madrasa Uługbega 1417–1421	**Registan w Samarkandzie** **Na placu znajdują się trzy budynki. Wybudował to** Uługbeg, syn Szahrocha. **Był to plac zebrań i egzekucji. Wokół mamy trzy madrasy.** **Madrasa Uługbega.** Było to miejsce dla uczonych, ponieważ sam Uługbeg był uczonym i matematykiem. **Technika banna, dekoracje. Minarety o ciekawym kształcie, pisztak, dekoracja geometryczna.**

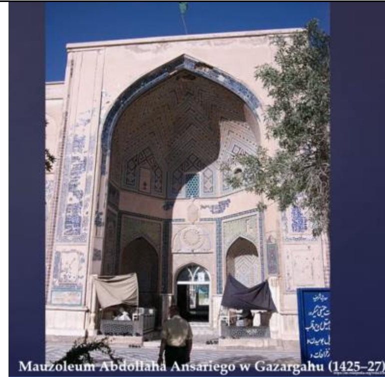
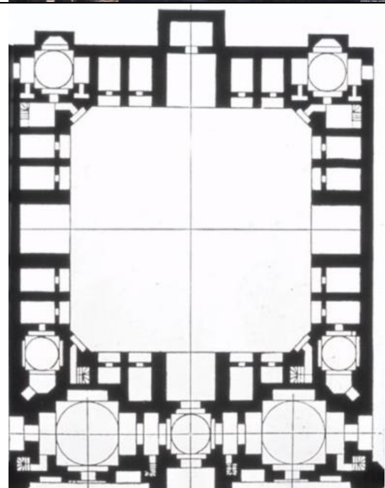
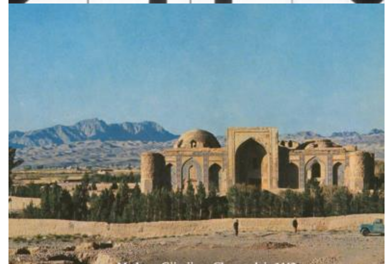
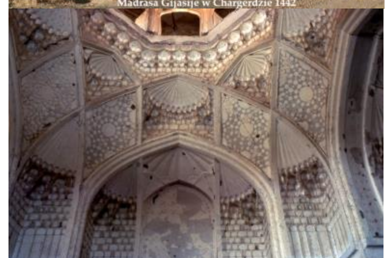
Kompleks Gouharszad, żony Szaroha, **w Heracie**

Afganistan

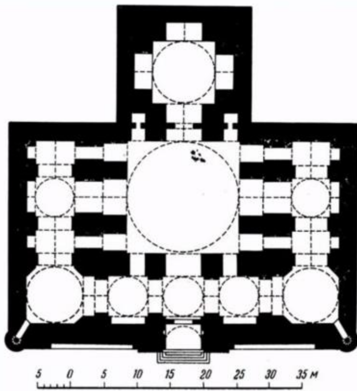
1417 – 1438

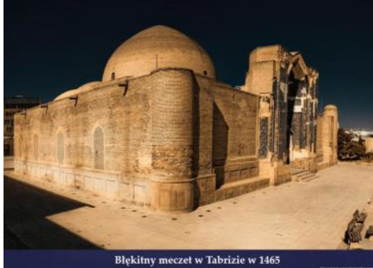
Pozostało mauzoleum i minarety. W roku 1863 podczas wojny Brytyjczycy wysadzili to. Szczyty minaretów zostały zniszczone przez ogień artyleryjski.

W środku system gurt i tromp. Wieniec tromp sprawia, że ciężar skupia się na punktach, a nie na ścianach.

 	Mauzoleum Abdollaha Ansariego w Gazargahu **1425 – 1427** **Wzniesione dla sufickiego szajkha. Główny ejwan w stronie qibli.**
  	Madrasa Gijasije w Chargerdzie **Iran** **1442** **Madrasa, wejście, duży portal, dziedziniec, cztery ejwany, klasyczny plan.** Ostatnie dzieło Qawa ad-Dina.

Jakaś dynastia

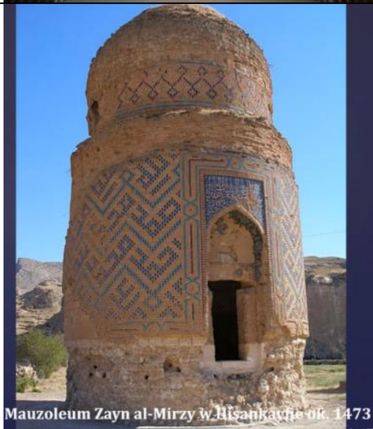

Błękitny meczet w Tabrizie

1465

Tylko to ocalało z Karakojuxyz. **Tureckie wpływy. Ciekawy portal prowadzący do środka, mniejsze i większe kopuły, największa w centralnej części meczetu. Jest to meczet, mauzoleum i khanegoh.**

Okładzina ceramiczna pozostała tylko w portalu.

Mauzoleum Zayn al-Mirzy w Hisankaynie

Ok. 1473

Blisko granicy z Turcją.

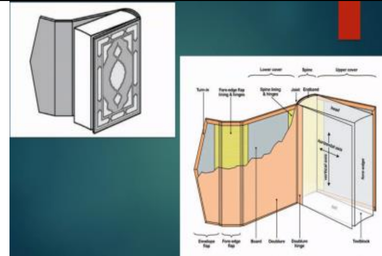
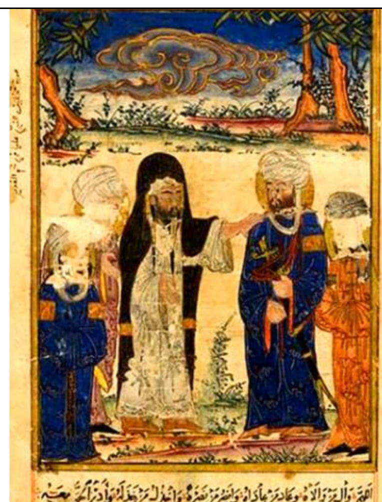
Nazwa pochodzi od Hasana, największego władcy Białych Baranów. Technika banna.

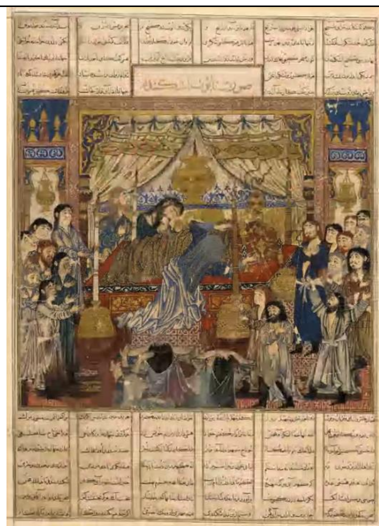
SZTUKA

<table>
<tr><td>
آمنوا يغفروا للذين لا يرجون أيام الله ليجزي
قوما بما كانوا يكسبون من عمل صالحا
فلنفسه ومن أساء فعليها ثم إلى ربكم ترجعون
ولقد آتينا بني إسرائيل الكتاب والحكم
والنبوة ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم
على العالمين وآتيناهم بينات من الأمر فما
اختلفوا إلا من بعد ما جاءهم العلم بغيا</td><td>Dukt muhaqqaq, litery w kształcie szabli, zazwyczaj w dużym formacie. Fragment rękopisu Koranu z ok. 1400 roku. Złoto i tusz na papierze.</td></tr>
<tr><td></td><td>Panel drewniany, dekoracje arabeskowe, symetria, horror vacui.</td></tr>
<tr><td colspan="2">CERAMIKA</td></tr>
</table>

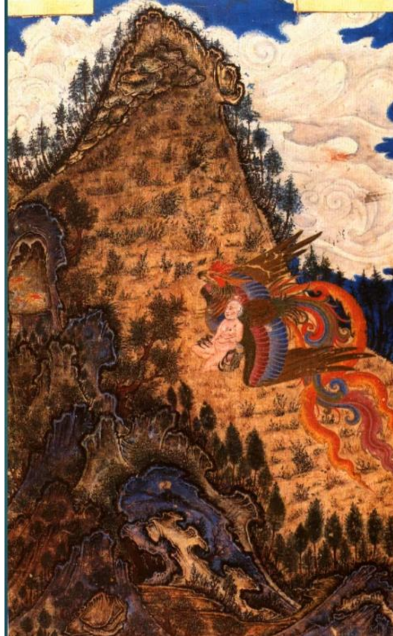
technika *cuerda seca*	
	Półmisek. **Wpływy chińskie, porcelany z dynastii Ming. Talerz z Niszapuru naśladujący kolorystykę i dekoracje chińskie.**
	Inskrypcja z datą w centralnej części brzuśca i na kołnierzu. Wiersze o winie (gazele)**. Brąz inkrustowany złotem i srebrem.**
	Biały nefryt. Herat. **Uchwyt w kształcie smoka jest chińską inspiracją. Inskrypcja o Ułgbegu. Późniejsze dodatki tj. nazwiska innych władców** np. Wielkiego Mogoła**.**
	Jelec z czarnego nefrytu (jednego z najrzadszych) z okresu timurydzkiego, XIV – XV wiek, Azja Centralna. **Dekoracje w kształcie głów smoków.**

  	Tay Kazan **Waza na wodę z mauzoleum Ahmada Jasawiego.** Tay Kazan, jeden z symboli kazachskich. **Zamówiony przez Timura.**
	Świecznik, Iran

MINIATURY PERSKIE **Po najeździe mongolskim tworzono więcej książek.** Były większe pod względem rozmiaru.	
	Książkę jako całość traktowano jak dzieło sztuki, malowano miniatury, istotne były prace introligatorskie, okładka. Oprawa była po prawej stronie, klapa po lewej. Ilustracja w manuskrypcie to miniatura.
ILCHANIDZI	
	***Menafe al-hajawan, Korzyści płynące ze zwierząt*, Ibn Bachtiszu** **lata '90 XIII w.** Niewyraźnie napisana data. Dzieło przełożone z arabskiego na perski na polecenie Ghazala, władcy Ilchanidzkiego. **Zawiera 94 miniatury różnych rozmiarów.** **Zawiera opisy człowieka, zwierząt, ptaków, owadów i zwierząt wodnych. Na miniaturze orły. W formie tła widać wpływy chińskie. We wczesnych miniaturach Chiny przedstawiają się w przedstawieniu chmur** (plemniki u góry)**.**
	***Asar al-bakija, Ślady przeszłości*, Biruni** **1307** **Po prawej Ali z Zurfiqarem, po lewej Muhammad przekazujący mu władzę.** Biruni omawia rozmaite kalendarze z czasów muzułmańskich. 24 miniatury. **Wpływy arabskie, prosta kompozycja, symetria, stroje** (turbany)**. Ali ma nimb/aureolę wokół głowy. W tle chińskie chmury, które wyglądają jak pukle.**

	Dżami at-tawarich, Historie **Raszid ad-Dina** **ok. 1315** **Raszid był wezyrem, […] pracowało dla niego 220 niewolników, którzy kaligrafowali i pozłacali to dzieło.** Nie wszystko się zachowało. **Początkowo było tam 300 kart. W całości nie były w miniaturach, 110 ilustracji w tym 8 portretów chińskich cesarzy. Ilustracje są horyzontalne, zajmują 1/3 powierzchni strony.** **Pierwsza miniatura przedstawia narodziny Muhammada. Elementy architektoniczne w postaci kolumn tworzą podział.** Po prawej dziadek Muhammada. Podobne sceny do narodzenia Jezusa. Po lewej anioły. **Na drugiej miniaturze bitwa pod Badrem. Zasada, wedle której przedstawia się wydarzenia historyczne lub mistyczne w sposób współczesny dla twórców miniatur. W tle chińskie chmury.** **Trzecia miniatura przedstawia Mongołów oblegających miasto.** Duży nacisk na Mongołów. We wszystkich miniaturach jest ich dużo, ponieważ wtedy władcy byli mongolscy, więc wykonawcy manuskryptów starali się ukazać istotność Mongołów w historii świata.
	Wielka Mongolska Szahname **1328 – 1336** **Wielki epos literatury perskiej.** Bardzo często dekorowana miniaturami. ***Wielka Mongolska Szahname* to określenie konkretnego manuskryptu. Jest uważana za najwspanialszą ilustrowaną księgę XIV wieku. Początkowo miała 300 kart. Tekst znajduje się w 6 kolumnach, w każdym rzędzie 31 wersów.** Miały być 2 tomy i 200 ilustracji, ale nie udało się tego dokończyć. Stworzenie ilustrowanego manuskryptu było niezwykle drogie.

	Na początku XX wieku George de Mott porozdzielał manuskrypt w celach komercyjnych, żeby posprzedawać poszczególne strony, a nie całość. Zniszczył oryginał, a żeby ukryć rozerwane części, kazał dopisywać teksty, które miałyby ukryć naruszone fragmenty. **Miniatury są na nierównym poziomie, widać, że nie pracowały nad nimi te same osoby. Pierwsza miniatura jest jedną z najsłynniejszych z tego dzieła. W centralnej części mamy katafalk z trumną, wokół rozpaczający ludzie. W centrum płaczki, po prawej i lewej żałobnicy rozpaczający po śmierci Iskandera**, Aleksandra Wielkiego**. Wpływy malarstwa chrześcijańskiego i sceny opłakiwania Chrystusa.** **Na drugiej miniaturze Bahran-bura na swoim koniu, ma maczugę, kołczan, łuk. Na dole martwa bestia, rogaty wilk. Miniatury przedstawiają twarze mongolskie.** **Trzecia miniatura przedstawia xyz spotykającego mówiące drzewo.** Gdy dotarł do krańców świata spotkał się z tym drzewem. Drzewo miało dwa pnie – jeden z męskimi głowami, drugie z damskimi. Męskie mówiły za dnia, damskie w nocy. Drzewo przewidziało śmierć xyz i że zginie w dalekim, nieznanym sobie lądzie, wśród obcych ludzi, co się spełniło.

	Szahname **ok. 1370** **Porwanie Zala przez Simorga.** Zal urodził się z białymi włosami. Ojciec Sam go porzucił, przygarnął go Simorg. Ojciec potem przyszedł po Zala, a Simorg dał Zalowi trzy pióra, które miał spalić, gdyby go potrzebował. **Chińskie chmury i krajobraz.**
	Dywan Chodżu Kirmaniego **1396** 9 zachowanych ilustracji. **Humai dzień po swoim ślubie opuszcza komnatę Humaion** (żony) **i zostaje obsypany diamentami.** Najważniejszy jest ten, który jest największy. Humaion skromnie zasłania twarz po lewej, siedzi w łożu. Poniżej zakrwawione prześcieradło mające być potwierdzeniem dziewictwa żony. Na górze podpis: Sułtański malarz Dżonajd.
	Dywan Sułtana Ahmada Dżalajira **1403** **Rysunki na marginesach**, autorem był Hajj/Hadżdż **U góry lecą gęsi, w centralnej części mężczyzna z laską i kobieta z dzieckiem na ręku. Poniżej zwierzęta, rolnik na bawole.** Cała treść poematu poświęcona była wzniosłej miłości i sławieniu stwórcy, 7 etapów mistycznej drogi poszukiwania Boga. **Ilustracje niekoniecznie związane z treścią.**

Szahname

1371

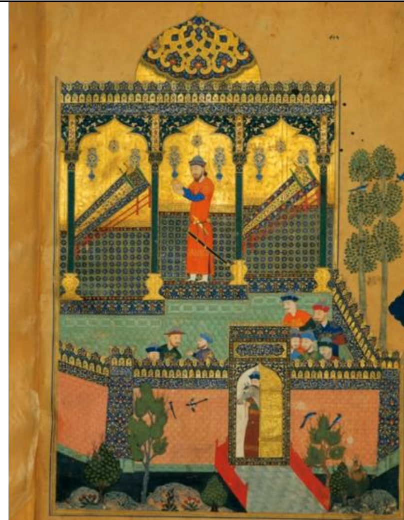
Wersja mniejsza, mniej bogato zdobiona.

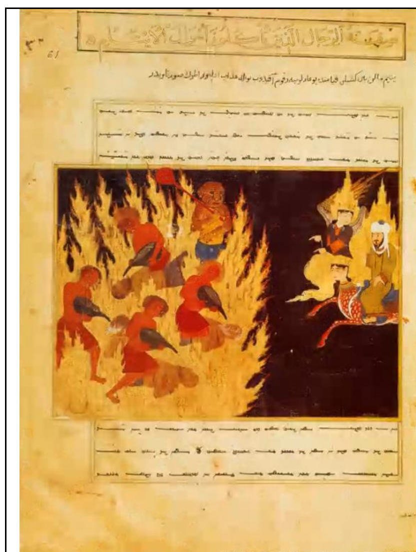
Na pierwszej miniaturze Bahram-gur zabijający smoka. Dowód na postępującą stylizację – brak emocji, dramatyzmu z *Wielkiej Mongolskiej Szahname*, mało zniuansowany szafarz pejzażowy.

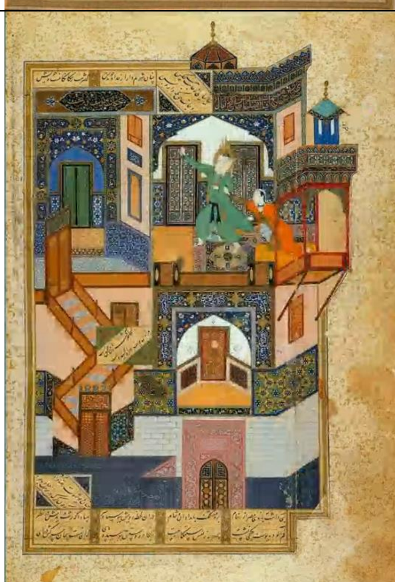
Na drugiej miniaturze Bahram-gur w domu wieśniaka, trójdzielna kompozycja.

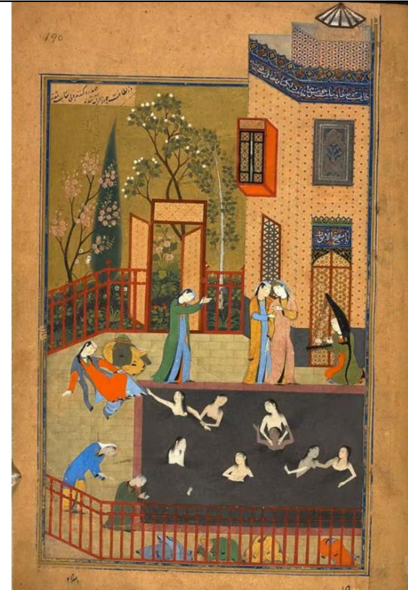
Okres Ilchanidzki to zwiększenie produkcji rękopisów – łatwiejsza dostępność papieru, próba legitymizacji władzy, przejęcie chińskich wzorców patronatu – władca zleca i wykorzystuje sztukę do działań propagandowych. Miniatury były do tego doskonałe, ponieważ nie wymagały znajomości języka. **Przy przedstawianiu elementów krajobrazu malarze inspirowali się bezpośrednio chińskimi wzorami, co weszło na stałe do kanonu perskiego miniatorstwa.**

TIMURYDZI **Rozwój miniatorstwa perskiego, powstaje instytucja biblioteki i pracowni malarskiej, miejsca, gdzie wyrabiało się książki, centrum wzornictwa. Wzory dekorujące książki przechodziły do innych warsztatów i na inne materiały.**	
	***Antologia* sporządzona dla Eskandera Soltana** **1410** Wnuk Timura zamówił 18 manuskryptów. **Wyglądają, jakby były zrobione w celach dydaktycznych mając uczyć mecenasa timurydę perskiej kultury. Tekst w dukcie nastaliq/farisi** (?), dukt używany w Persji – **malutkie litery, pisane często pod kątem.** Szirin, główna postać, stoi nad czarnym strumykiem. Barwnikiem używanym do malowania wody było srebro, a to ciemnieje. **W tle Chiny. Postępująca stylizacja, odejście od emocji, indywidualizacji, pewne stałe elementy.**
	Madżma at-tawarich, Zebranie historii **1425** **Styl historyczny, nawiązanie do wcześniejszych form; prosta, horyzontalna kompozycja, archaizowanie. Timurydzki wpływ w kwestii wysokiego horyzontu, niewiele nieba; stroje i wygląd współczesny dla XV wieku.** Regent Szahroha miał wybić Tabriz, wziął stamtąd kaligrafów i wywiózł do Kieratu, gdzie założył wielkie skryptorium. Powstało tam m.in.:

	***Szahname* Bajsungura** **1430** 21 miniatur, **pod względem technicznym dzieło perfekcyjne. Szczegóły dekoracji, ornamentów, brak emocji, najważniejsza osoba jest duża** – Faramanz, syn Rustama, który opłakuje śmierć swojego ojca i wujka.
 Zafarname, 1436	***Zafarname*** **1436** **Życiorys Timura, dość hagiograficzny. Przedstawia Timura udzielającego audiencji w Balchu z okazji objęcia tronu.** 355 kart. **Wszystkie miniatury były na całą stronę, czasami na dwie.**
	***Meradżname*, podróż Proroka do Nieba** **1436** Manuskrypt z Kieratu, który był wtedy najsłynniejszym ośrodkiem. **Tekst w alfabecie ujgurskim. Przedstawienie sceny religijnej, Prorok na Al-Buraqu prowadzony przez Dżibrila do siódmego nieba zrobionego z białej perły.** **Na drugiej miniaturze torturowane cudzołożnice. Po prawej ci, którzy trwonili majątek sierot, są pojeni metalem. Odwołanie do tradycji szamanistycznych.**

	
	Sijah Kalam, Czarne Pióro **pocz. XV w.** **Nie wiadomo, kto jest za to odpowiedzialny, czy jedna osoba, czy grupa. Jest to malarstwo pojawiające się w Azji Centralnej. Nie ma scenerii, ponure barwy – błękit, brąz; niewygładzony, szorstki papier, dramatyzm, ekspresja, grube, ciężkie fałdy szat i dziwne stwory, niezidentyfikowane, spotworniałe postacie.** Jednolite pod względem artystycznym, był to jeden autor lub jedna pracownia.
	***Szahname* dla Mohammada Dżokiego** **ok. 1450** **Przedstawienie wstępu do sceny erotycznej, Tahmina wchodząca do sypialni Rosama.** On szukał konia i trafił na dwór jakiegoś władcy. Przyszła do niego córka władcy. Spędzili noc razem, dał jej klejnot, rodzi się syn, on go zabija, bo nie wie, że to jego syn, dopiero potem zauważa klejnot. **Drobne postaci zdominowane przez otoczenie przedstawiane z wielkim pietyzmem.**

 	Kamal ad-Din Behzad **XVI w. (c. 1450 – c. 1535)** W wieku ok. 30 lat przybył do Kieratu, gdzie pracował dla pomniejszego księcia Timurydzkiego. **Jest uważany za najsłynniejszego znanego z nazwiska artystę perskiego. Jego styl był bardzo naśladowany.** Xyz łagodzony przez ciepły pomarańcz. **Sceny przedstawiające picie, jedzenie. Na pierwszej miniaturze budowa meczetu w Samarkandzie, ludzie przy pracy.** **Na drugiej miniaturze budowa pałacu Hawarnak**, mitycznego pałacu w Hirze, tereny dzisiejszego Iraku. **Precyzja w oddawaniu różnych realistycznych rzeczy.**
	Bustan Sadiego **1488** **Na trzeciej miniaturze historia Jusufa i Zulejki, biblijnego Józefa, którego Zulejka próbowała uwieść**, ale on się nie dał i uciekł, bo był bardzo cnotliwy. Jako główna postać, do tego religijna, ma nad głową płonący nimb. Stroje wierne epoce. Historia mówi o tym, że Zulejka prowadziła go przez 7 komnat z rysunkami erotycznymi. Później zamknęła drzwi i się na niego rzuciła. Podczas ucieczki drzwi cudownie się przed nim otwierały. **Marginesy zdobione złotem płatkowym.** **Czwarta miniatura przedstawia scenę kąpieli. Złote tło, chińskie elementy sztafażu. U góry okno z wykuszem, za którym znajduje się podglądacz** (z brodą, więc mężczyzna).

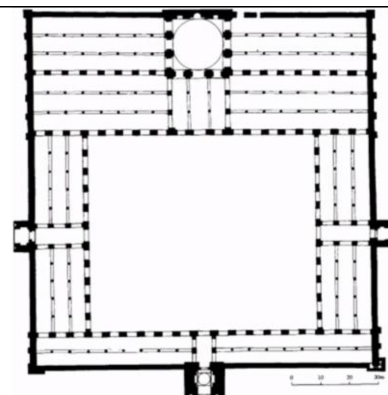
Za Timurydów wykształcił się styl zwany klasycznym. Charakteryzuje go:

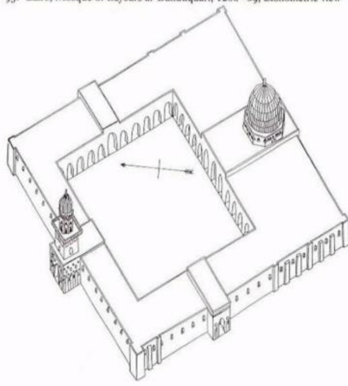
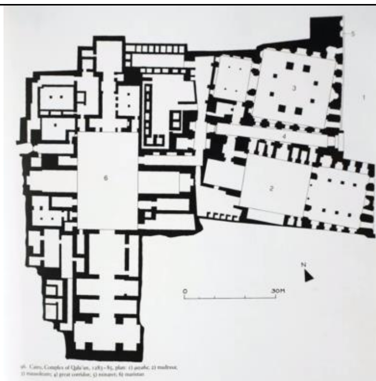
- harmonia i symetria kompozycji;
- bogata paleta kolorów;
- rozbudowany krajobraz stwarzający poczucie przestrzeni;
- wysoki horyzont;
- wysoki poziom artystyczny;
- precyzja wykonania.

Najlepszym wykonaniem tego stylu są prace Behzada.

ARCHITEKTURA MAMELUKÓW

1250 – 1517

	Meczet Bajbarsa I **Kair, Egipt** **1266 – 1269** **sahn – dziedziniec** **riwaq – arkady wokół dziedzińca** **Sala modlitw z dużą kopułą w mihrabowej części. Meczet na planie kwadratu. 3 wejścia wysunięte przed lico muru, prawie identyczny plan jak fatijmidzki meczet Al-Hakima. Na osi mihrabu był minaret, ale się nie zachował.** **Jest dosyć wyjątkowy w kwestii meczetów mameluckich, ponieważ jest wolnostojący, kiedy**

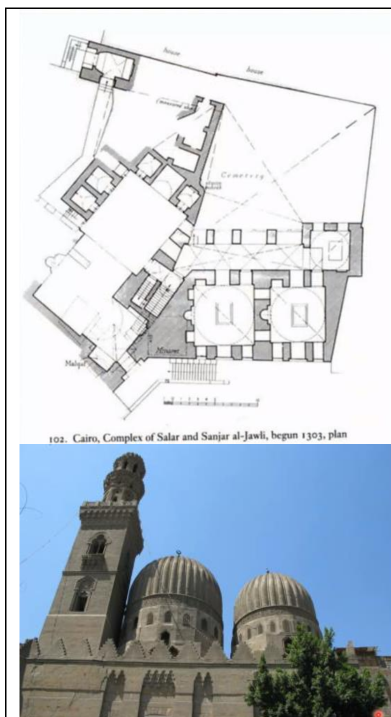
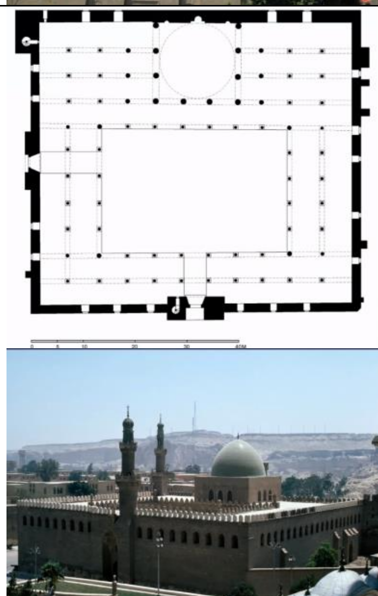
   	większość jest wciśnięta w tkankę miejską. Jest to jeden z najwcześniejszych meczetów memluckich w Kairze.
	Mauzoleum Bajbarsa w Damaszku **Syria** **1277 – 1281** **Mozaiki przypominające te z Wielkiego Meczetu Umajjadów w Damaszku, fryz ze szklanej mozaiki, ablaq, mały mihrab.**
 1	**Kompleks Qalawuna** **Kair, Egipt** **1283 – 1285** Qalawun zbudował cały kompleks. **Plan jest nietypowy, ponieważ kompleks jest dopasowany do ulicy. W kompleksie Qalawuna znajduje się madrasa** (nr 2; najgorzej zachowana)**, bimaristan – szpital** (nr 6)**,**

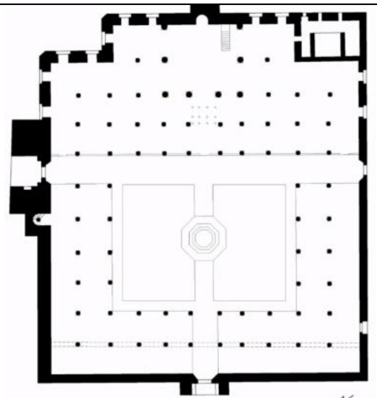
 2 3 4 5	**mauzoleum/grobowiec** (nr 3; 4 filary, 4 kolumny; nawiązania do Kopuły na Skale)**.** Kompleks później został powiększony przez syna Qalawuna. **Za maszrabijją** (zdjęcie nr 4) **znajduje się miejsce pochówku. Grób okalają filary.** **Na zdjęciu nr 6 gotycki portal dobudowany później. Marmurowy gotycki portal został wzięty z kościoła z Akki. Późniejsza inskrypcja.** **Nr 7 – minaret, motywy arabeskowe, nawiązania do architektury meczetów fatijmidzkich, inskrypcje, mukarnas.** **Nr 8 – mihrab w części minaretowej, lampy meczetowe.**

6

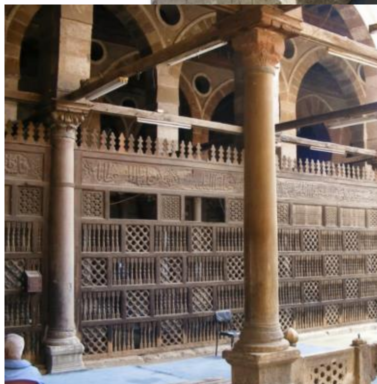

7

8

 102. Cairo, Complex of Salar and Sanjar al-Jawli, begun 1303, plan	**Zespół grobowy Salara i Sandżara al-Dżawliego** **Kair, Egipt** **1303 – 1304** Zespół grobowy dwóch emirów. Nie znajduje się na głównej ulicy Kairu, ponieważ emirowie nie byli aż tak wpływowymi ludźmi. Byli emirami za czasów An-Nasira Muhammada. **Znajduje się w pobliżu Meczetu Ibn Tuluna. Oprócz grobów jest tam m.in. madrasa** (chociaż nie jest to pewne)**.** **Grób Sandżara jest większy, Salara mniejszy. Obok minaret.**
	Meczet sułtana An-Nasira Muhammada Ibn Qalawuna na cytadeli **Kair, Egipt** **1318 – 1335** Zbudował pałac i meczet, z czego ten drugi stoi po dziś dzień. **Sahn, riwaq, kolumnowa sala modlitw, mihrab, dwa minarety, jeden przy wejściu** (dół)**, drugi po lewej stronie ściany qibli.** **Kopuła początkowo była z drewna, a wewnątrz było dużo okładziny mozaikowej, ale została wywieziona przez Osmanów do Stambułu.** W tle wzgórza Mokattan. **Dwa minarety – jeden skierowany w stronę pałacu sułtana, drugi w stronę administracji i wojska** (?)**. Zakończenia minaretów w kształcie czosnku, wpływ z Tabrizu. Krenelaż, blanki.**

<table>
<tr>
<td>

</td>
<td>

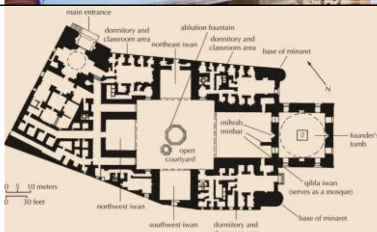
Meczet Altinbugha al-Maridaniego

1339 – 1340

Był podczaszym i zięciem An-Nasira, dzięki czemu przez wysoką pozycję mógł sobie pozwolić na postawienie meczetu. **Budowla jest dopasowana do ulicy (ścięty narożnik).**

Klasyczny meczet w stylu arabskim, sahn, riwaq, zaznaczony mihrab i minbar, portale, jeden minaret. Maszrabijje, krenelaż, blendy.

Minaret jest najwcześniejszym przykładem minaretu na planie oktagonu, dekoracje mukarnasowe.

</td>
</tr>
<tr>
<td>

</td>
<td>

Kompleks sułtana Hasana

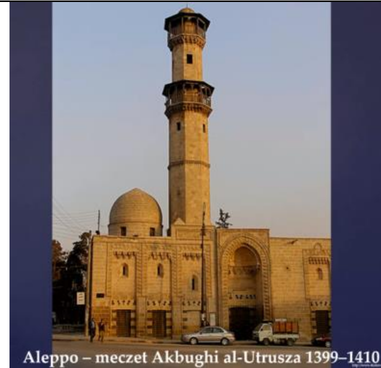
Kair, Egipt

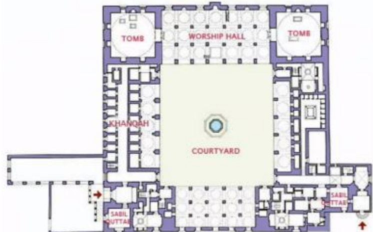
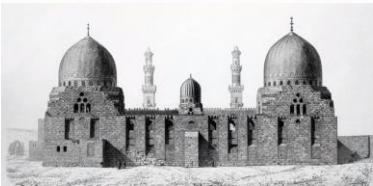
1356 – 1361

Hasan był siódmym synem An-Nasira. Miał 11 lat kiedy zaczął rządzić. Został odsunięty od władzy ze względu

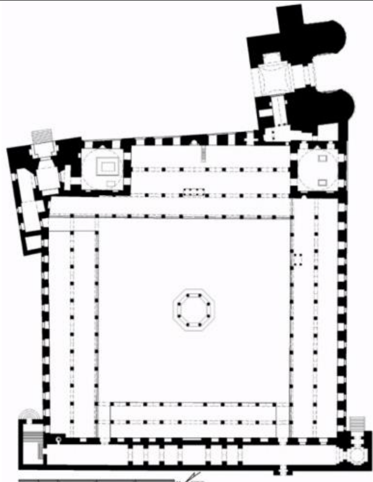
</td>
</tr>
</table>

   	na epidemię dżumy, ale potem wrócił. Za państwowe pieniądze budował sobie mauzoleum (po prawej). **W kompleks wchodzi meczet, mauzoleum, cztery madrasy, szpital, cysterna wieżowa. Wchodzi się w lewym górnym rogu.** **W mauzoleum nie jest pochowany Hasan, ten zginął zabity przez własnych mameluków, a jego ciała nie znaleziono. Pochowano tam jego dwóch synów.** Meczet był bardzo drogi, a w czasie budowy działy się różne straszne rzeczy. **Minarety nie są równe. Ten po lewej jest najwyższym minaretem w Kairze. Miały być cztery minarety, jednak są tylko dwa o znacząco różnych długościach.** Podczas budowania jeden z nich się zawalił i runął na szkołę zabijając wiele dzieci. Obok jest meczet wyglądający podobnie, jednak jest z XIX wieku. **Na zdjęciu 4 jeden z ejwanów. Na środku dikka, platforma do powtarzania/wygłaszania mów, intonowania modlitw, powtarzania słów imama.** **Pięknie zdobiony mihrab, minbar, po lewej wejście do mauzoleum.** **Jest to jeden z największych i najbardziej spektakularnych meczetów w Kairze, znajduje się pod cytadelą.**
	Mauzoleum As-Sultaniyya **poł. XIV w.** Anonimowe, nie wiadomo, kto tam leży. **Minarety podobne do timurydzkich – wysoki tambur, żłobkowana kopuła; wpływ architektury perskiej. Kopuły są dwuczaszowe.**

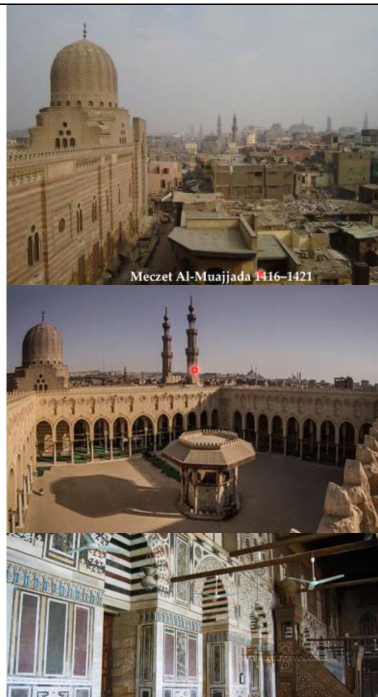
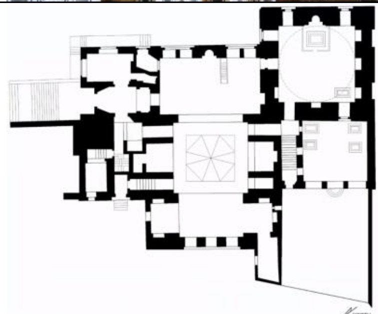
<table>
<tr>
<td>
Aleppo – meczet Akbughi al-Utrusza 1399–1410</td>
<td>Meczet Akbughi al-Utrusza
Aleppo, Syria
1399 – 1410

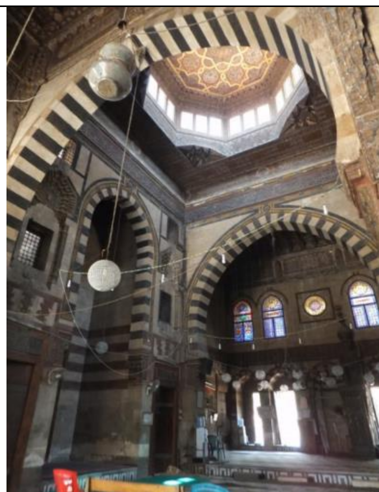
Meczet emira miasta. Elementy stylu kairskiego – ablaqi.</td>
</tr>
<tr>
<td>

</td>
<td>Zespół Faradża Ibn Barkuka
Kair, Egipt
1400 – 1411

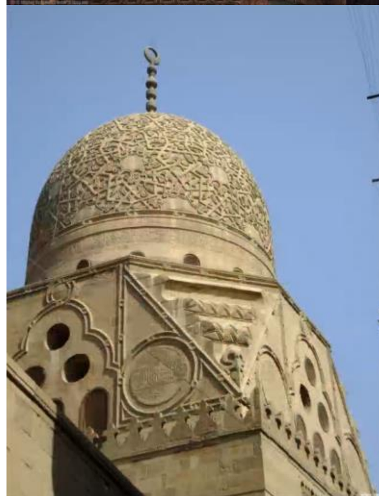
Postawiony w miejscu zwanym Miastem umarłych. Na planie kwadratu. Na zespół składa się mauzoleum, khanqahi, meczet, dziedziniec, groby, sabil (wodopój) quttab, szkółka koraniczna.
Największe kopuły kamienne w Kairze, tambury ścięte po bokach, kopuły ze wzorem szewronu.</td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>Meczet Al-Muajjada
Kair, Egipt
1416 – 1421

Minarety dobudowane na bramie Zuwajla. Ściana qibli pokryta jest lamperią. Wchodzi się w lewym górnym rogu.
Tambur z ścięciami, na zewnątrz ablaq z czerwonym kamieniem.
Pasta turkusowa, spolia, minbar, mihrab.</td>
</tr>
</table>

 	
  	Zespół grobowy Qaytbaya **1472 – 1474** **Uważany za szczyt stylowości w kwestii architektury mameluckiej. Na zespół składa się minbar, mihrab, sabil quttab, madrasa, mauzoleum.** **Ablaq. Sabil quttab jest zazwyczaj za kratą. U góry sale do nauki.** **Kopuła ze skomplikowaną dekoracją geometryczną.** Jest uważana za jedną z najpiękniejszych kopuł w Kairze w kwestii dekoracji. **Charakterystyczny ścięty po bokach tambur.**

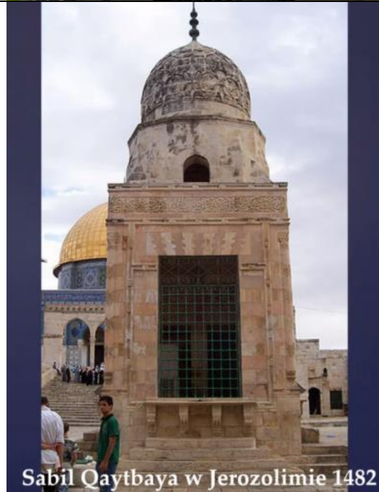

Sabil-kuttab Qaytbaya

1477/9

Kolorowa dekoracja, otwarty wykusz.

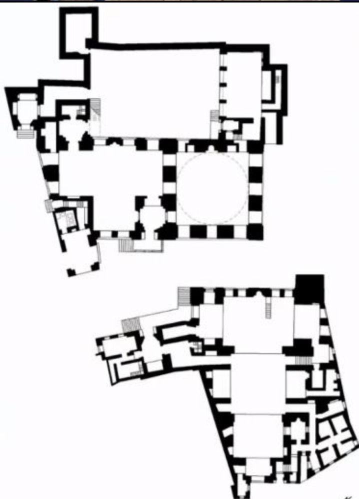

Sabil Qatbaya w Jerozolimie

1482

Bez quttabu. **Symbol panowania nad miastem. Kopuła ze źle dopasowanymi wzorami geometrycznymi.**

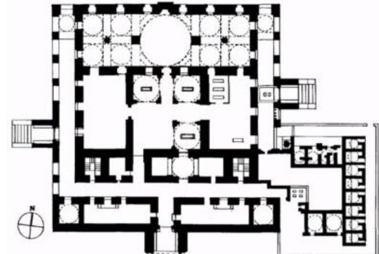
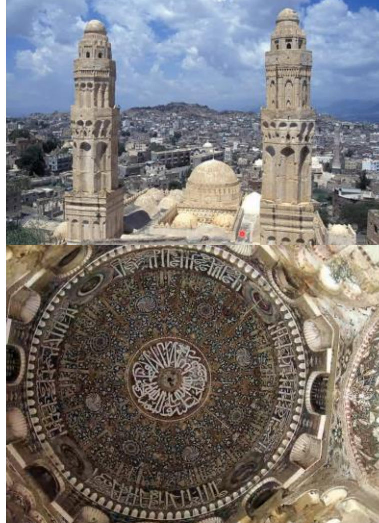

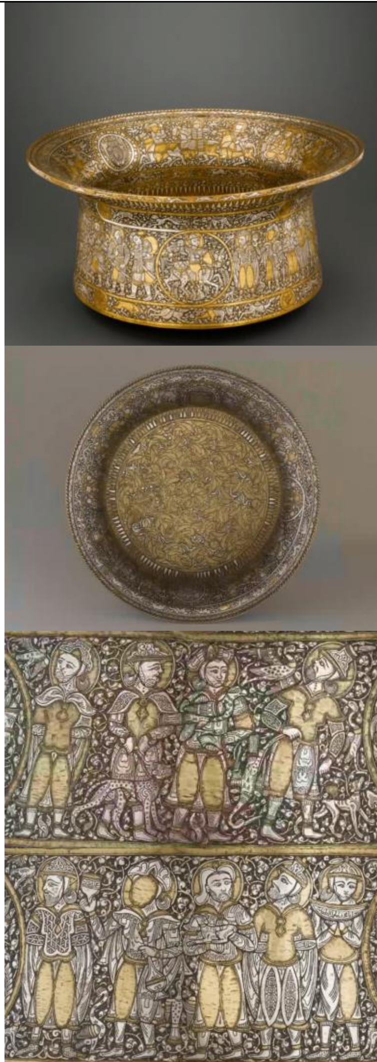
Dla Mameluków wysłanie poza Kair było zesłaniem.

Kompleks Al-Ghuriego

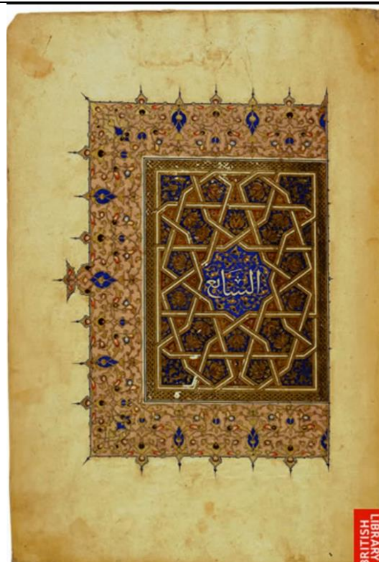
1501 – 1517

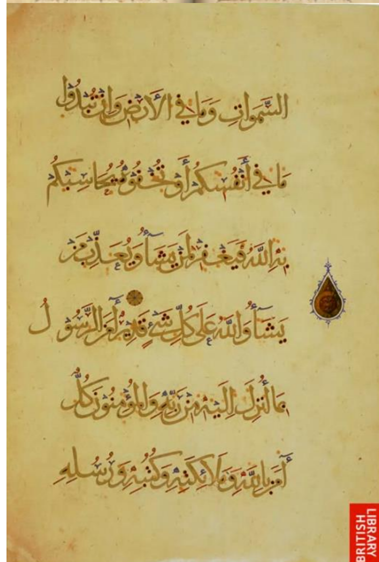
Składa się z dwóch niepołączonych części z dachem pomiędzy. U góry khan, zajazd, karawanseraj, zespół grobowy, u dołu meczet, madrasa. Obecnie kompleks jest wykorzystywany w celu tańcowania derwiszów.

	
RASUWIDZI	
	Meczet Al-Aszrafijja **Taiiz, Jemen** **1397 – 1401** **Mocno zabudowany dziedziniec, trzy groby z kopułami. Za dziedzińcem (góra) sala modlitw, wiele kopuł, jedna wielka i osiem małych wokół. Sam meczet o mocno nieregularnym kształcie. Na dole madrasa. Bardzo duże minarety.** **Kopuła dekorowana kaligrafią i wzorami geometrycznymi.**

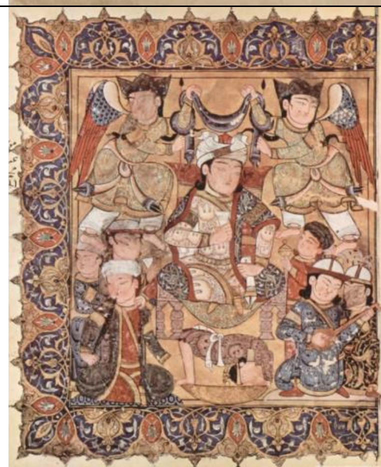
SZTUKA MAMELUKÓW **Rękodzieła mameluckie były wykorzystywane jako wyposażenia różnych miejsc. Wyjątkowe jest emaliowane szkło. Ważnym elementem sztuki stają się tkaniny i dywany. Ceramika nie była aż tak ważna, ponieważ mieli dostęp do chińskiej. Metale są jednym z najważniejszych działów, w pierwszym okresie inkrustowane**, za burdżytów xyz-owane.	
	Świecznik **Liczne przedstawienia figuralne w inkrustracji, różne postacie ludzkie i zwierzęce.** Autorem jest Al-Mawsili, z Mosulu. **Po lewej inkrustracja i kaligrafia. Tego typu świeczników jest bardzo dużo w sztuce mameluckiej.**
	Baptysterium (chrzcielnica) św. Ludwika **1290 – 1310** **Technika – mosiądz zdobiony złotem i srebrem, inkrustracja.** Nazwa wzięła się od Ludwika IX. Była używana do mycia rąk. Trafiła do Francji i po dziś dzień jest w Luwrze. **Jest to jeden z najlepiej zdobionych metali mameluckich – medaliony z różnymi postaciami** (jeździec na koniu zabijający niedźwiedzia)**.** **Na baptysterium znajduje się 20 dokładnie przedstawionych osób. Polowania i bitwy wewnątrz. Przedstawienia są bardzo szczegółowe i dokładne. Na ich podstawie + opisów w kronikach udało się zidentyfikować niektóre postacie** (np. emira Salara)**. Postaci dzielą się na myśliwych w kapeluszach, Mongołów i Arabów. Horror vacui.** Na zdjęciu 5, z łukiem, emir Tabardam odpowiedzialny za noszenie łuku sułtana. Postać z toporem Tubardam. Na zdjęciu 6 Salar (pośrodku, z buławą). Był dandysem, czesał brodę, miał krótką koszulę, buty z hełmem. Na zdjęciu 7 postać zabijająca smoka.

	Twórca podpisał się sześciokrotnie (raz na misie na zdjęciu 4, po prawej) **– Muhammad Bin Zajn.** **Inkrustracja jest dodatkowo grawerowana.**
	Misa wykonana dla Nasira Muhammada **Opisowe herby sułtańskie, kaligrafia**, *Chwała sułtanowi Nasirowi, który…* (*wychwalanie*). **Przedstawienia roślinne, duże wpływy chińskie (lotosy, peonie).** Nieznane jest dokładne przeznaczenie mis.
	Skrzynka na Koran **Często dżuzy** (30 w Koranie) **były osobnymi częściami, które trzymano w osobnych skrzyniach. Pod skoblem** (po prawej) **podpis artysty. Ciągnąca się wokół kaligrafia w dukcie tulth, werset tronu** (mówiący o wszechmocy Boga)**.**

<table>
<tr><td></td><td>[postmamelucka skrzynia]</td></tr>
<tr><td colspan="2">SZTUKA KSIĄŻKI</td></tr>
<tr><td>

</td><td>Koran Bajbarsa

Zachowało się 7 części po 155 kart. Bajbars wydał na wykaligrafowanie tego w zlocie 1600 denarów. Na zdjęciu 2 sura Al-Fatiha. Złoto, dukt tulth, czarne kontury, dodatkowe kolory, piękne zdobienie wokół. Na zdjęciu 3. część wersetu tronu. Później nie robiono już tak bogatych Koranów.</td></tr>
<tr><td colspan="2">W kwestii ilustrowania manuskryptów, mameluccy artyści robili niewiele. Zachowało się kilka z nich.</td></tr>
</table>

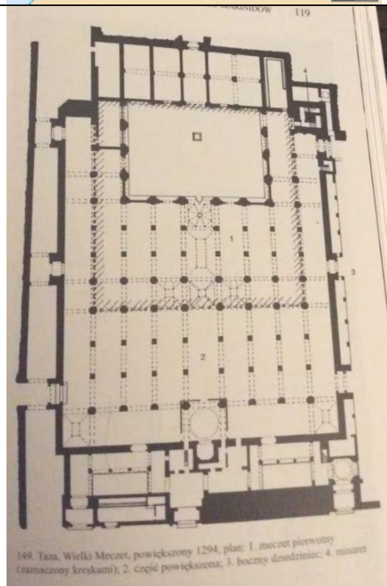
<table>
<tr><td></td><td> Manuskrypt maszyny Al-Dżazaliego 1315 Maszyna do mycia rąk. Nie ma podziału na ilustratora i kaligrafa, jest to praca jednej ręki. </td></tr>
<tr><td></td><td> Ilustracja do maqam Bardzo konserwatywne, statyczne i sztywne przedstawienie. Władca siedzący na tronie. Przed nim odbywa się występ akrobaty, po prawej ludzie grający na instrumentach, nad władcą dwaj aniołowie. Rysy twarzy mongolskie. Bogate barwy, perfekcyjne wykończenie. Sztywne przedstawienie postaci. </td></tr>
<tr><td colspan="2">Okres średni?</td></tr>
<tr><td></td><td> Koran 1386? Bardzo duży, nieporęczny, zamówiony przez Arghuna Szaha al-Azraqiego. Arabeski zdobiące kartę, wzory chińskie, błękit i złoto. </td></tr>
</table>

METALE	
	Dzban **Mosiądz inkrustowany srebrem i złotem. Gruszkowaty kształt, cylindryczna szyjka, prosty dziób, pałąkowaty uchwyt, wzory tradycyjne – medaliony, inskrypcje w dukcie tulth i innych.**
	Świecznik 1346 **Technika rytowania/grawerowania.**
	Również świecznik połowa XIV wieku Zrobiony dla Sejf ad-Dina, majordomusa. **Inskrypcja.**

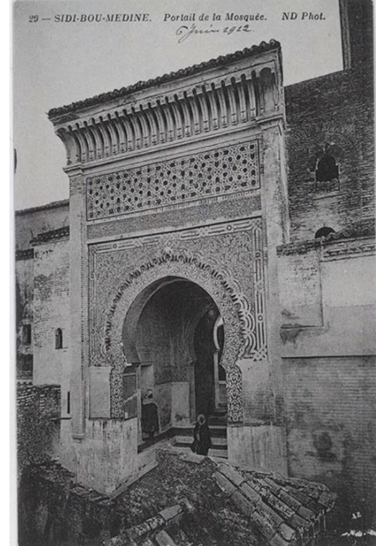
CERAMIKA	
	Dzban **Ciemnoniebieskie tło, lustr.**
	Albarello **– fajansowe naczynie aptekarskie w kształcie cylindrycznym u góry lekko zwężone.**
	Lampa meczetowa **Szkło emaliowane, żłobienie szkła. Inskrypcja w dukcie tulth, motywy arabeskowe, peonie, lotosy** (Chiny), **przedstawienia herbów** (kielich).
	

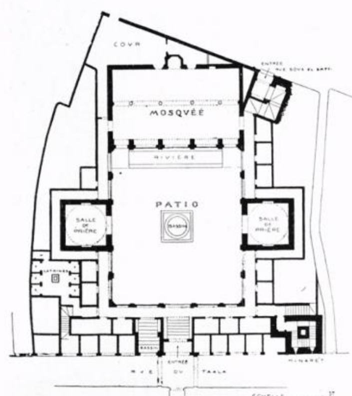
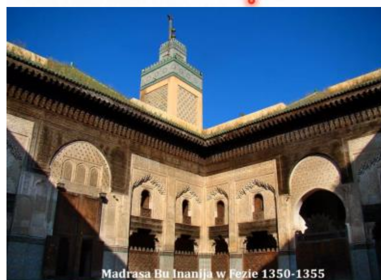
	Rytowanie, żłobienie w szkle, dodatkowe dekoracje oprócz emalii. Werset Tronu.
	Świecznik Qajtbeja Koniec Mameluków. **Został stworzony i podarowany w prezencie dla Medyny. Epigraficzny herb sułtana** (stworzony z napisów)**, technika grawerowania.**
	Minbar Qajtbeja **Zdobiony promienistymi gwiazdami i kością słoniową.**
	Al-Qawakib ad-Durrijja W XIII wieku suficki imam Al-Busiri napisał wiersz po tym, jak przyśniło mu się, że Muhammad okrył go płaszczem i uratowało go to z paraliżu. **Al-Qawakib ad-Durrijja zawiera pierwszy wiersz nazwany Al-Burda.** *Świetliste ciała niebieskie chwalące najlepszego z ludzi*

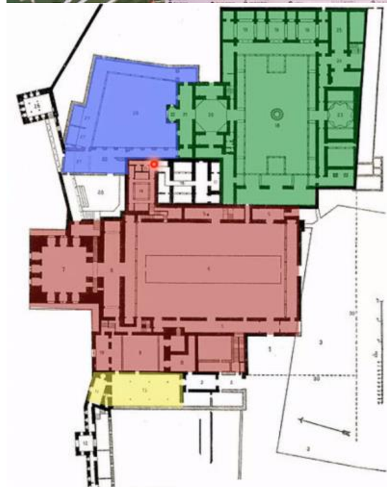
	Po prawej imię sułtana, po lewej życzenie *Niech mu się wiedzie***.**
	Kobierzec (dywan wschodni) *Nici osnowy skręcone w kierunku Z z trzech lub czterech cienkich nitek xyz w kierunku S.*
ARCHITEKTURA I STUKA HAFSYDÓW, MARYNIDÓW I NASRYDÓW	
	Pozostały różnego rodzaju obiekty religijne – meczety, madrasy.
HAFSYDZI Stolica w Tunisie. **Ze względu na wzrost liczby uchodźców z Hiszpanii doprowadziło do wzrostu poziomu architektury i stuki.**	
	Meczet w Kasbie **Tunis, Tunezja** **1233** **Minaret na planie kwadratu typowy dla zachodu. Kamienna konstrukcja ze sklepieniem krzyżowym na kolumnach. Dekoracja w romby to wpływ almochadów.**
	Bab Lalla Rihana w meczecie w Kairuanie **Tunezja** **1294** **Za czasów Hafsydów dobudowano tu bramę** (lewy górny róg, strona wschodnia)**. Jest to boczna brama prowadząca do sali modlitw.** Lalla Rihana jest miejscową „świętą”.

<table>
<tr><td></td><td>U góry żebrowana kopuła, pod spodem krenelaż, blendy. Do tego sztukateria arabeskowa (gdzieś). Kolumny, spolia. Kształt łuków dążący do łuków podkowiastych. Całość jest dużą inspiracją Al-Andalus.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Za Hafsydów w Maghrebie pojawiają się madrasy nie połączone z mauzoleami. Mamy tam szkołę malikicką. Mamy oddzielne madrasy budowane przez władców w celu budowania PR-u.</td></tr>
<tr><td></td><td>Dukt maghribi
Tunis
1405
Zdobiony różnymi rzeczami na papierze, na zachodzie pojawił się w księgach religijnych późno. Kolor wacha się od ciemnobrązowego do fioletowego. Na każdej stronie 13 wersów pisanych srebrem, a nagłówki złotem. Pisane duktem maghribi – okrągłe literki, przy ف i ق kropki są na dole.</td></tr>
<tr><td colspan="2">MARYNIDZI (1244–1465)</td></tr>
<tr><td></td><td>Próbowali zająć pozycję Almochadów jako przywódców religijnych, więc budowali dużo religijnych obiektów.</td></tr>
<tr><td></td><td>Wielki meczet w Tazie
Maroko
1294
Taza była bazą wypadową dla Marynidów przy podboju Maroka. Jeden z głównych władców – Sułtan Jaqub Jusuf, dodał do pierwotnego meczetu cztery nawy poprzeczne i dwie nawy po stronie wschodniej i zachodniej.
Ażurowa kopuła nad mihrabem. Minaret na planie kwadratu. Na kopule rozeta z żebrami, inskrypcje. Żyrandol z brązu z miejscem na 514 lampek oliwnych kupiony przez Abu Jaquba za 8 tys. denarów. Mihrab za</td></tr>
</table>

  	łukiem podkowiastym.
	Tlemsen, meczet w Mansurze **od 1303** Mansura była obozem wypadowym, z którego Abu Jaqoub atakował Tlemsen. Meczet nie został ukończony za życia Abu Jaqouba tylko jego wnuka.

 Shrine complex of Sidi Boumediène, village of 'Ubbâd near Tlemcen 	**Meczet i mauzoleum Sidi Boumediene** **Kompleks jest wciśnięty w gęstą tkankę miejską.** 1 to zawija, hanaka, hanegoh, tekke, schronisko dla sufich; 2 to grób Abu Madyana, Boumediena; 3 meczet; 4 madrasa. **Portal – łuk podkowiasty, mukarnas, zallidż (زليج), mozaika z kafelków. Z jednej strony mamy zdobiony zallidż kontrastujący z łukami z cegły.** Do środka prowadzi 11 schodków. **Westybul, nad nim mukarnas, stiuki. W środku minaret, madrasa z 12 pokojami.** Zallidż zaczyna powoli wypierać stiuki i drewno. **Marynidi budowali wiele madras żeby walczyć z herezją.**

	
 Fig. 37. — Fès. Médersa Bouanania. Plan. 	**Madrasa Bu Inanijja w Fezie** **Maroko** **1350–1355** **Jedyna madrasa w Fezie, która ma minaret.** Był tam też zegar wodny uchodzący za cud techniki**. Główne wejście na dziedziniec, sala meczetowa, mniejsze sale do nauki itd.** **Połączenie różnych możliwości dekoracji architektonicznych – stiuki, geometryczne wzory, mukarnasy; drewno, drewniane gzymsy współgrające ze sztukaterią, zallidż, łuk podkowiasty.**
	Nekropolia w Szelli koło Rabatu **Maroko** Powstała w miejscu dawnego rzymskiego miasta. Nekropolia mocno ucierpiała w cierpieniu ziemi w 755 roku. Jest to miejsce pochowania głównych sułtanów marynidzkich i ich rodzin. **Jest to kompleks składający się z meczetu, minaretu, grobowców.** **Wieże flankujące bramę.**

<table>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">NASRYDZI (1230–1492)</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td>

filmik
</td><td>Al-Hambre

Pałac w Grenadzie składa się z wielu części powstających w różnym okresie. Najważniejszym budowniczym był Jusuf I, potem Muhammad V, Karol V (władca hiszpański, chrześcijański). Pałac znajduje się na wzgórzu. Pierwsze pozostałości fortecy to rzymskie zabudowania z IX wieku.

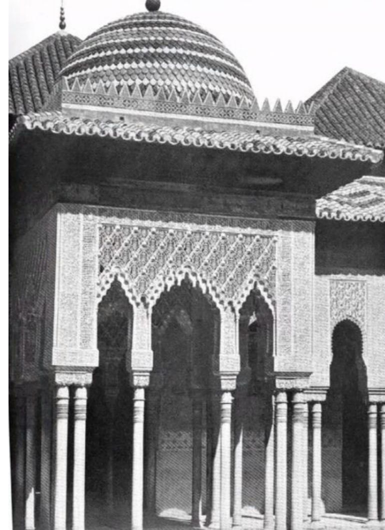
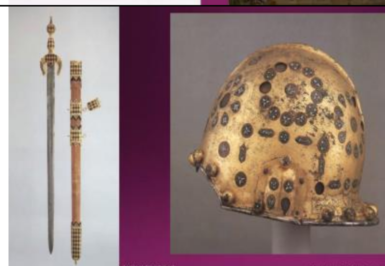
Jusuf w 1333 zmienił to miejsce w pałac królewski. Później dobudowywano różne części w stylu renesansowym.

Generalife – ogrody. Są obok, ale nie są częścią Al-Hambre.

Pałace nasrydzkie: pałac ambasadorów, pałac lwów.

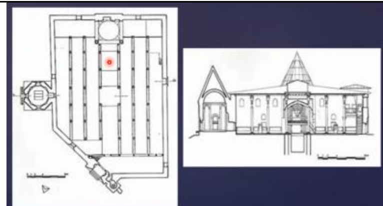
Na całych ścianach jest inskrypcja: „Nie ma zwycięzców prócz Boga”, motto Nasrydów. Stiuki w całości pokrywają ściany. Zallidż. Sala ambasadorów sklepiona jest pięknym sklepieniem. Dziedziniec mirtów (krzaków), architektura odbija się w wodzie. Łuki lambrekinowe z mukarnasami i inskrypcjami, horror vacui. Dziedziniec cyprów/ogród sułtanki. Oprócz części pałacowej była część dla służby. Alcazaba to część najbardziej obronna, gdzie mieszkali żołnierze.

Fontanna z lwami miała działać tak, że co godzinę</td></tr>
</table>

	woda wypływa z paszczy innego lwa. **W Al-Hambrze mamy dachy czterospadziste.** **Żeby dopasować Al-Hambre do legendarnych wyobrażeń Zachodu wstawiono kopułę jako dach.** **Jest to najważniejszy zabytek świeckiej architektury na tamtych terenach.** https://youtu.be/0zHkAowMKrU
	Wazy Grenadyjskie Powstawały prawdopodobnie w Maladze. **Lustr.**
	Płyta Al-Fortuniego (ostatniego właściciela) **Zdobiona lustrem.** Jest bardzo duża i powstała za panowania Jusufa III. **Dekoracja anikoniczna, inskrypcje, herby.**
	Miecz z brązu, stali i emalii cloisonne. Pochwa z drewna. Po prawej hełm paradny ze stali, złota i srebra. Emalia komórkowa. Tradycyjnie uznaje się, że hełm należał do ostatniego władcy, Abdullaha Muhammada.

<table>
<tr><td></td><td>Jedwabna zasłona

Inskrypcja (gdzieś) Nie ma zwycięzcy nad Boga.</td></tr>
<tr><td colspan="2">ARCHITEKTURA I SZTUKA ANATOLII W OKRESIE BEJLIKÓW I WE WCZESNYM OKRESIE OSMAŃSKIM

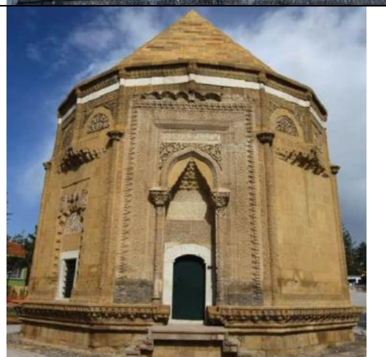
Seldżucy z Rumu w 1244 roku (?) zostali pokonani przez Ilchanidów.</td></tr>
<tr><td>
</td><td>Na terenach Anatolii powstawały bejliki, księstwa rządzone przez mniejszych władców. W kwestii architektury kontynuowano tradycje seldżuckie – spektakularne portale, stożkowe dachy, brak dziedzińców. Meczety były bardzo często drewniane.</td></tr>
<tr><td></td><td>Meczet w Beyszehirze

Turcja

1299

Meczet jest na planie prostokąta o ściętym rogu. Przylega do mauzoleum beja Eszrefoju (po lewej). W środku ma 48 drewnianych filarów z mukarnasowymi kapitelami, a pośrodku nawy centralnej była sadzawka. W kwestii sklepień są to dachy stożkowe i wielospadziste. Mamy dach zamiast kopuły.

Mihrab z mozaiką z płytek, mukarnas w formie trójkąta, po prawej drewniany minbar, dalej podwyższona platforma.</td></tr>
</table>

	
  	Medresa Yakutiye w Erzurum **Turcja** **1310** Ufundowana przez Hadż Jaquta. **W środku grobowiec fundatora. Brak dziedzińca, w środku sklepienie z oculusem. Fasada z potężnym portalem** (typowe dla architektury seldżuckiej)**, dwa minarety.** **W środku filary udekorowane mukarnasem, trzy ejwany i 14 małych sal. Przedstawienia figuralne orła, który siedzi na palmie, pod którą znajdują się dwa lwy.**
	Mauzoleum Hudavend Hatun w Nidżde **Turcja** **1312** Hudavend Hatun była córką sułtana. **Mauzoleum na planie centralnym, nad wejściem mukarnas wypełniający trójkąt, dekoracja geometryczna, arabeski, mukarnas, dach stożkowy.**
Wpływy bizantyjskie, które szły od strony zachodniej, przyjęły się w różnych	

bejlikach mających styczność z Bizancjum. Pojawiały się tam elementy zainspirowane tamtą architekturą – wysokie fasady przebite oknami, dwukondygnacyjne portyki itd.

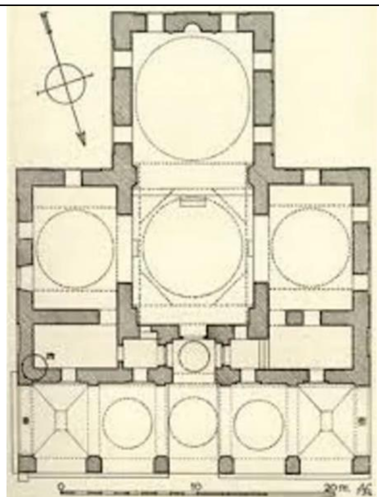
Meczet Haczy Ozbeka w Izniku

Turcja

1333

Został zbudowany 2 lata po zdobyciu miasta przez Orhana po długim oblężeniu. Sala modlitw o powierzchni 100 m2, **kopuła na ośmiobocznym tamburze. Nie ma minaretu, wątek muru** (sposób układania cegieł)**, ciosy kamienne, pasy cegieł pomiędzy blokami kamiennymi; wpływ bizantyjski. Dachówki terakotowe.**

Bursa jest ważnym punktem na mapie wczesnej architektury osmańskiej. Była stolicą Osmanów w latach 1320–1403.

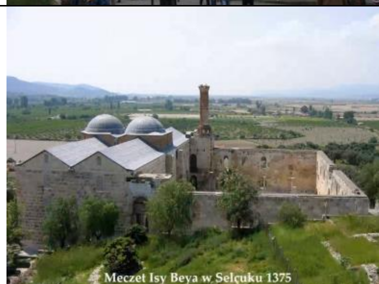

Meczet Orhana

Bursa, Turcja

1339

Na zdjęciu 1 pierwotny plan; meczet został zmieniony. **Plan nieregularny, nie na panie prostokąta – portyk prowadzący do westybulu** (swego rodzaju przedpokoju)**, który prowadzi do środka, gdzie są kopuły. Duża liczba kopuł to typowy element architektury osmańskiej. Trzy ejwany** (w całości przykryte) **prowadzące do trzech pomieszczeń sklepionych kopułami.**

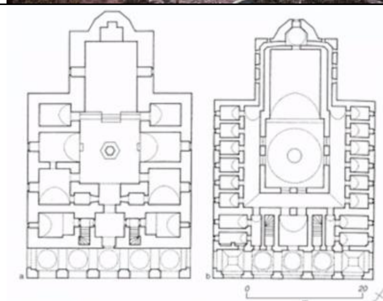
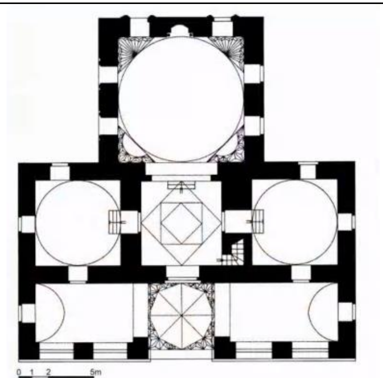

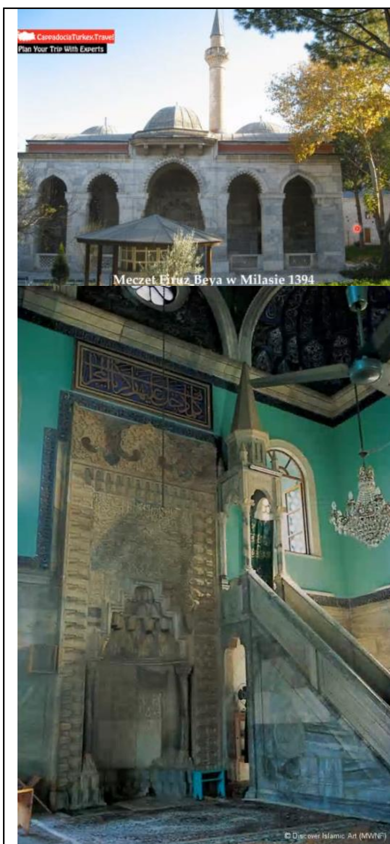
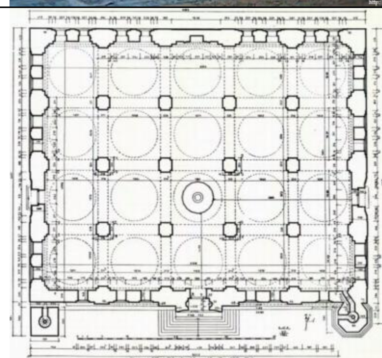
Meczet Isy Beya w Selczuku

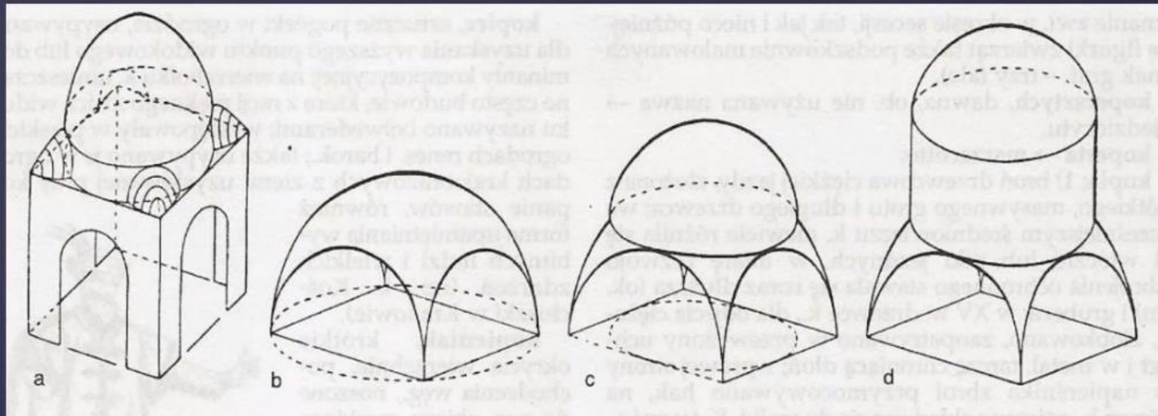
Turcja

1375

Isa Bey był sułtanem bejliku w zachodniej Anatolii. **Dziedziniec otoczony z trzech stron dwupiętrowymi portykami, ciekawa fasada, nawiązanie do architektury umajjadzkiej w Damaszku (główna nawa sklepiona**

	kopułami). Nie są to przypadkowe nawiązania, ponieważ architekt nazywa się Ali Abd ad-Dimaszq. W kontekście Anatolii nowością jest dziedziniec. **Na fasadzie kamień i cegła oblicowana marmurem, mukarnasy, ablaq, łuki o nieregularnych kształtach.**
	Manisa **Turcja** **1367** Meczet gromadzący dla władcy z jakiejś dynastii.
 	Meczet Murada I w Bursie **Turcja** **1366–1385** Murad I był bardzo ważny, ponieważ rozszerzył imperium Osmana na Europę, stworzył oddziały Janczarów itd. **Meczet jest dwukondygnacyjny. Na górze małe pokoiki, które otwierają się na krużganek sklepiony kolebkowo. Kopuła; sala modlitw otoczona czterema ejwanami. Arkada z portykiem prowadząca do środka. Wątek muru, łączenie kamienia z cegłą.** W 1855 roku przeszedł dużą renowację z powodu trzęsienia ziemi.
	Meczet Firuz Beya w Milasie **Turcja** **1394** Firuz Bey został wyznaczony na zarządcę przez Bejazyda I. **Stworzył ten meczet, który jest stylem przejściowym pomiędzy lokalnym stylem bejliku Mentesze (zachód) i kształtującym się w tamtym czasie**

 	stylem osmańskim. **Mamy pięcioarkadowy portyk na filarach, zdobienie łuków na filarach, ażur** (w gwiazdy) **na dole, cały budynek jest oblicowany różnobarwnym marmurem, kilka kopuł.** **W środku bogato zdobiony kamienny mihrab i minbar, mukarnasy, inskrypcje, arabeski, po bokach porfirowe kolumny.**
 	Ulu Camii w Bursie **Turcja** **1396–1400** Bejazyd I opłacił budowę tego meczetu z łupu na Węgrzech. **Była to część *külliye*, kompleksu, dziś to meczet na wzgórzu.** **12 filarów dzieli przestrzeń na 5 naw i 4 przęsła, w centrum znajduje się sadzawka** (łączenie różnych elementów z innych meczetów, tworzenie się charakterystycznego stylu) **i otwarty oculus nad nią. Nie mamy absydy i żadnych ejwanów; jest to meczet hypostylowy. Do tego mnóstw małych kopuł.** **Wewnątrz nowy sposób podnoszenia kopuły – na pendentywach. W kulturze muzułmańskiej pendentywy uznawane są za wpływ bizantyjski. Mukarnasy, inskrypcje, wielkie kaligrafie w dukcie thulth.**

<table>
<tr><td colspan="2">

Typy kopuł: a) na trompach, b) sferyczna, c) na pendentywach, d) na tamburze.</td></tr>
<tr><td></td><td>

Meczet Ilyas Bega w Balacie

1404

To nie jest meczet osmański, styl lokalny. Duża kopuła o średnicy 14 metrów, na wejściu wielki ostrołuk i trójdzielna arkada dodatkowo zdobiona przy pomocy różnokolorowych klińców o różnych kształtach. Kiedyś to było *külliye*, ale się nie zachowało, tylko **meczet na planie kwadratu, który składa się jedynie z kwadratowej sali modlitw sklepionej kopułą.**

</td></tr>
<tr><td></td><td>

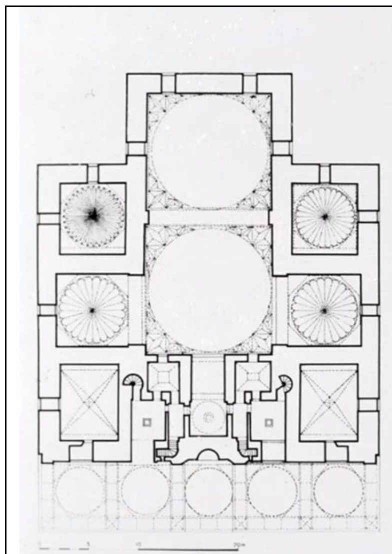
Medresa Ak w Nidżde

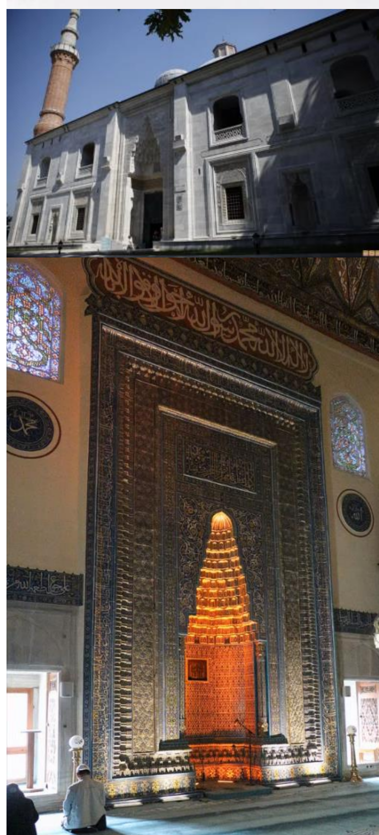
Turcja

1409

Miks stylów – z jednej strony typowy dla Seldżuków portal z mukarnasowym trójkątem, z drugiej strony portyk. Otwarty dziedziniec z dwoma ejwanami.

</td></tr>
</table>

Meczet Yesil w Bursie

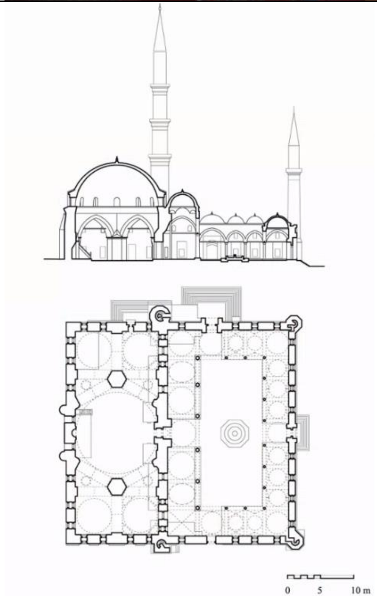
Turcja

1412–1424

Mehmed buduje kompleks – medresa, minaret, imaret (jadłodajnia dla ubogich)**, hammam** (łaźnia)**, grobowiec, meczet. Na zdjęciu 1 meczet.**

Zaviye – […]

W środku znajduje się mihrab w całości zdobiony płytkami w technice *querdaseca* (suchy sznur)**. Oblicowanie murów płytkami może być wpływem ze wschodu, z Samarkandy.**

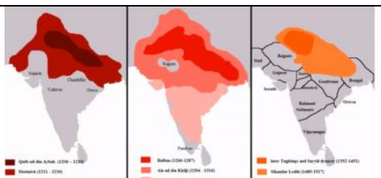
	
 	Meczet Ucz Serefeli w Edirne **Turcja** **1437–1447** **Meczet o trzech balkonach (na minaretach). Bardzo wysoki minaret, trzy galeryjki dla muezzinów**, najwyższy minaret ma ponad 67 metrów**.** **Sam meczet jest na planie kwadratu. Dziedziniec otoczony arkadami, sala modlitw sklepiona samymi kopułami. Główna kopuła ma 24 metry średnicy i dodatkowe kopuły wokół. Dziedziniec z fontanną.**

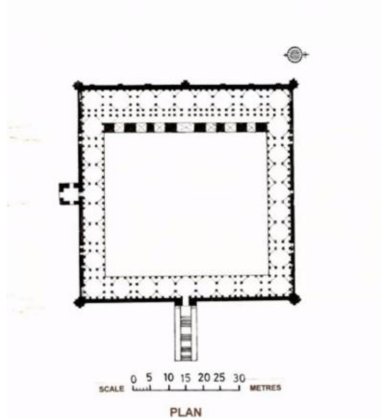
SZTUKA

Ze sztuką nie było najlepiej ze względu na rozdrobnienie polityczne; wpływało źle na patronat nad artystami, liczyła się architektura. Z tego okresu mamy kobierce, które możemy podzielić na dwie główne grupy – kobierce z Konii (pierwsze odkryte w Meczecie Ala ad-Dina) **i kobierce z motywami zwierzęcymi.**

	Kobierzec z meczetu Ala ad-Dina w Konii **I połowa XIV wieku** **Bordiury po bokach, grube wiązania.**
	Francuski obraz z któregoś tam roku, postacie stoją na dywanie przypominającym poniższy kobierzec. Bardzo często typy kobierców będą się nazywać od nazwisk malarzy europejskich.
	Po lewej stronie kobierzec ze smokiem i feniksem. Po prawej stronie ptaki.

ARCHITEKTURA I SZTUKA W INDIACH

	Było 5 dynastii jakichś tam i jakichś innych też.

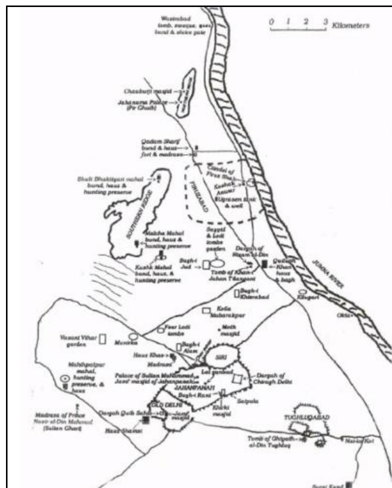
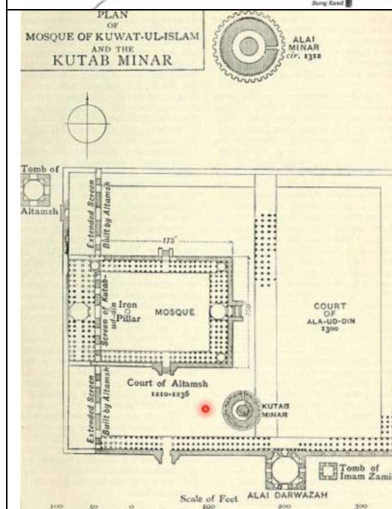
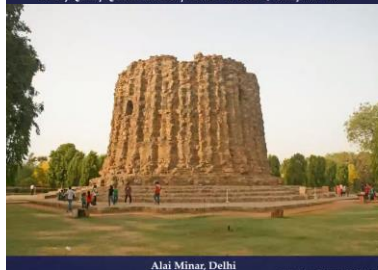
Meczet Arhai Din ka Dżhonpra

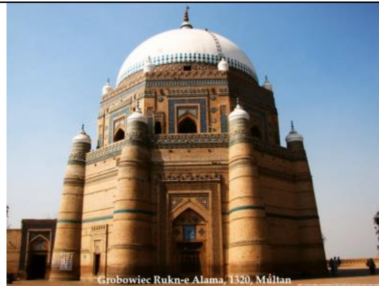
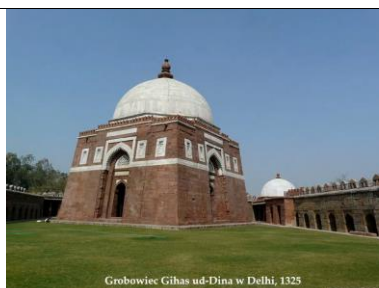
Adźmer, Indie

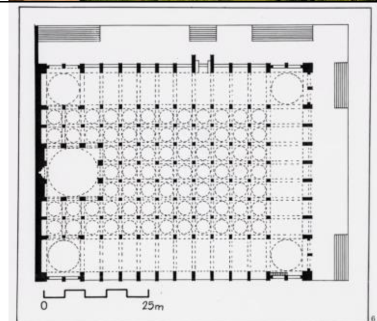
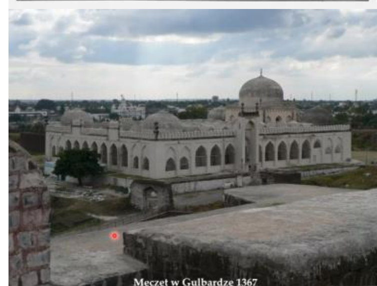
1199

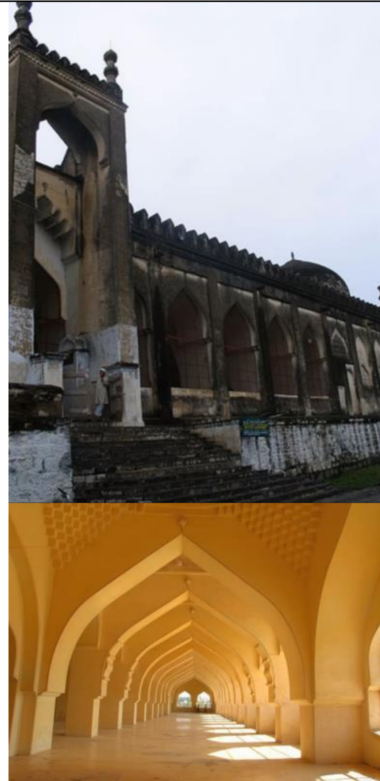
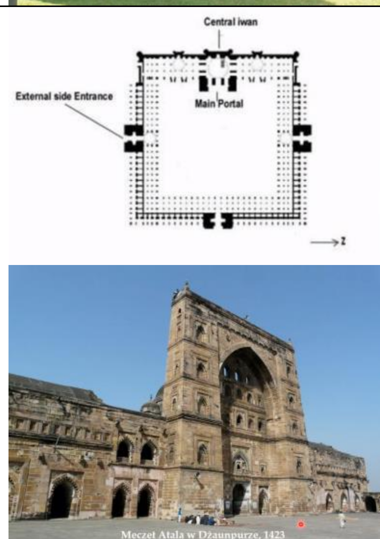
Plan kwadratu z dużym dziedzińcem w środku. W kwestii Indii mamy dużo cech dystynktywnych. Architektura niemuzułmańskich Indii była tak rozwinięta i wysublimowana, że znacznie wpłynęła na pewne formy, techniki i materiały, z których korzystano w architekturze muzułmańskiej i perskiej.

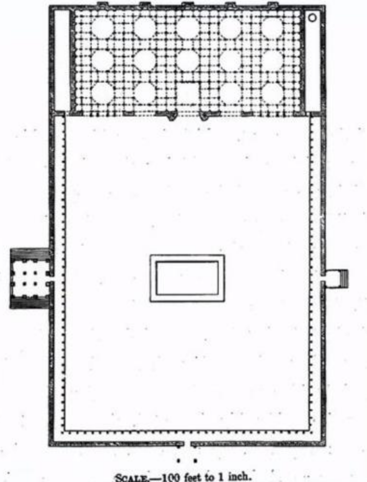
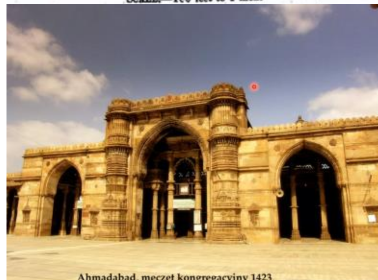
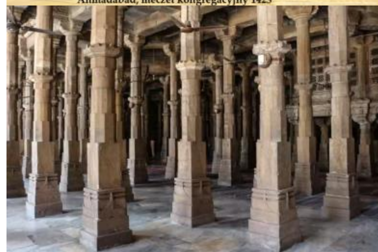
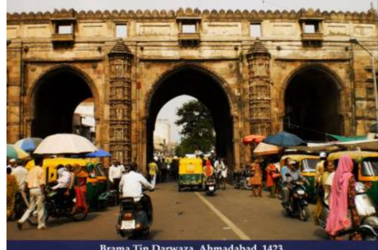
Okazała brama otwarta na dziedziniec. Rampa na podest, spektakularna brama, fasada. Hypostylowa sala modlitw. Budulcem jest kamień, czerwony piaskowiec. Ornamentyka w kamieniu. Mihrab, nad nim kopuła. Kolumny i filary, spolia.

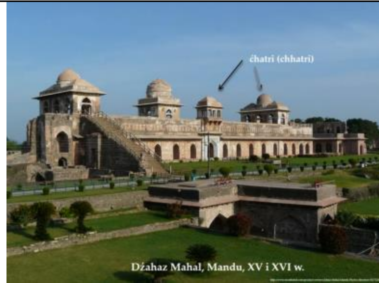
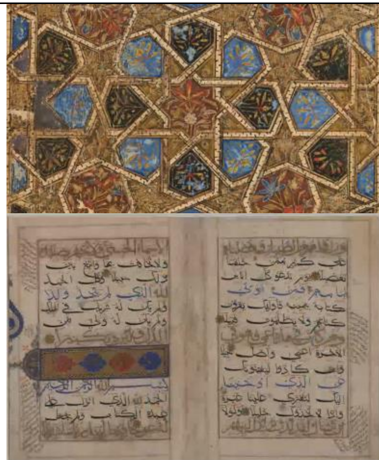
	Cośtam ktośtam gdzieśtam zbudował twierdzę Siri (Delhi) zbudowaną z siedmiu miast. Ala ad-Din zbudował też wieżę, która stoi po dziś dzień.
  Kutb/Qutb/Qutub Manar/Minar w Delhi, XIII/XIV w. Alai Minar, Delhi	***Alai Minar*** **Delhi, Indie** Miał mieć 150 metrów wysokości. ***Ala-e Darwaza*** **1311** Czerwony piaskowiec i biały marmur. Brama na planie kwadratu, niska kopuła. ***dźali*** **– kamienne ażurowe przezrocza, są tylko w Indiach.**

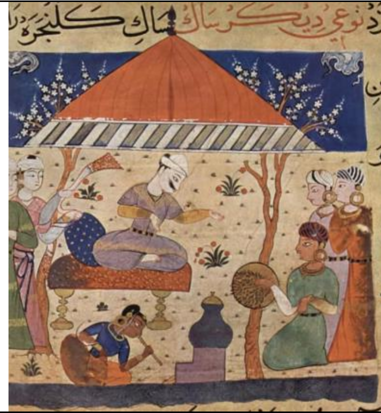
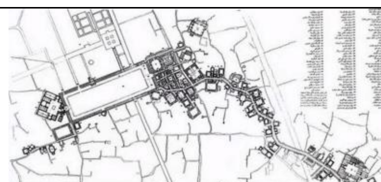
<table>
<tr><td>
Ala-e Darwaza, 1311</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">DYNASTIA TUGLAKÓW
Jeden z Tuglaków stworzył najpotężniejsze państwo w historii sułtanatu i zbudował trzy miasta. Po raz pierwszy w architekturze muzułmańskich Indii miało miejsce zdefiniowanie stylu dynastycznego.</td></tr>
<tr><td>
Grobowiec Rukn-e Alama, 1320, Multan</td><td>Grobowiec Rukn-e Alama
Multan, Pakistan
1320
Pochylone elewacje, które się zwężają i zakończone są małymi wieżyczkami. Kopułki w narożnikach, wyższa kondygnacja wspiera kopułę. Drewno użyte przy konstrukcji dachów. Sama koncepcja monumentalnego grobowca jest czymś nowym, co zostało wprowadzone przez muzułmanów.</td></tr>
<tr><td>
Grobowiec Gihas ud-Dina w Delhi, 1325</td><td>Grobowiec Gijas ud-Dina
Delhi, Indie
1325
Półkolista kopuła zakończona lotosowym kwiatostanem. Tłuczeń kamienny obłożony czerwonym piaskowcem i białym marmurem. Wejścia z czterech stron obramowane ostrołukami, klińce łuku są w białym marmurze z lambrekinowym profilowaniem, co może nawiązywać do bramy przy Kutub Minar. Brak iskrypcji.</td></tr>
</table>

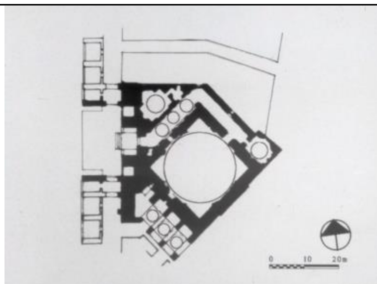
	Firoz Śah Kotla **Delhi, Indie** **Forma piramidy.**
 	Cysterna Hauz Khas **Wokół niej mamy ciekawe zabudowania: meczet, grobowe, madrasę złożoną z dwóch części** (północnej i zachodniej)**. Są to dwa długie budynki połączone czworobocznym grobowcem założyciela**, Firoz Śaha**. Sale są w amfiladzie** (przechodzi się przez jedną, żeby wejść do drugiej)**.**
 	Meczet w Gulbardze **1367** **Brak dziedzińca. Kopuła nad mihrabową częścią Sali modlitw. Całość na podeście. Bardzo niskie podpory łuków**.

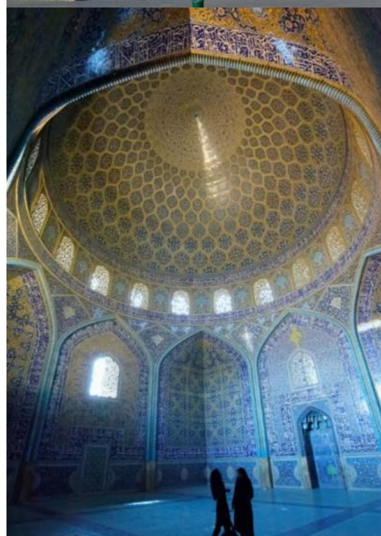
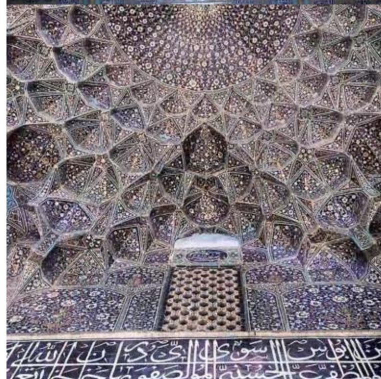
	
	Meczet Adina **Pandua, Indie** **1374–1375** **Pośrodku sali modlitw był wielki ejwan. Trzy mihraby rzeźbione w bazalcie. Kamienne spolia, u góry cegła.**
 Meczet Atala w Dżaunpurze, 1423	***Meczet Atala w Dżaunpurze*** **Indie** **1423** **Plan tradycyjny, duży dziedziniec i portal prowadzący do centralnego ejwanu i sali modlitw, do tego dodatkowe wejścia z trzech stron. Powstał na fundamentach świątyni poświęconych bogini Atali.** **Brak podestu, cały meczet jest na planie kwadratu, hypostylowa sala modlitw. Fasada od strony ściany qibli z trapezoidalnym pisztakiem, za nim kopuła.**

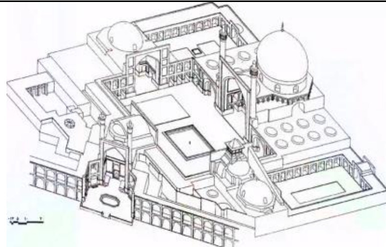
	
  Ahmadabad, meczet kongregacyjny 1423 	***Ahmadabat*, meczet kongregacyjny** **Gudziarat, Indie** **1423** **Dziedziniec wyłożony kamiennymi płytami. Hypostylowa sala modlitw, 300 filarów, 15 kopuł, ściana qibli, fasada skierowana na plac była najbardziej rzeźbiona i dekorowana.** **Antresole na podwyższeniu.**
 Brama Tin Darwaza, Ahmadabad, 1423 	***Brama Tin Darwaza*** **Ahmabad, Indie** **1423** Krenelaż.

	Dżahaz Mahal **Mandu, Indie** **XV–XVI w.** **Rozciąga się tarasowo nad dwoma jeziorami, jest z czerwonego piaskowca.** ***ćhatri*** **– mały, przykryty kopułą pawilon albo kiosk sytuowany na dachach różnych budynków w celach widokowych/obserwacyjnych.**
SZTUKA **Z tego okresu nie zachowało się nic metalowego, ale odrobinę obiektów papierowych.**	
	Fragment frontyspisu w manuskrypcie Koranu **Motywy geometryczne. Dukt bihari.**
	Szahname **1438**
	

	Nimatname **Księga kucharska z przepisami na delicje i afrodyzjaki.**
SZTUKA I ARCHITEKTURA OKRESU SAFAWIDÓW	
	Rządziła terenami Iranu i okolic. Było kilka stolic: Tabriz, Kabzin. **Najbardziej interesująca ze względu na architekturę jest Isfahan. Zachwyca rozplanowanie i skuteczne rozcoštamowanie różnych kompleksów.** Praktycznie nie mamy architektury z wieku XVI. W latach ’60 XIX wieku szach przeniósł stolicę do Isfahanu.
	Isfahan Meczet szacha, pałac Alego, bazar.
	Naksz-e Dżahan **Isfahan, Iran** **1590–1595** *Wzór/obraz świata*. **Jest na planie ogrodu. W drugim etapie plac, wokół powstały dwukondygnacyjne sklepy. Plac podzielony jest symetrycznie na mniejsze kwartały. Za Ali Kapą jest aleja i ogród dochodzący do mostu.**
	Most Si-o-se Pol **Isfahan, Iran** **1602** Most nad rzeką Zajande. ***Si-o-se* to 33 przęsła.** Zbudowany przez ulubieńca szacha Alah Verdiego Chana. **Do XIX wieku ściany mostu były udekorowane, jednak dekoracje się nie zachowały.**

	
 	Brama bazaru **Isfahan, Iran** **1619** **Pisztak dekorowany mozaikami. W środku wyblakłe freski przedstawiające zwycięstwo Abbasa I nad dynastią z Azji Centralnej i strzelców, znaki zodiaku patronujące założycielom Isfahanu.** ***Nakarahane* – dom barabanu, dużego bębna.** Grano tam na bębnach i trąbach przygrywając różnym wydarzeniom, które miały miejsce na placu. **Dalej karawanseraje, sklepy, mennica, łaźnie, szpitale.**
	Meczet szejcha Lotfollaha **Isfahan, Iran** **1603–1619** **Meczet jest krzywo w stosunku do placu. Znajduje się na wschodniej fasadzie majdanu. Jest to pojedyncza sala z kopułą. Nie ma dziedzińca, krużganków, minaretu. Kopuła jednoczaszowa, co jest raczej rzadkie u**

    	Safawidów. Dosyć wysoki tambur, w środku blendy na przemian z ceramicznymi kratami. **Wnętrze meczetu uznawane jest za jedno z najpiękniejszych ze względu na proporcje, żółto-niebieską kolorystykę. Absolutny horror vacui, dekoracje geometryczne, inskrypcje w dukcie thulth.** **Mukarnas w pisztaku przy wejściu, inskrypcje dotyczące autora i dat. Duża harmonijność.**

<table>
<tr>
<td>

</td>
<td>

Meczet Szacha [Imama]

Isfahan, Iran

1611–1630

Dziedziniec z czterema ejwanami, największa kopuła w miejscu wskazującym ścianę qibli i kierunek Mekki, dwa główne ejwany.

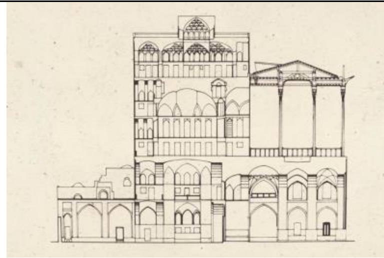
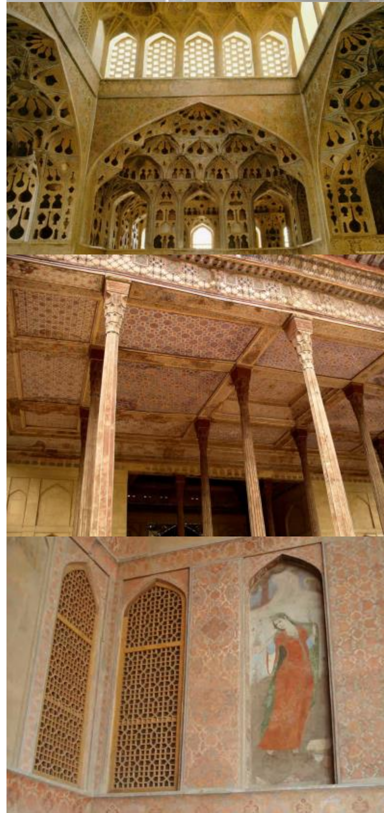
Medresy z dziedzińcami (prawy górny i dolny róg)**, zimowe pomieszczenia do modlitwy. Nad zachodnim ejwanem** (dolny) **znajduje się *goldaste* – kiosk** (3. zdjęcie)**, skąd wzywano na modlitwę.**

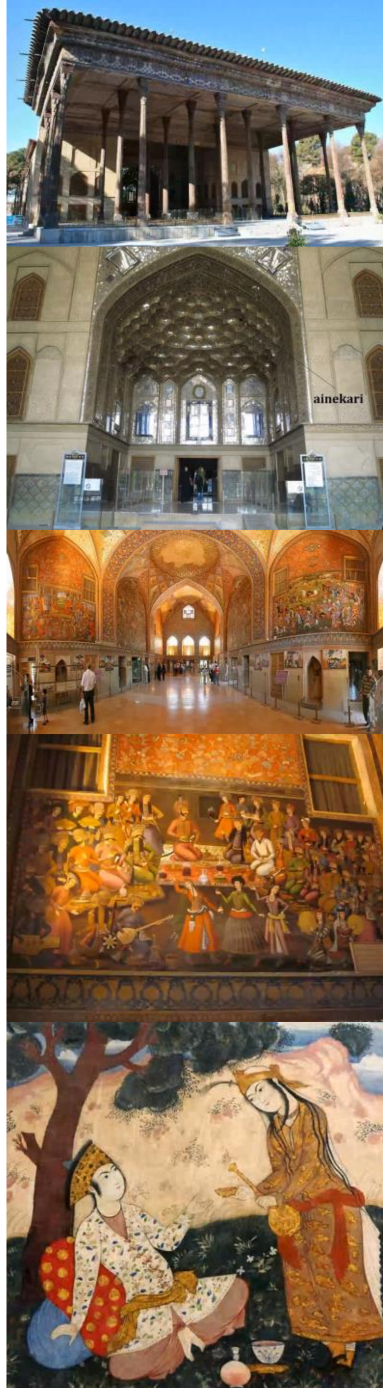
4. zdjęcie – pisztak w bramie prowadzącej do meczetu. Inskrypcje z informacjami na temat autorów, patronów itd. Horror vacui.

Kolumny podtrzymujące grube pachy łuków, ostrołuków. Wszystko pięknie dekorowane, pokryte płytkami w kolorze niebieskim i błękitnym.

Największa kopuła, dwuczaszowa. Jedna z czasz kopuł znajduje się 14 metrów od drugiej.

</td>
</tr>
</table>

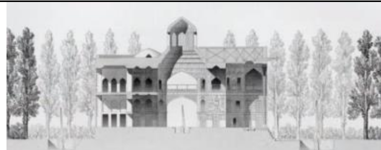
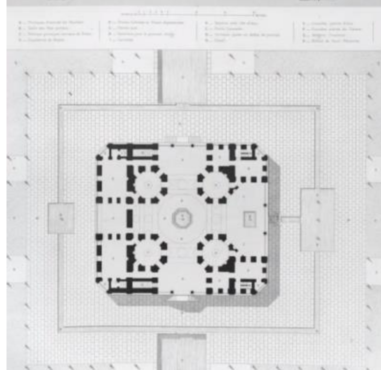
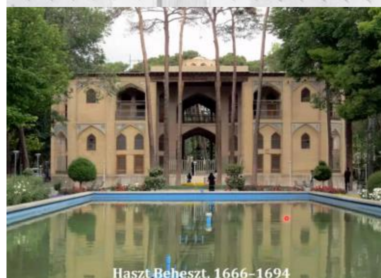
  	Ali Kapu **Isfahan, Iran** **1579–1660** **Pawilon pałacowy przylegający do placu** (z prawej)**. Ma dość nieregularną bryłę. Jedną z ciekawych cech jest perska weranda** (prawy górny róg) **na wysokich kolumnach,** ***talar*** (4. zdjęcie)**. Pięć nierównych kondygnacji, w niektórych częściach mniej.** **U góry sala muzyczna** (3. zdjęcie) **z dodatkową dekoracją w postaci otworów w różnych kształtach.** **5. zdjęcie – dekoracja w środku, przedstawienia „erotyczne", tzn. patrzące się na siebie pary.**
	Czehel Sotun **Isfahan, Iran** **od 1647** ***Czterdzieści kolumn*****, ale faktycznie ma 20. Chodzi o to, że przed pawilonem jest zbiornik wodny, w którym odbijają się kolumny. Leży na osi majdanu.** Przed nim znajduje się basen 110x20 metrów. **Za talarem ejwan dekorowany w technice perskiej**

ainekari**, która później zostanie w Iranie i będzie później wykorzystywana. Za ejwanem sala audiencyjna.**

ainekari **– mozaika z luster.**

Cztery wielkie malowidła związane z historią Safawidów. Od lewej: szach przyjmujący Humaiuna, sułtana Mogolskiego; (5.) wali przyjmujący władcę Buhary; (6.) romans w ogrodzie, młody mężczyzna siedzi pod drzewem, kobieta nalewa mu coś.

Haszt Beheszt

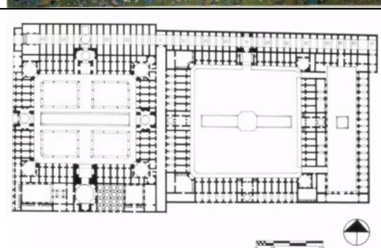
Isfahan, Iran

1666–1694

***Osiem rajów*. Plan centralny na planie kwadratu. Wokół ogród. Ejwan prowadzący do środka. Duże przestrzenie otwarte, niewiele zabudowań. Całość trójkondygnacyjna.**

W tym pawilonie znajduje się dekoracja ścienna z płytek wykonana w technice *querdaseca*, suchy sznur. W głównej części kobieta w nienaturalnej pozycji, oparta na poduszce, z czarką w ręku. Kropki na przedramionach według metropolitańskiego redaktora to ślady po oparzeniach mistyków i kochanków, ale według pani Pinker to bullshit. Kobieta między nogami ma szal.

Mężczyzna ubrany jest w strój europejski, kapelusz, jest to prawdopodobnie kupiec. Oprócz tych dwóch postaci mamy służki ubrane w tradycyjne stroje perskie, młodzieniec w turbanie, kobieta z koszem owoców, inna z butlą. Całość ma miejsce w ogrodzie.

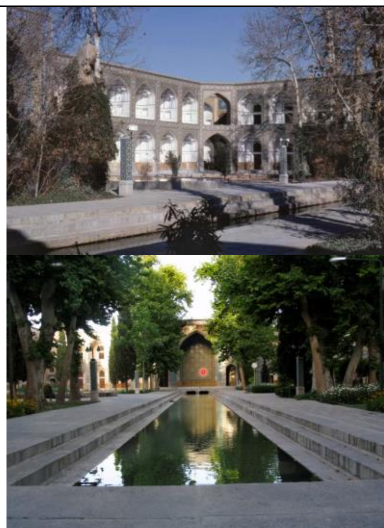

Medresa Madare Szah

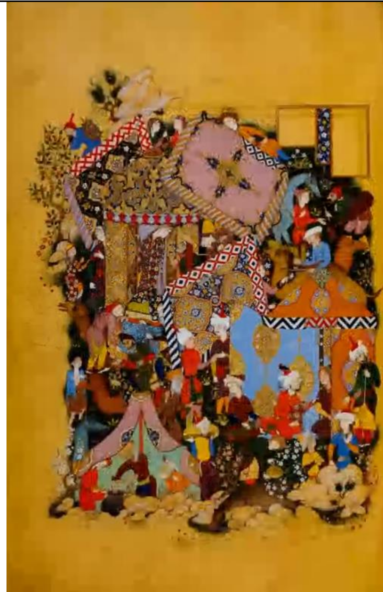
Isfahan, Iran

I ćwiartka XVIII w.

Madrasa, karawanseraj, bazar i stajnia. Dochody z trzech ostatnich szły na utrzymanie madrasy. Od

	północy bazar, w linii karawanseraj i stajnie; bazar jest korytarzem. Całość dwukondygnacyjna.
SZTUKA **W kwestii Safawidów główną sztuką jest malarstwo.**	
MINIATURY	
	Szahname **1515–1522** Miniatura przedstawia śpiącego Rostama, który jest przykładem stylu turkmeńskiego, bujny, krzykliwy, wiele się dzieje. **Tło złote, chińskie chmury.** Na dole koń Rostama – Rahsz (błysk), broni swojego pana przed lwem. **Miniatura jest niedokończona – tekst nie ma ramek.**
	Dwór Gajomarsa **z *Szahname* szacha Tahmaspa** **1525–1535** **Najsłynniejsza miniatura perska. Szach Tahmaspa zamówił miniaturę Szahname, w której były duże (1?)24 karty, złote marginesy i 258 dużych miniatur. To *Szahname* jest uważane za największe przedsięwzięcie w kwestii manuskryptów w XVI wieku.** Tahmasp ofiarował dzieło sułtanowi osmańskiemu, później przeszło w ręce Barona De Rothschielda, a potem dla

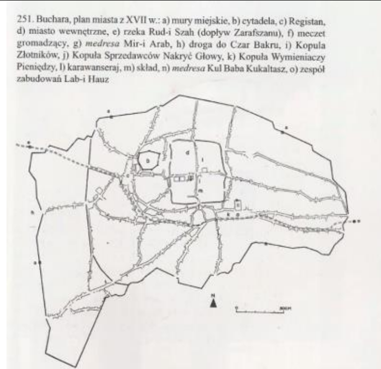
	Amerykańskiego pasjonata, który podzielił to i sprzedał.
	Koszmar nocny Zahhaqa **Mnóstwo szczegółów, trudno się domyślić, co jest najważniejsze.** Iblic zachęcił księcia do ojcobójstwa, a potem przyszedł w przebraniu i pocałował ramiona księcia, z których wyrosły żmije domagające się ludzkich mózgów a księciowi przyśniła się śmierć od ciosów mężczyzny z maczugą. **Ludzie zwracają uwagę na krzyczącego władcę. O tym, że akcja dzieje się w nocy, świadczy mały fragment nieba na górze, przy niższym dachu.**
	Soltan Muhammad, *Dywan Hafeza* **ok. 1525** **Alegoria pijaństwa** – pijackie śpiewy i tańce, ktoś padł z pustą butelką. W górnym oknie jest pijany poeta, wokół puste butelki, ktoś wciąga butelkę za pomocą sznura. Na dachu piją anioły.
	Chamsa **ok. 1540** **Szkic, złoto i srebro, pejzaż, rośliny i chmurki, detale, twarze, ramki.** Pasterz wieszający psa za to, że nie ochronił go przed wilkiem.

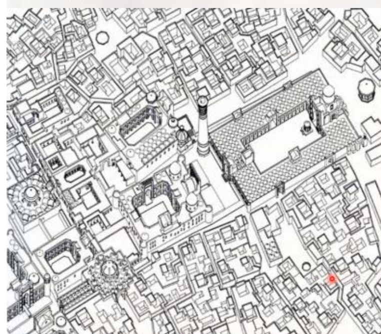
	***Haft ourang* Dżamiego** **1556–1565** Madżnun podsłuchującego odgłosy z obozowiska Lajli. Lajla w namiocie przy starszej kobiecie. Oprócz tego obozowisko, mnóstwo ludzi, zwierzęta, wielbłądy, półnagi, oszalały Madżnun.
	Reza Abbasi **ok. 1565–1635** ***Murakka* – album z miniaturami; zbiór pojedynczych kart z miniaturami i kaligrafią. Czołowym miniaturzystą na dworze Abbasa I był Reza Abbasi.**
	Postaci lekko wygięte, gładkie, mało zindywidualizowane twarze.

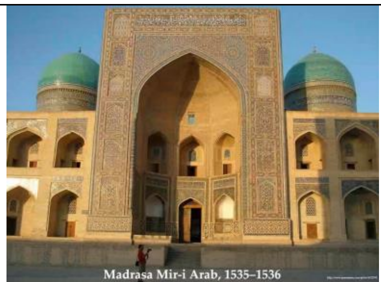
	
	Kochankowie **1630** **Centrum zainteresowania artystów jest nie tylko miniatura, ale i papier, bordiura, całość jest dziełem sztuki. Pojawia się tendencja do malowania pojedynczych miniatur, rozkwit miniatur portretowych, rozszerzenie tematyki o motywy europejskie tj. stroje.**
KOBIERCE	
	ardabil **Nazwa kobierców pochodzących z Ardabilu** wiązanych z przędzy wełnianej na brązowym wątku i cośtam. 46 węzełków na cm2. Cały kobierzec to 25 mln. węzłów. **Ornament słoneczny, wokół medaliony i dwie lampy. 10 kolorów: czarny, 3 rodzaje niebieskiego, 2 rodzaje czerwonego, zielony, biały, żółty.**

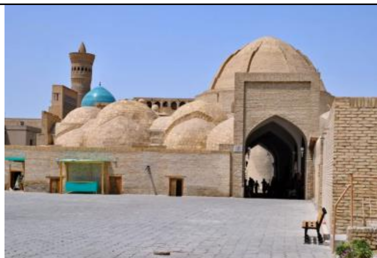
	
  	Kobierzec ze scenami myśliwskimi.
	Prawdopodobnie strop namiotu **Konie, zwierzęta, ludzie. Po prawej stronie muszkiet.**
 	Tapis polonais ***Polski dywan*. Ta nazwa odnosi się do kobierców wyrabianych gdzieś w XVI wieku w Persji, były wzbogacane o metalową nić. Często są wyblakłe, ale mają srebrne i złote cośtamowanie. Zazwyczaj mamy układ bordiur wokół prostokątnego pola.** **Nazwa wzięła się od jednego dywanu tego typu z**

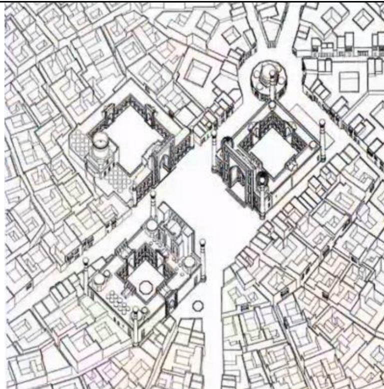
	herbem księcia Czartoryskiego.
	Kobierzec z dzbanami **Kilkanaście barw farbowanej wełny.**
	Dywan ogrodowy

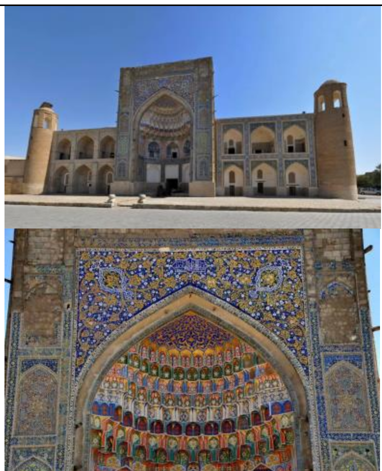
<table>
<tr><td colspan="2">METAL</td></tr>
<tr><td></td><td>Misa leczniczo-magiczna
Rytowanie. W całości pokryta koranicznymi inskrypcjami i poezją. Wlewało się w to wodę/piasek, stawiało igłę, kręciło i zadawało pytanie, a igła wskazywała odpowiedź. W kartuszach i wokół mamy przedstawienia różnych ciał niebieskich.</td></tr>
<tr><td colspan="2">ARCHITEKTURA I SZTUKA AZJI CENTRALNEJ ZA PANOWANIA SZEJBANIDÓW I ICH NASTĘPCÓW</td></tr>
<tr><td></td><td>Okres pomiędzy upadkiem Timurydów w Kieracie a protektoratem Rosyjskim w wieku XIX. Uzbekistan.
czarsu – bazar z częścią centralną, kopułą, pasaże i warsztaty.
W tym okresie Buchara przyćmiła Samarkandę. Neoczyngischanowskie odrodzenie. Ładnie, ale już było.</td></tr>
<tr><td>

</td><td>Buchara
</td></tr>
<tr><td></td><td>Pa-ji Kalan
Buchara, Uzbekistan
1514
U stóp wysokiego. Zrzucano z tego ludzi. Jeden z</td></tr>
</table>

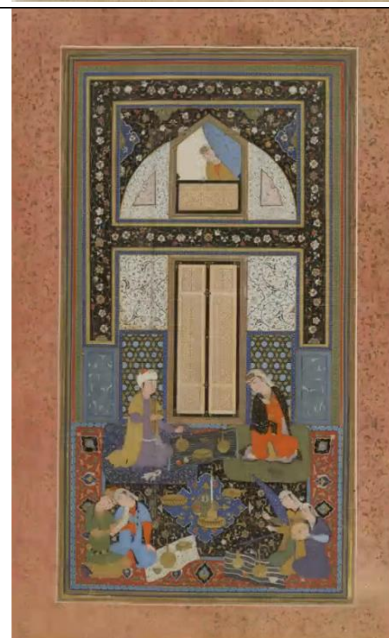
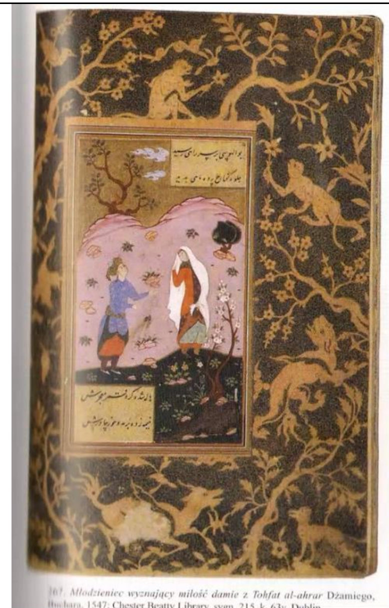
  	największych meczetów w Azji Centralnej. Cztery ejwany z pisztakami, dziedziniec o wymiarach 70x40**. Technika *banna*. Tak jak u Timurydów, tylko uboższe. Kopuła z madrasy na wysokim tamburze.**
 Madrasa Mir-i Arab, 1535–1536	***Madrasa Mir-i Arab*** **1535–1536** **Dwie kondygnacje, pięknie zdobiony pisztak, ejwan prowadzący do wnętrza, bardzo wysokie tambury i przykryte szkliwem dwie kopuły** (jedna nad salą wykładową, druga nad grobowcem)**.**
 	Cztery ogrody Abu Bakra Ahmada syna Sama ***Czar Bakr*** **1559–1569** **Po prawej madrasa, dalej meczet i brama wyjazdowa, po lewej hamasa, meczet. Dużo nawiązań do architektury timurydzkiej; nie ma większości dekoracji. Na tamburze kaligrafia w dukcie kufi.**

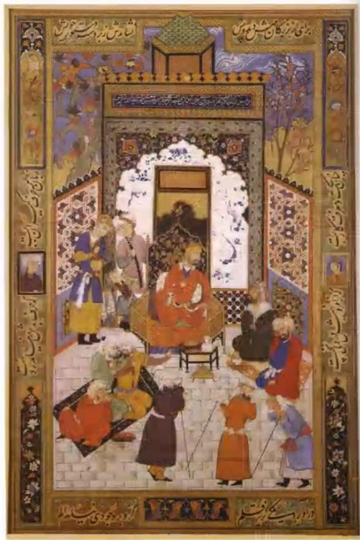
  	
	Tak-e Zargaran **XVI w.** *Kopuła złotników*. Wbrew nazwie nie sprzedawano tam złota, ale tkaniny.
 	Madrasa Kul Baby Kukaltasza **1564**

  	Lab-i Hauz **w Bucharze** **Uzbekistan** **1620** ***Nad basenem*****. Dwa antytetycznie ustawione Simiorgi zdobiące pisztak. Dwukondygnacyjna budowla.**
 	Rygistan **Samarkanda, Uzbekistan**
	Madrasa Szirdar **1616–1636** **Technika *banna*, wysokie tambury, żebrowane kopuły, pięknie zdobiony pisztak, dekoracja pisztaku z lwem atakującym gazelę.**

	
 	Tila Kari **1646–1660** ***Złota madrasa*. W centralnej części mihrab, złocony mukarnas.**
 	***Madrasa Abd al-Aziza* w Bucharze** **Uzbekistan** **1651** **Dużo płytek okładzinowych na mukarnasie.**

SZTUKA **Najważniejszą gałęzią jest sztuka książki i rękopisy naśladujące Timurydów. Gorsza jakość wykonania. Najbardziej wysublimowany styl powstał w Bucharze.**	
	***nastalik* (*talik*, *farisi*)** **Małe litery, pod kątem.**
	Kaligrafia Mir Alego, napis w dukcie nastalik, roślinne dekoracje na bordiurze.
	***thuluth* – haczyki;** ***naskh* – podstawowy;** ***nastaliq* – mały, pod kątem, perski;** ***kufic* – bez kropek, gruby;** ***maghribi* – okrągłe dolne partie liter.**

	Mehr i Mosztori **1523** **Poemat mistyczny w formie dwuwierszy w dukcie nastalik.** Scena polowania, walka Mehra podczas polowania na lwa. **Nawiązanie do stylu herackiego, zaokrąglone postacie, frontalne przedstawienie budowli. Sceny klasyczne – łowy, biesiada, nokturn** (scena nocna)**, w madrasie. Bardziej ograniczona paleta barw.**
	***Haft Manzar* Hatefiego** **1538** ***Siedem oblicz*. Kaligrafował to Mir Ali. Ilustracja oderwana od tekstu.** Bahram Gur i księżniczka w czarnym pawilonie. **Diademy** (na głowie księżniczki i paniach grających na instrumentach)**. Piękne marginesy zdobione złotem.**
	Dar Szlachetnego **Młodzieniec** (po lewej) **wyznający miłość. Dukt nastalik. Na marginesie małpy, zwierzęta, stwory, roślinność.**

 266. *Scena dworska z Bostanu* Sadiego, Buchara, 1616; Chester Beatty Library.	**Władca na tronie. Wszystko schematyczne, zgodne z kanonem reakcje i zachowania ludzi z dworu, nagromadzenie elementów, dużo ozdobników. Tło znane od czasów Ilhanidów, chińskie chmury, wysoki horyzont, architektura.**

OGRODY MUZUŁMAŃSKIE

To jest podobieństwo Ogrodu, który został obiecany bogobojnym: będą w nim strumyki wody nie ulegającej zepsuciu i strumyki mleka, którego smak się nie zmienia, i strumyki wina – rozkosz dla popijających, i strumyki oczyszczonego miodu. I będą tam dla nich wszelkiego rodzaju owoce; i przebaczenie od ich Pana.

Koran 47:15

Będą wśród drzew lotosu bez cierni
I akacji obwieszonych owocami,
I wydłużającego się cienia,
I wody płynącej,
I owoców obitych.

Koran 56:26–32

A tych, którzy uwierzyli i czynili dobro, wprowadzamy do Ogrodów; gdzie w dole płyną strumyki. Będą oni tam przebywać na wieki, nieśmiertelni. Będą tam mieli małżonki bez skazy. I wprowadzimy ich do cienia cienistego.

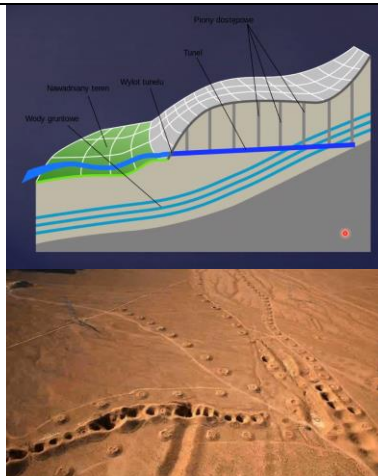
Koran 4:57

Lecz dla tych, którzy się boją swego Pana, będą wysokie pokoje; na nimi będą zbudowane inne pokoje, a dołem popłyną strumyki, zgodnie z obietnicą Boga; Bóg nie sprzeniewierza się Swojej obietnicy!

Koran 39:20

I grupami będą poprowadzeni ci, którzy się bali swego Pana, do Ogrodu. A kiedy tam przybędą, otworzą się jego bramy i powiedzą im jego strażnicy: „Pokój wam! Byliście dobrymi, wejdźcie więc do niego, by przebywać na wieki!”

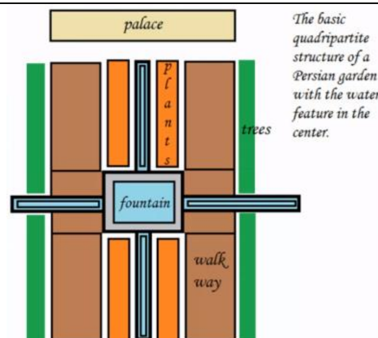
Koran 39:73

***Generalife*, Grenada**

Oryginalna forma ogrodu wielokrotnie się zmieniała.

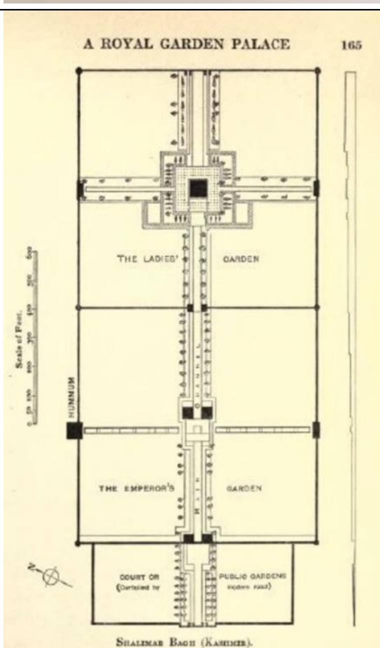

czahar bag

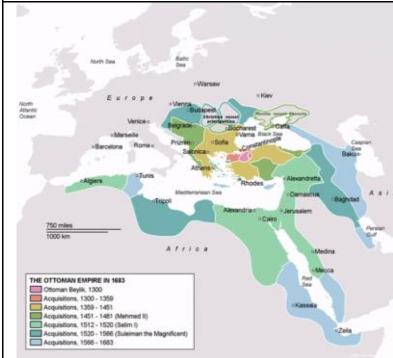
Mamy ogród podzielony przy pomocy kanałów na cztery części. Tym sposobem mamy cztery ogrody. Mamy architekturę ogrodową (plants)**, pawilony. Roślinność różni się zależnie od części świata muzułmańskiego.**

***Czahar bag* nie musi być podzielony tylko na cztery – później części mogą być dzielone dalej. Muzułmańskie ogrody są bardzo symetryczne.**

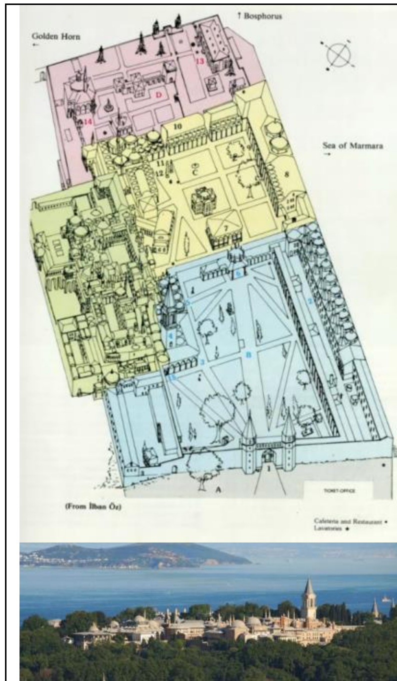
	Kobierzec ogrodowy, który swoją dekoracją nawiązuje do ogrodów. Mamy *czahar bag,* doskonale zachowane kolory, przedstawienia zwierząt, ryb i innych zwierząt pływających w wodzie. Odkryto go w zaplombowanej sali maharadży Dżampuru. **Wokół ryby, żółwie, stwory chińskie, kaczki, cyprysy, platany, drzewa owocowe, palmy, lilie, goździki, róże, bażanty karmiące małe.**
	
 	Uważa się, że najlepsze ogrody muzułmańskie budowali Mogołowie, którzy zakładali ogrody m.in. w Kaszmirze. Są doskonale wpasowane w krajobraz – wysokie góry, jezioro Dal. Zbudowany przez Czachangira dla żony Murdżahan. **Zachwyca przez wykorzystanie terenu.**

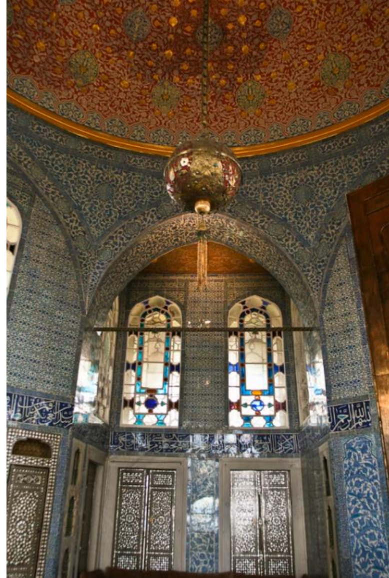
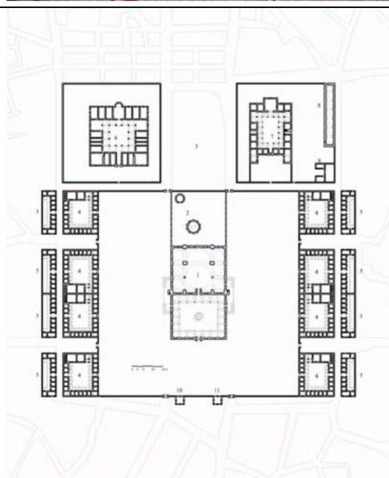
	
 	Park Al-Azhar **Kair, Egipt** **2005** Miłość do ogrodów/parków jest wciąż widoczna w świecie muzułmańskim. **Park Al-Azhar to park zbudowany w centrum Kairu, niedaleko znajduje się Stary Kair.**
   	Miracle Garden **Dubai** **2013**

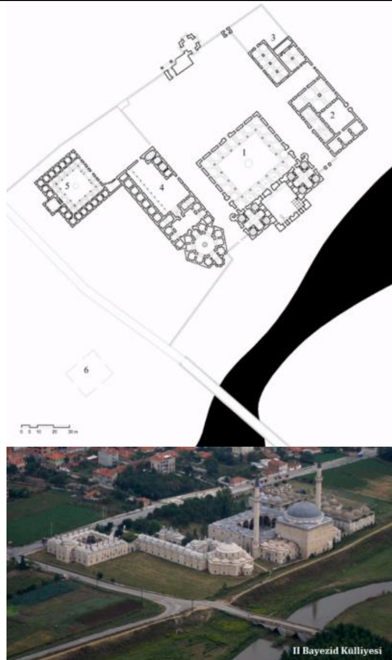
<table>
<tr><th colspan="2">ARCHITEKTURA OSMANÓW (PO 1453)</th></tr>
<tr><td>
</td><td></td></tr>
<tr><td>

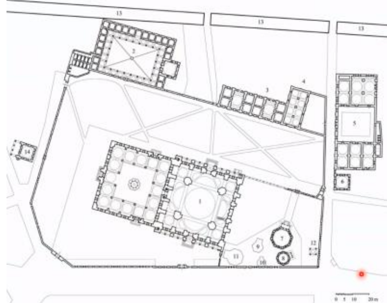
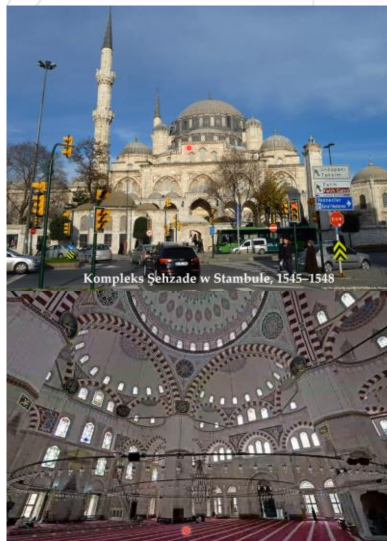
</td><td>Hagia Sophia

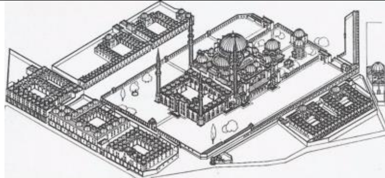
Inspiracja bizantyjska zmieniona w meczet w roku 1453, później zmieniona na muzeum (1935) i znowu na meczet (2020). Jest to odwieczny punkt odniesienia dla wszystkich architektów osmańskich.
Przysadziste formy, bardzo ciemno, wrażenie ponurości.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mehmed II lubił budować pałace.</td></tr>
</table>

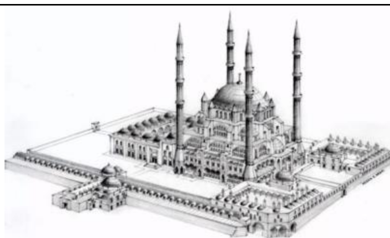
	Pałac Topkapy **w Stambule** **Powstawał od II połowy XV wieku na cyplu z widokiem na dwa morza i dwa kontynenty.** Jest to budowla, której budowa zajęła 10 lat. **Później był wielokrotnie rozbudowywany i zmieniany, więc pod względem stylistycznym panuje absolutny eklektyzm. Był to pałac i siedziba administracyjna.** **Im głębszy dziedziniec tym bardziej prywatny. Mamy kuchnie, harem.**
	Cinili Kuszk **1472** **Trzy pawilony w różnych stylach: osmański, perski i bizantyjski. Miał być też włoski, ale nie powstał. Przetrwał tylko pawilon perski.** **Ejwan, *talar*** (weranda)**.**
	Brama Bab us-Salam

 	Taras ze złotym pawilonem **Widok na złoty róg, obok Bagdad Kuszk. Słynie z dekoracji z płytek z Izniku.**
	Sala imperialna z tronem **Styl bardziej europejski niż osmański.**
	Kompleks Mehmeda Fatiha **1463–1471** **Oprócz meczetu w centralnej części mamy mauzoleum Mehmeda i jego żony. Ogrody, madrasy** (4)**, szpital** (7)**, miejsce dla gości** (8)**, karawanseraj** (9)**, szkoła podstawowa** (10)**. W centrum sali modlitw duża kopuła oparta na półkopułach, kaskada kopuł (charakterystyczny element architektury osmańskiej), ołówkowe minarety.**

 Kompleks (külliye) Mehmeda Fatiha, 1463–1471	
 II Bayezid Külliyesi	*Kompleks Bajazyda II* **Ejadyrne, Turcja** **1484–1488** **Meczet** (1)**, kuchnia** (2)**, magazyn** (3)**, szkoła +** **szpital** (4)**, madrasa** (5)**, łaźnia** (6)**.** **Brak kaskad kopuł.**
 Kompleks Beyazida II w Stambule 1500–1505	**Meczet** **Centralna kopuła oparta na półkopułach, które pozwalają przenieść ciężar na boki. Dziedziniec, arkady, sala modlitw.** **Połączenia różnych elementów architektonicznych – dwukondygnacyjna fasada.**

	Sinan (ca 1489–1588) **Jest najsłynniejszym architektem osmańskim i najważniejszą postacią dla architektury osmańskiej. Był w devshirme. Szybko doceniono jego talent w kwestii budowania i zrobił karierę na polu architektury. Szybko został szefem sułtańskiej pracowni architektonicznej.** W 1525 roku pracowało tam 13 muzułmanów, a po jego śmierci w 1604 23 muzułmanów i 16 chrześcijan, co pokazywało, jak doceniono oddziaływanie architektury na ludzi.
  	***Kompleks Szehzade* w Stambule** **Turcja** **1545–1548** **Pierwsza wielka budowla Sinana.** Jeździł na wyprawy wojenne, gdzie uczył się architektury. **Kompleks z dziedzińcem, madrasa** (2)**, pokoje dla gości, szkoła podstawowa.** **Duża kopuła na dużej liczbie filarów.** Chodziło o zmniejszenie ich masywności poprzez modyfikację kształtu. Przypory zewnętrzne maskowano ścianami zewnętrznymi, żeby wszystko nie było ciężkie i przysadziste, a jednocześnie przenoszono ciężar na zewnątrz, żeby główna sala była przestrzenna. **Jest jasno ze względu na stosunkowo dużą ilość okien.**
	Sinan dużo podróżował i budował budowle poza Stambułem. Nie zbudował Kopuły na Skale. Nie wiem po co był ten obrazek bo się wyłączyłem.

	Kompleks Sulejmanija **w Damaszku** **1554–1555** **Połączenia miejscowej architektury (ablaq) z osmańską (minarety, główna kopuła). Po bokach meczetu jadłodajnia, schronisko dla sufich.** Wszystko było dosyć małe w porównaniu z imperialnymi meczetami w Stambule.
  	Sulejmanije **w Stambule** **Turcja** **1550–1557** **W kompleksie to, co zwykle. Najważniejszą częścią jest meczet ogrodzony parkanem. Mauzolea znajdujące się za salą modlitw. Jednocześnie jest sprawniej zaprojektowane i bardziej harmonijne.** **Ograniczona ornamentyka wewnątrz. Płytki malowane podszkliwnie.**
 	Meczet Rustema Paszy **w Stambule** **Turcja** **1561–1562** **Znajduje się na bazarze egipskim. Płytki z Izniku.**

<table>
<tr><td>
</td><td></td></tr>
<tr><td>

</td><td>

Selimije w Edrine

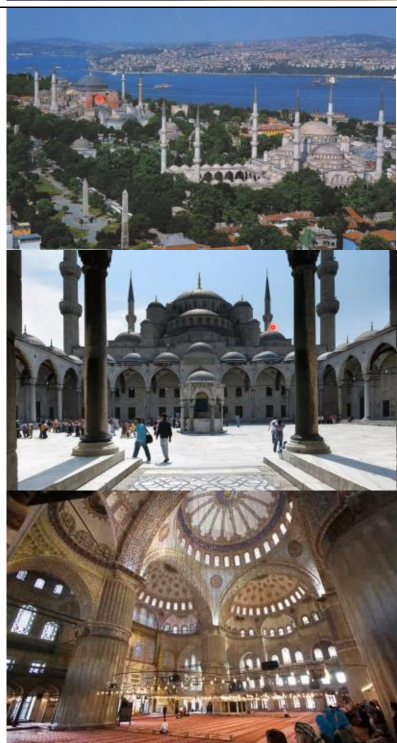
Turcja

1568–1575

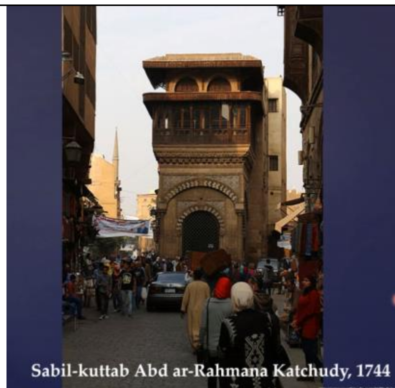
Meczet uważany za szczyt twórczości Sinana i architektury w ogóle. Smukłe minarety, bardzo harmonijna bryła, gdzie mamy ogromną liczbę okien, które wpuszczają światło do środka. Podpory podtrzymujące kopuły są ukryte.

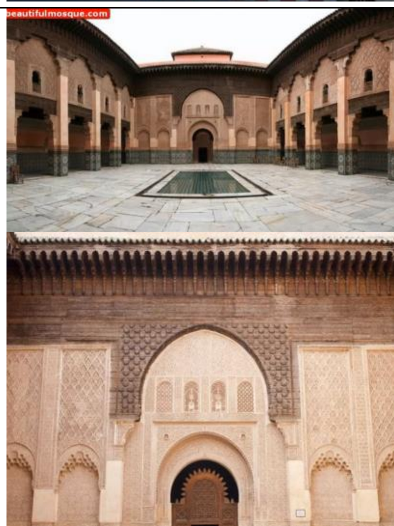
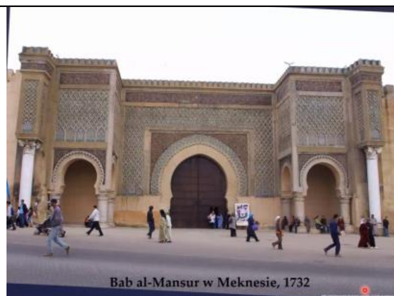
Wrażenie przestrzeni, przestronności. W centrum miejsce do recytacji Koranu na 12. marmurowych kolumnach.

</td></tr>
</table>

	
	Meczet Ahmeda I **(*Błękitny Meczet*)** **1609–1617**
	Fontanna **(czeszme)** ***Ahmeda III*** **1728**

  	Barok osmański ***Nuruosmaniye*** **1748–1755** **Zaokrąglony dziedziniec. W kwestii samej bryły są minimalne różnice. Więcej elementów barokowych jest w środku. Minarety z kamiennymi iglicami zamiast płytek ołowiowych.** **Odejście od form tj. mukarnas i przejście do form zaczerpniętych z architektury europejskiej.**
	Pałac Dolmabahcze **1843–1856** Łóżko, na którym umarł Ataturk.

	
 	Meczet Sinana Paszy **w Bulaku** **Kair, Egipt** **1571**
	Sabil-kuttab Abd ar-Rahmana Katchudy **1744**
 	Meczet Muhammada Alego na Cytadeli **1820–1857**

 	Meczet Rybaków w Algierze **1661–1666** **Miał być dziedziniec i półkopuły, ale budowniczowie nie zrozumieli osmańskiego planu.**
	Madrasa Ben Yusufa w Marrakeszu **1563–1565** **Az-zallidż, mozaiki z płytek.**
	Fontanna w meczecie Al-Karawijjin w Fezie **1613–1624** **Łuki podkowiaste, zallidż, stiuki, drewno.**
	Bab al-Mansur w Meknesie **1732** **Łuki podkowiaste, dekoracja stiukowa, krenelaż.**

SZTUKA OSMAŃSKA **Naruszono tradycyjną równowagę pomiędzy stylizacją a porządkiem realistycznym** (?).	
	Ambasadorowie, **Hans Holbein Młodszy** **1533** Obraz słynie z ukrytej czaszki. **Muzułmański jest dywan. Kobierce nosiły nazwy od miejsc powstania** (np. perski ardabil) **lub nazwisk malarzy, którzy przedstawiali je na swoich dziełach.**
	Kobierzec typu Holbein **Anatolia** (które Holbein malował, stąd nazwa) **Duże oktagonalne wzory wpisane w kwadratowe koła, pseudoinskrypcja.**
	Lotto ***XVI w.*** Św. Antonii po lewej. Nazwisko użyte jako nazwa kobierca. ***kilim*** **– tkanie dwustronne**
	Uszak Nazwa własna miejscowości w Anatolii. ***Uszaki* słyną z wielkości, były ogromne.** Długość ponad 7 metrów. **Medaliony, rytmiczna równowaga motywów roślinnych i wici, symetria.**
	Iznik* ***od XV w.*** **Nazwa miejscowości niedaleko Stambułu gdzie od XV wieku wytwarzano ceramikę kwarcową** pokrywaną glazurą ołowiową**. Określana jest jako ceramika iznicka/z Izniku/Iznik. Półmisek, „pod względem technicznym jest**

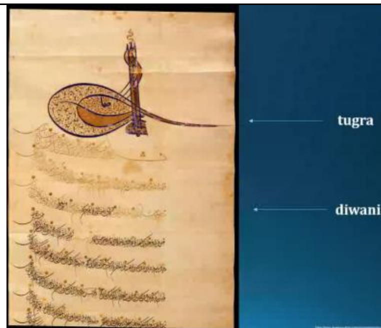
	wow”. Ciemna kolorystyka – biały i niebieski, bardzo wyraźne nawiązania do sztuki chińskiej. W kwestii dekoracji mamy połączenie osmańskiej (anatolijskiej) **arabeski** (rumi) **z chińskimi motywami (kwiaty** – lotosy, peonie**).**
Bejazyd II nie miał takich ciągot na zachód jak jego ojciec. **Był bardziej muzułmański. Sprzedał kolekcję sztuki figuralnej ojca żeby sfinansować swój meczet. Wspierał tradycyjne dziedziny sztuki islamu, m.in. kaligrafię.**	
	Hamdullah **Stambuł** **1491** **Słynny kaligraf. Stworzył 50 Koranów i setki pojedynczych plansz. Tekst w dukcie nashi. Bogato dekorowane bordiury, żywa kolorystyka, charakterystyczny styl rozciągania liter.**
	Sześcioboczna szafka na manuskrypt Koranu **Stambuł** **Wykonany z orzecha włoskiego inkrustowanego hebanem i kością słoniową. Inskrypcje, autorem jest Ahmad Ibn Hasan. Najstarszy zachowany osmański wyrób snycerski.**
Sulejman	

	Ścienna dekoracja z płytek ceramicznych Mogły to być oddzielne półmiski/dzbany, ale także oddzielne iznickie płytki służące do dekorowania architektury – meczetów, pałaców. **Na dole przedstawienia figuralne jeleni, na kwiatach ptaki. Postrzępiona trzcina –** ***saz*****. Zachwyca wykonaniem i kolorystyką – turkus, jasne kolory, doskonale gładkie, ciekawe połączenie. W centralnej części tulipan** (częsty motyw)**.** Obiekt znajduje się w pałacu, na co wskazują przedstawienia figuralne. **Na górze dekoracja ornamentalna.**
	Saz **Postrzępione długie liście. Trzcina, peonie** (kulki na otoku, krawędzi talerza)**, lotosy, tulipany. W centralnej części realistyczne przedstawienie figuralne ptaka, duży realizm. Wszystko jest monochromatyczne. Kontrast pomiędzy lustrem** (centrum) **i schematyczną dekoracją otoku.** Peonie przyszły z Chin.
	Jatagan Stambuł **Broń bez jelca. Rękojeść z kości słoniowej, inkrustacja złotem i kamieniami szlachetnymi, chińskie motywy – smok i feniks; rubiny, dużo złota.**
	Kaftan Bejazyda Za Rustema rozwinęła się rodzima produkcja luksusowych tkanin. ***Saz.***

	Półmisek z Izniku **Różne odcienie niebieskiego** (ciemnoniebieski, turkus)**, zielony.**
	Lampa w kształcie dzbana z Kopuły na Skale **Piękna dekoracja, inskrypcja koraniczna w dukcie thulth. Kolory niebiesko-zielone.**
	Lampa do kompleksu Sulejmanije **Iznik** **Nowy pigment z gliny ormiańskiej. Klasyczna ceramika iznicka – trzy kolory: niebieski, zielony, czerwony; tło często białe.**
	Talerz z Izniku **Klasyka. Motywy dekoracyjne to przeważnie kwiaty, *saz*, *styl czterech kwiatów*:** **– tulipan** – często pojawiający się w sztuce osmańskiej, do tego powiązana symbolika ze znaczeniem słowa لَالِه, które ma te same litery co الله, dlatego też tulipany uznawano za bliskie Bogu kwiaty**;** **– goździk;** **– hiacynt;**

	– róża/peonia. **Na otoku chińskie obłoki.**
Suleymanname Arifiego, 1558	***Suleymaname* Arifiego** **1558** Opowiada o Sulejmanie Wspaniałym. **Przetrwały 3 tomy z 5, papier prószony złotem, 69** (chyba) **ilustracji. Od innych miniatur odróżnia się po strojach.**
	Obrzezanie Bajazida i Szahangira, synów Sulejmana. Pałac Topkapy (elementy architektoniczne). **Złote tło** (timurydzkie)**, dużo architektury oddających realia, stroje z epoki.**
	Sulejman siedzi. **Chińskie chmury, timurydzkie złote tło, namioty nierealistyczne, płaskie.** Na dole słoń miażdżący więźnia, na słoniu kornak. Po prawej kolejni więźniowie. Niżej czarna rzeka.

	Fütuh al-Haramayn **Muhyi Lariego** **XVI w.** **Przewodnik dla pielgrzymów. Przedstawienie Mekki, każda z arkad rozjechana w inną stronę. Minarety do środka. Brak perspektywy.**
Za Murada III był szczyt skryptorium – miejsca, gdzie tworzono miniatury.	
	Szahname-i **Selim Han Lokmana** **1581** Po prawej u góry sułtan Selim II, który przyjmuje dary od safawidzkiego ambasadora Szankuli. **Postacie stoją na bardzo dużym kobiercu – *uszaku*.** Brak perspektywy. Postacie niosące dary – najpierw książki, w tym najsłynniejszy manuskrypt perski, *Szahname* Szaha XYZ.
	Kiteb siyer-i Nebi **Mustafy Darira** **ok. 1549** **Biografia Proroka w 6.** tomach, zachowały się 4. Powstawały za Murada III. **814 ilustracji, stosunkowo mało postaci, ale jak już są, to istotne.** **Scena narodzin Proroka. Muhammad z zasłoniętą twarzą, w ogniu. Obok trzy anioły i matka Proroka.**
	Po lewej: po prawej Muhammad, w nimbie, z zasłoniętą twarzą. Scena ścinania głowy Nadra Ibn al-Harifa, który przedrzeźniał Proroka i mówił, że zna lepsze historie (z Persji). Zostaje ścięty przez Alego (Zulfikar). Jeden z obserwujących zamyka oczy. Po prawej: Muhammad z armią w bitwie pod Uhud, klęska muzułmanów. Prorok na zielono.

<table>
<tr><td>

</td><td>diwani – dukt wyglądający jak żagle (ل ,ا). Od prawej rośnie ku górze, nie jest na linii prostej.

tugra – podpis sułtana, pewien monogram. Na górze tugra Sulejmana. Każdy sułtan ma swoją.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Po 1610 roku dostrzegalne jest pogorszenie jakości ceramiki, wszystko jest bardziej ceramiczne, zamiast wzorów chińskich na otokach mamy nieokreślone wzory. Wszystko jest mniejsze, pojawiają się nowe motywy.</td></tr>
<tr><td></td><td>Dekoracja otoka nawiązująca do chińskich obłoków.</td></tr>
<tr><td></td><td>Talerz iznicki

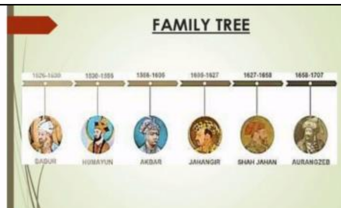
Przedstawienie osiołka.</td></tr>
<tr><td colspan="2">W XVII wieku mocno trzymała się kaligrafia, ale odchodzono od tworzenia całych manuskryptów, co było „dziko drogie”, na rzecz tworzenia poszczególnych kart, które później zbierano w albumy – muraqqa.</td></tr>
</table>

	murakka **/*muraqqa* – albumy, w których znajdowały się poszczególne strony z inskrypcjami albo ilustracjami.**
	Fragment albumu. Na górze dukt thulth, na dole nashi.
	ebru **– tradycyjna sztuka zdobienia papieru określana jako marmurkowanie**, ponieważ efekt przypomina fakturę marmuru**. Polega na tym, że na wodzie ze specjalnymi substancjami przy pomocy specjalnych urządzeń rozprowadza się farby tworząc wzory, które przypominają fakturę marmuru.** Wzór na powierzchni wody zostaje przeniesiony na papier. **Kaligrafia Hamdullaha.**
	Jastyk**, poszewka na poduszkę** **Motywy kwiatowe – tulipan, *saz*, goździk.**

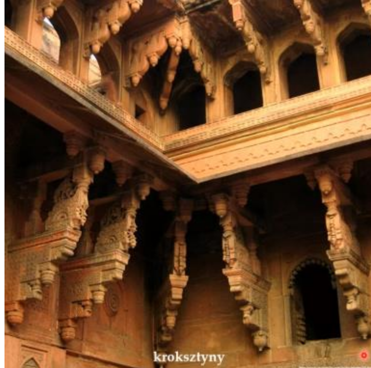
	Dywanik modlitewny Można go rozpoznać po wielkości. Dodatkowo **wzór w centralnej części nawiązujący do mihrabu.**
	Namiot zdobyty pod Wiedniem
	***Surname* Vehbiego** **1721** Za Ahmeda III odżyła sztuka książki. Księga obrzezania. Impreza z okazji obrzezania 4 synów. Akcja dzieje się w namiocie. **Dużo tkanin i postaci.**
	Sztandar pielgrzymkowy z Maroka **U góry inskrypcja, na dole Zulfikar.**

<table>
<tr>
<td></td>
<td>Weduta (przedstawienie miasta) Mekki

Po prawej Al-Ka’aba.</td>
</tr>
<tr>
<td></td>
<td>Manuskrypt Koranu
Mauretania
XVII wiek

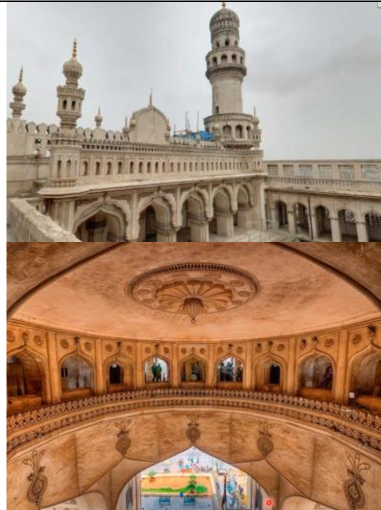
Dukt maghribi.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">ARCHITEKTURA MOGOLSKA (1526–1858)
Jedno z trzech wielkich Imperiów Prochu. Byli dynastią sunnicką. Spektakularne bogactwo, które ukazuje się w architekturze.</td>
</tr>
<tr>
<td>
</td>
<td>Babur jest założycielem.
Pod względem kulturowym jest pod dużym wpływem kultury perskiej, również w kwestii sztuki i architektury.
Humayun rządził z przerwą, w 1556 roku spadł ze schodów w bibliotece i umarł, ponieważ usłyszał wezwanie do modlitwy i runął na kolana.
Akbar miał pomysły na stworzenie społeczeństwa indyjskiego bez podziałów religijnych między hinduistami a muzułmanami itd. Wziął za żonę hinduistkę. Jest o nim film na Netfliksie.
Jahangir
Shah-Jahan chciał stworzyć sunnickie imperium w Azji Centralnej. Zbudował Taj Mahal.
Aurangzeb. Po jego śmierci wzrosła władza wielmożów; wpływy brytyjskie.
Zostało bardzo dużo architektury mogolskiej. Jest spektakularna – w ten sposób kreowano wizerunek dynastii; działalność PR-owa przy pomocy architektury. Charakterystyczny czerwony piaskowiec, biały marmur,</td>
</tr>
</table>

	cebulaste kopuły, rampy, podesty, ogrody, forty.
	Ogrody Babura w Kabulu **Afganistan** **1528** Babur wspomina o tym w swoich pamiętnikach – kochał ogrody (późniejsi władcy również). **Wprowadzenie perskiego ogrodu – *char bagu*** (*ciar bagu*) **jest zasługą Babura.**
HUMAJUN	
	Meczet Kila-e Kuhna w Delhi **Indie** **1540–1545** **Uważany jest za ogniwo pomiędzy architekturą sułtanatów a architekturą mogolską. Zachowała się sala modlitw o jednej nawie poprzecznej, czerwony piaskowiec inkrustowany białym marmurem, krenelaż, wysunięte balkony, gzymsy.** ***krokszytyny*** **– element podtrzymujący gzyms/belki.**
	Grobowiec Śer Śaha Suriego w Sasaramie **Indie** **1538–1545** **Trzykondygnacyjna budowla na planie ośmiokąta, kopuły, wysokie tarasowe podejście, *ćhatri*. Znajduje się na sztucznym jeziorze. Zbudowany z piaskowca, nie czerwonego, pomalowanego. Jest to jeden z serii grobowców.**
	Grobowiec Humajuna w Delhi **Indie** **1562–1572** **Grobowiec Humajuna jest pierwszym tego typu i wszystkie kolejne są nim inspirowane. Mamy grobowiec**

	w centrum ogrodu; połączenie grobowca z ogrodem. 36 rabat. ***Haśt bihiśt*****, przejęta koncepcja ogrodu perskiego,** *osiem rajów***. W środku podest, w samym centrum grobowiec**, w którym znajduje się 56 sal grobowych i 100 nagrobków**. Czerwony piaskowiec i biały marmur.** **Dużo wpływów timurydzkich – podwójne, cebulaste kopuły, wysoki tambur, monumentalizm.** **Typowo indyjska jest platforma/podest, *ćhatri*.**
AKBAR	
	Czerwony Fort w Agrze **Indie** **1565** Agra zwana jest Akbarabadem. **Architektura z jednej strony obronna, nad rzeką Jamuną. Fosa, mury, dwie bramy** (Amar Singh i Dalijska)**, dwa pałace** (Jahangira i Akbara) **– najstarsze istniejące mogolskie pałace.** **Czerwony piaskowiec i biały marmur, *ćhatri*, blendy, rzeźbione i dekorowane kroksztyny.**
	Fatehpur Sikri **Indie** **1571–1579** Miasto pałacowe stworzone przez Akbara jako stolica. Wcześniej była to pustelnia sufickiego szejkha (po lewej na dziedzińcu meczetu). Akbar porzucił to miasto, nie wiadomo do końca dlaczego. Kompleks jest nieregularny, ma

	3x1 km. **Karawanseraje, mennica, bazary, meczet z piękną bramą Buland Darwaza.** Nieznane są przeznaczenia wielu budynków.
	Dżama' masdżid **Meczet kongregacyjny, jeden z największych w Indiach. Arkadowe portyki, ejwan przy sali modlitw, w tle kopuły, blanki, *ćhatri*. Połączenie różnych elementów architektury perskiej** (ejwan z pisztakiem)**, wszystko przykryte elementami indyjskimi.** Meczet określany jest jako *Dżama' masdżid*.
	Buland Darwaza *Strzelista brama.* Ma 34 metry. Akbar upamiętnił nią zwycięstwo nad Gudźaratem.
	Grobowiec Salima Ćiśtiego **1573–1574** **Biały marmur. W środku znajdują się kratki – *dźali*.** Od maszrabijji różnią się tym, że są z kamienia, **z marmuru.**
Część pałacowa, wiele dziedzińców	

	Anup Talau *Niezrównana sadzawka*. **Basen z drewnianą platformą.** W 1579 roku Akbar miał wypełnić ją monetami jako gest hojności wobec ubogich.
	Diwan-e Khas **Dwukondygnacyjny pawilon prywatny zakończony *ćhatri*, krokszyny podtrzymujące balkony i gzyms.** W środku filar z xyz konstrukcją.
	Pańć Mahal 5 kondygnacji, 196 kolumn.
XYZ. Rządzili tam Kutćpachowie.	
	Ćar Minar w Hajdarabadzie **Indie** **1590–1591** *Cztery minarety*. **Jest na lekkim podeście. W każdej z czterech wież są schody, na dachu meczet.** Każdy minaret ma prawie 56 metrów wysokości. **Minarety z ocienionymi arkadami.** Na dole bóstwo Lakszmi. **W meczecie architektura mogolska z miejscowymi wpływami. Meczet jest nad sklepieniem.**

JAHANGIR

Budował dużo prywatnych rzeczy. Zaczął od grobowca dla swojego ojca.

Grobowiec Akbara w Sikandrze

Indie

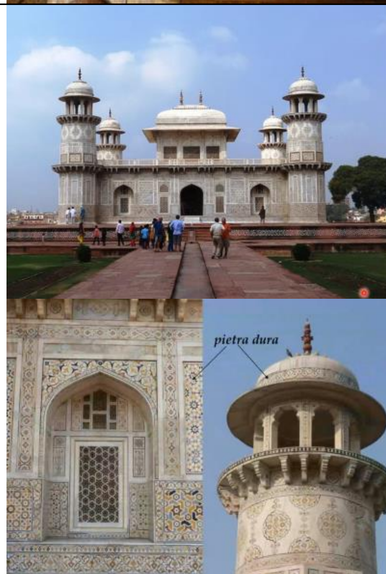
1605–1613

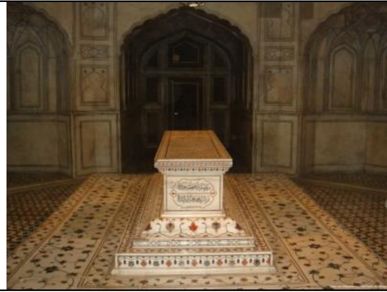
Ogród, w ogrodzie grobowiec. Brama z wysokimi minaretami inkrustowanymi czerwonym i czarnym marmurem, w centrum grobowiec.

W bramie (zdjęcie 2.) **możliwe nawiązania do Buland Darwazy. Inkrustacja szarym i czarnym marmurem dająca kolorowy efekt.**

Na zdjęciu 3. główna część z grobowcem, trzy kondygnacje, *ćhatri*. Biała, wysoka konstrukcja w tle to cenotaf cesarza otoczony *dźali* z białego marmuru.

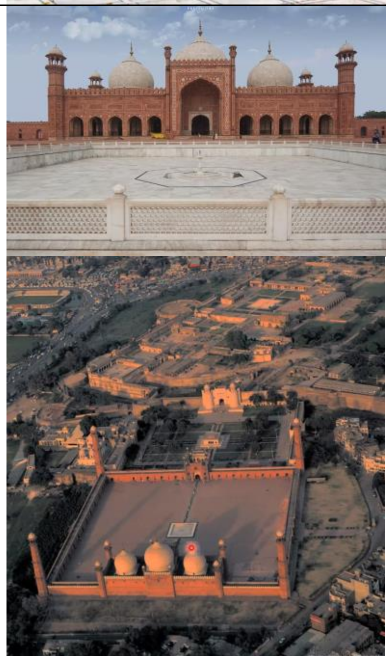
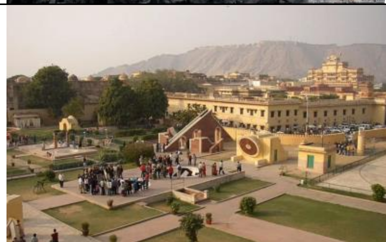
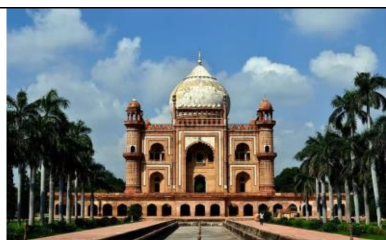
W środku kolorowe stiuki na wzór perski. Cały grobowiec jest nietypowy – podesty, arkady, sztukaterie, pisztakowe portale; z drugiej dużo belkowania, filarów (architektura indyjska)**.**

	
 	Grobowiec Itimada ud-Dauli w Agrze **Indie** **1622–1628** Itimad był wezyrem Jahangira, którego córka była jego najważniejszą żoną – kierowała budową grobowca swojego ojca. Itimad był przydomkiem. Budowla znajduje się na wschodnim brzegu Jamuny. **Pod względem formalnym – podest z czerwonego piaskowca, budynek z białego marmuru, *dźali*, kroksztyny, *ćhatri*.** **Technika *pietra dura* polegająca na tym, że twarde kamienie są przycięte i wklejane w dopasowane kształtem wgłębienia.**
SZAH-JAHAN Apogeum architektury mogolskiej w Indiach.	
	Grobowiec Dżahangira w Lahaurze **Pakistan** **1627–1634** Szah-Jahan zbudował ten grobowiec dla swojego ojca. **Ogród, grobowiec, wysokie minarety, cenotaf dekorowany *pietra dura*.**

	
    	Tadź Mahal w Agrze **Indie** **1631–1647** Stoi przy Jamunie. **Kompleks złożony z trzech głównych części. Po lewej ogród *Moonlight*, potem Tadź Mahal, ogród, kolejne groby, brama, bazary, karawanseraje. Tutaj grobowiec w innym układzie, nie w środku ogrodu.** Szah-Jahan zbudował to dla swojej żony, Mumtaz Mahal, która zmarła w wieku 38 lat podczas rodzenia 14. dziecka. Później Szah-Jahan został obalony przez swojego syna. Po śmierci został pochowany razem z żoną. **Tadź Mahal zbudowany jest z białego marmuru dekorowanego *pietra dura*. Całość wypełniona jest inskrypcjami koranicznymi.** **W środku lamperie z kwiatami, arabeskami, *pietra dura*, motywy kwiatowe zaczerpnięte z zielników, realistyczne przedstawienie.** **Grobowce z cenotafami dekorowane *pietra dura*.**

	Meczet Wazira Khana w Lahaurze **Pakistan** **1635** **Cztery minarety wokół dziedzińca, od strony qibli trzy kopuły z portalem. Na zdjęciu 2. brama z dwoma minaretami. Cegła dekorowana płytkami, stiukami, cecha charakterystyczna tego terenu.**
	Lal Kila (Czerwony Fort) w Delhi **Indie** **1639–1648** Dwa razy większy niż ten w Agrze. **Mury z czerwonego piaskowca, w środku biały marmur.**
	Diwan-e Khas Wewnątrz Lal Kila. Pawilon audiencji prywatnej. **Lambrekinowe łuki.**
	Nishat Bagh **Kaszmir** **1633** **Zbudowany przez Szah-Jahana. Ogrody były otoczone murami.**

	
	Ogród Śalimar w Lahaurze **Pakistan** **1643** Jest kilka ogrodów Śalimar. **Podesty z białego marmuru**, 16 hektarów**.**
	Grobowiec Muhammada Adil Śaha w Bidźapurze **Indie** **1656** Zwany *Golgumbad*, *Okrągła kopuła*. **Kopuła zewnętrzna, bardzo wytrzymała zaprawa pozwalająca utrzymać ogromny ciężar** (44 m)**, płatki lotosu u nasady kopuły. Elementy architektury mogolskiej i wpływy miejscowe.**
AURANGZEB Siedział głównie na Dekanie, mało budował w Delhi. Miał bardzo konserwatywne podejście w kwestii islamu, co sprawiło, że jest kontrowersyjną postacią.	
	Meczet Perłowy w Czerwonym Forcie w Delhi **Indie** **1662** *Meczet Perłowy* od bieli marmuru. **Łuki lambrekinowe, *petra dura*, płaskorzeźbione w kamieniu ornamenty roślinne, motyw lilii.**

	
	Meczet Badśahi w Lahaurze **Pakistan** **1673–1674** **Czerwony piaskowiec, biały marmur, cebulaste kopuły, *ćhatri*, blanki. Nawiązania do Tadź Mahal i Humajuna** (forma trzykopułowa)**, inspiracja dla Meczetu w Abu Dhabi.** **Po skończeniu budowy tego meczetu był to największy meczet na świecie** (przez 330 lat, do poszerzenia Meczetu Proroka w Medynie)**.**
	Dźantar Mantar w Dźajpurze **Indie** **1734** 13 konstrukcji związanych z astronomią.
	Grobowiec Safdardźanga w Delhi **Indie** **1754** **Ostatni przykład tradycyjnego mogolskiego grobowca, kopuła z wysoką iglicą, cebulaste kopuły, ornamentyka kwiatowa; wszystko wtórne i słabej jakości.**

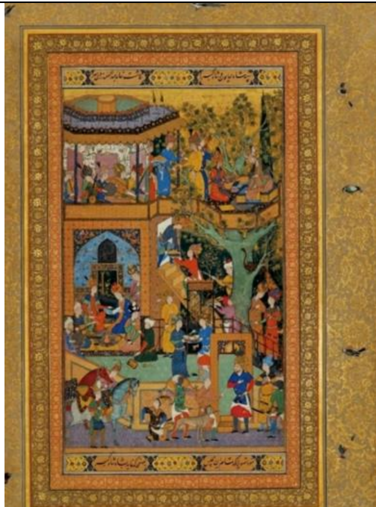
SZTUKA MOGOLSKA

Zachowała się duża liczba luksusowych przedmiotów, w większości do użytku świeckiego. **Mecenat mogolski dotyczył głównie ilustrowanych ksiąg, biżuterii, broni, tkanin i kobierców.** Dodatkowo władcy mogolscy kolekcjonowali dzieła swoich przodków. Sułtanowie często sami próbowali tworzyć.

Trzy główne tendencje: tradycja perska, tradycja rodzima (indyjska)**, wpływy europejskie** (szczególnie od XVI wieku, kiedy ryciny graficzne przybywały z Europy i były podziwiane w Indiach)**.**

Charakterystyczne cechy:

- **zainteresowanie portretem, dużo przedstawień pojedynczych ludzi, portrety pełnopostaciowe;**
- **znani są artyści; mniej anonimowych twórców;**
- **zauważalny realizm.**

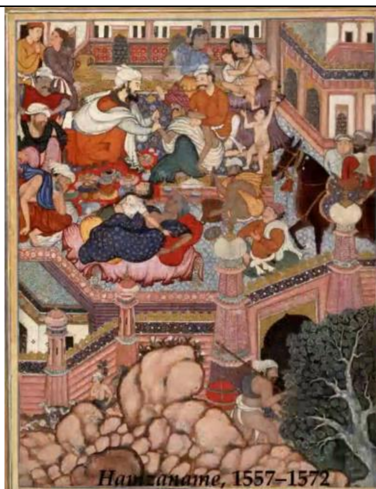

Młody Akbar pokazuje obrazek swojemu ojcu Humajunowi

lata 50. XVI w.

Nazwy późniejsze, nie oryginalne. **Po prawej stronie pawilon na drzewie, po prawej Humajun, po lewej Akbar wręczający mu swój obrazek. Perskie złote tło, wyraźne barwy, nagromadzenie postaci, główni bohaterowie nie są większi od pozostałych. Mogolskie stroje.**

Przedstawienie wydarzenia współczesnego autorowi. Autor podpisany jest na księdze trzymanej przez Akbara. **Przedstawienie życia dworskiego, powrót z polowania, śpiewy, tańce.**

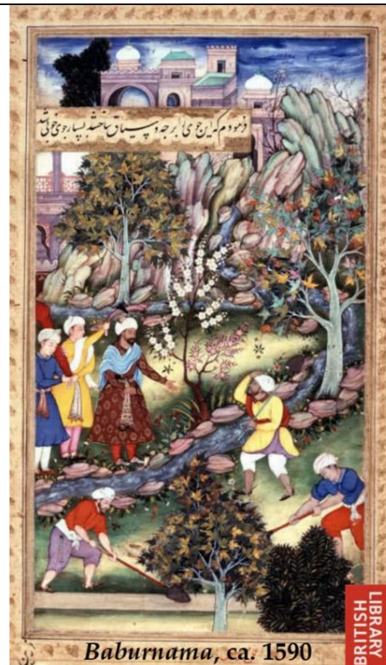
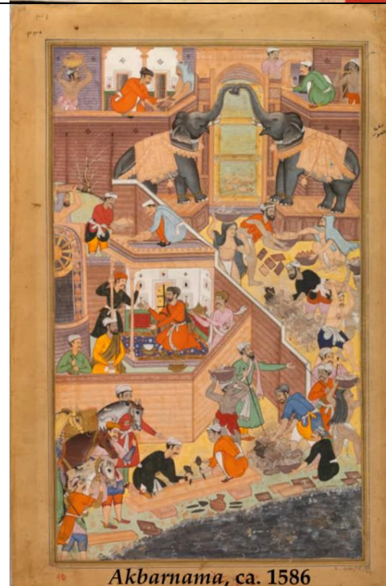

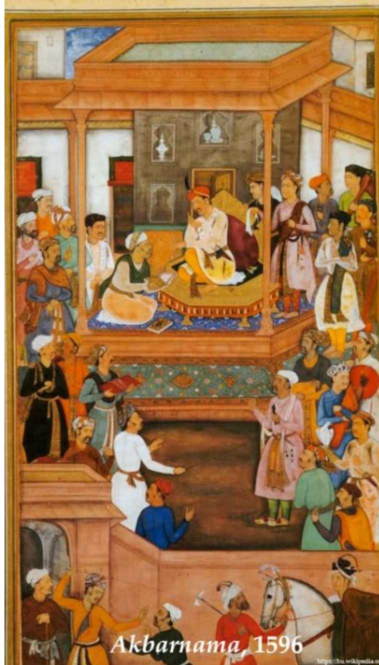
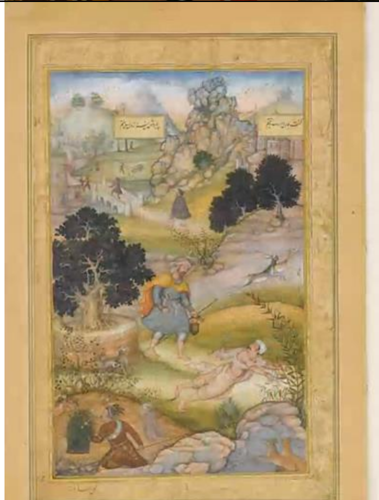
Hamzaname

1556–1572

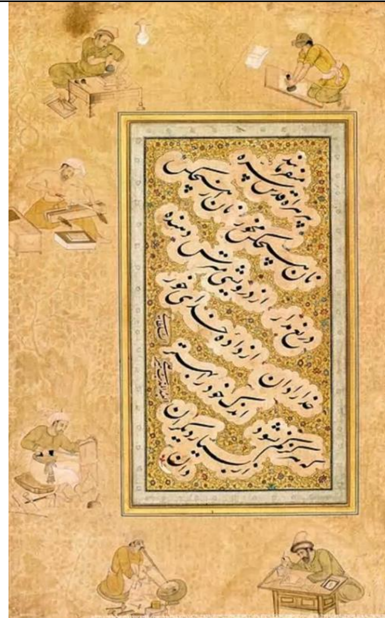
Amir przebrany za lekarza leczącego czarnoksiężników na dziedzińcu. Hamza to wuj (chyba) Proroka, postać dosyć ciekawa w kwestii opisów początków islamu, walczył po stronie muzułmanów i miał różne przygody. Hamzaname miała 16 tomów. Malarze byli persami. Z 1400 miniatur zachowało się 150.

	Główny bohater jest większy niż pozostali, jest przebrany za lekarza i siedzi na dziedzińcu. Bada puls na ręce trzymanego człowieka. Wokół chorowici ludzie, matki z dziećmi, leżąca kobieta. **Dokładne elementy architektoniczne, czerwony piaskowiec.** **Przeładowanie treścią, chaos, dużo postaci przedstawionych z profilu** (dosyć częste w mogolskich miniaturach)**.**
Anwar-i suhajli Kaszifiego, 1570	***Anwar-i suhajli* Kaszifiego** **1570** *Światło Kanopusa* (najjaśniejszej gwiazdy w gwiazdozbiorze Kila). *Kalila wa-Dimna*. 27 miniatur. *Majmun, patriotyczna małpa, prowadzi niedźwiedzie do ich losu. Majmun the patriotic monkey lurs the bears to their faith*. **Przedstawione niedźwiedzie to wargacze leniwe.** **Bardzo realistycznie przedstawiony krajobraz, niebo, realistyczne przedstawienia zwierząt, drzew. Bardziej pastelowe i stonowane kolory. Krajobraz wychodzi za ramkę. Tekst w ramce w dukcie nastaliq.**
	Koran stworzony dla xyz. **Bardzo bogato zdobiony, dwa dukty – muhaqqaq i nashi.**

 Baburnama, ca. 1590	***Baburnama*** **ca. 1590** Wspomnienia spisane przez Babura, przetłumaczone na perski przez Mirza Abd ar-Rahima. 43 miniatury. *Babur obserwuje mężczyzn zmieniających bieg strumienia w Istalith tak, by płynął prosto*. **Władca stoi w centralnej części, mogolskie stroje, piękne tło, góry, drzewa, architektura (mniejsza i w perspektywie – wpływ europejski), wszystko bardzo realistyczne.**
 Akbarnama, ca. 1586	***Akbarnama*** **ca.1586** Pierwsza kopia. Powstała za życia Akbara. Przedstawia budowę jednej ze stolic Akbara. **Na pierwszym planie woda, robotnicy, murarze przy pracy, budowa Bramy Słoni, po lewej prace wodne.** Taka kompozycja to od 6 do 10 tygodni pracy. Nie jest to praca jednej ręki.

 Akbarnama, 1596	***Akbarnama*** **1596** Przejrzysta, bogata kolorystyka. *Abu l-Fazl przedstawiający pierwszą księgę Akbarname Akbarowi*. Pracę wykonywał Goward Chan. **Dosyć zindywidualizowane postacie, szczegółowe przedstawienie architektury.**
 Chamsa Dihlawiego, Lahaur, 1597–1598	***Chamsa* Dihlawiego** **Lahaur, Pakistan** **1597–1598** *Muzułmański pielgrzym pobiera lekcje pobożności od bramina, który płynie ku swojemu bóstwu*. **Subtelne linie, zróżnicowane barwy, zdobione marginesy, realizm.**
	Złoty mohur Akbara **1602** Moneta z Agry. Akbar wprowadził złote monety po stuletniej przerwie.

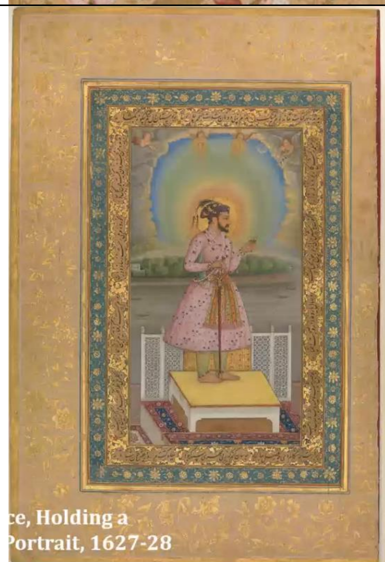
KOBIERCE Nie jest to typowa sztuka Indii. Początki za Akbara.	
	Lahaur, wełniane runo na bawełnianej osnowie Jeden z pierwszych kobierców mogolskich. **Przedstawienie figuralne sześciogłowego ptaka, dziwne stwory, maska leoparda, głowa stwora o rybich oczach.**
	Realistyczne przedstawienia ptaków (m.in. pawi).
 Ramajana, 1597–1605	***Ramajana*** **1597–1605** **Rama i Lakszman walczą z Tataką, demonem. Bardzo ostre kolory.**

<table>
<tr><td></td><td>Moda na zbieranie plansz i miniatur do albumów.

Kompozycja Mir Alego. Widzimy sześciu artystów pracujących nad książką, papierem, oprawą.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Po 1600 roku są coraz większe wpływy europejskie, więcej Anglików w Indiach.</td></tr>
<tr><td>
</td><td>Dżahangir przekłada towarzystwo sufickiego szajcha nad królów
1615–1620

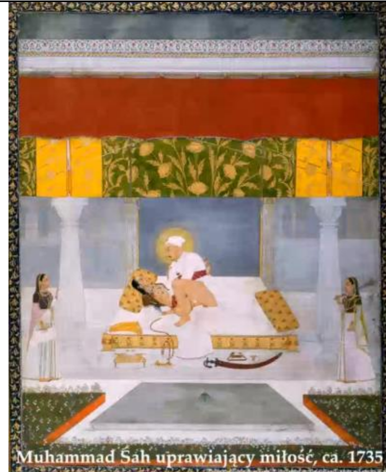
Typowe dla Indii przedstawienie z profilu. Władca siedzi na klepsydrze. Niżej putta, aniołki. Po lewej suficki szajch, poniżej przedstawienie (prawdopodobnie) tureckiego sułtana, Jakuba I (skopiowanego z innego obrazu), niżej możliwe że portrecista. Na marginesie realistyczne kwiaty, wokół głowy Dżahangira aureola.</td></tr>
<tr><td>
</td><td>Sułtan Ibrahim Adil Śah w fantastycznym pejzażu
ca. 1610

Ubrany w pantalony, na tym muślinowa suknia. W ręce trzyma kastaniety. Wzorce mogolskie w połączeniu z miejscową tradycją.</td></tr>
</table>

Od 1628 roku powstawało mniej książek, ale na początku, za Sha […]	
 	Śahdżahan trzymający egretę wysadzoną klejnotami **ca. 1645** **Portret sułtana z profilu, mnóstwo biżuterii na sobie. Wokół przedstawienia sług cesarza.**
 	Szah Jahan na tarasie trzymający wisior ze swoim portretem **1627–1628** **Portret uważany za egzemplifikację panowania nad wszechświatem – stoi sam na środku tarasu, w tle *dżali*, zdobnie ubrany, w ręku trzyma wisior ze swoim portretem, wokół niego aureola w kolorach tęczy, nad tym *putta,* w tle najprawdopodobniej Jamuna. W środku laski jest broń.** **Miniatura typowa dla Mogołów – profil, portret, luksus.**
 	Padśhaname **1656–1657** *Dżahangir żegnający Szah Jahana na początku kampanii bitewnej*. Życie Szah Jahana. Często są to sceny z życia dworu. **W centrum Dżahangir żegnający syna. Na płytach w tle realistyczne przedstawienia *pietra dura*.**

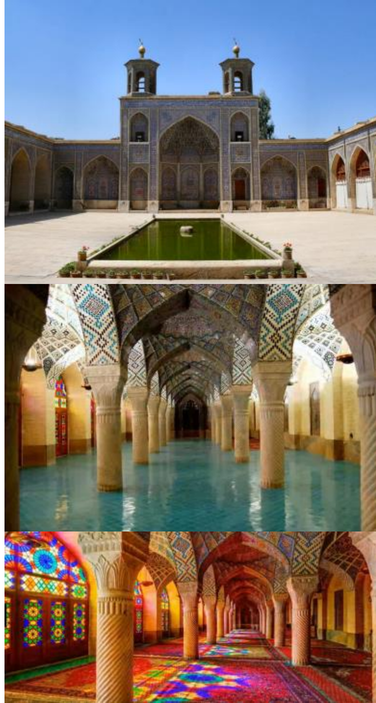
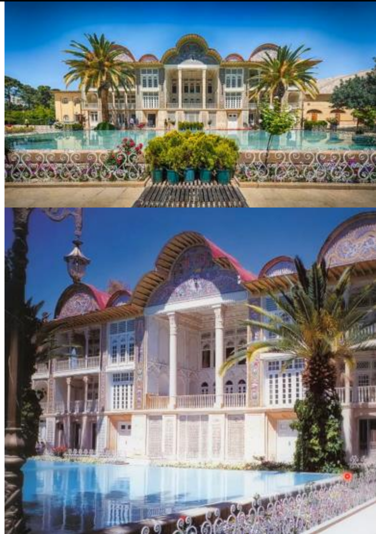
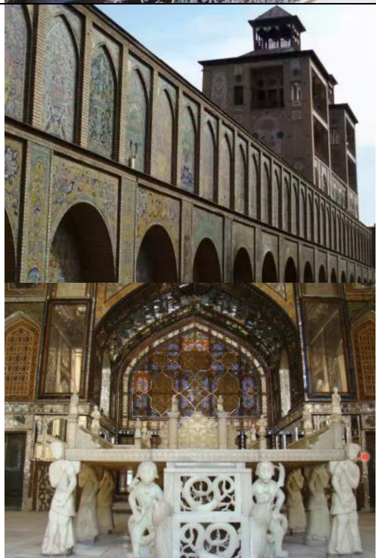
	Czarka Szah Jahana **Czarka z nefrytu w kształcie liścia z elementami zwierzęcymi** (zakończony głową kozła)**.**
	Kobierzec modlitewny **Wyrazista kolorystyka** (cecha mogolska), **wełniane runo na jedwabnej osnowie. Roślinne wzory zaczerpnięte z zielników.**
Aurangzeb	
	Sztylet **Kryształ kurski dekorowany rubinami, szmaragdami. Stal damasceńska. Uchwyt w formie głowy wielbłąda.**

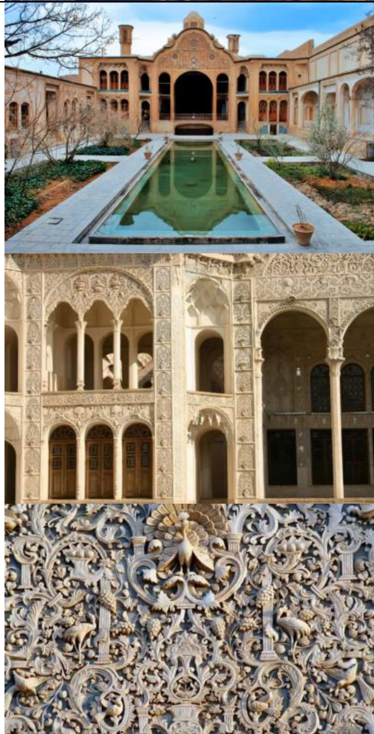
	Emalia komórkowa, *cloisonne* na złocie. Każdy element dekoracji jest otoczony drucikiem. Przyszło do Indii z Europy.
	Butla *hukka* **Butla do fajki wodnej. Technika *bidri* – czarny kolor, stop cynku z miedzią, cyną, ołowiem; potem inkrustowany złotem i srebrnem, na to pasta z chlorkiem amonowym, obróbka techniczna, usunięcie chlorku, po wypolerowaniu podstawa głęboko czarna; duży kontrast pomiędzy podstawą a inkrustacją.** **Dekoracja roślinna, cyprysy.**
	czints **Dekoracja drukowana na tkaninach. Wzory w większości roślinne na gładkim, przeważnie białym** (jasnym) **tle.**
	Skrzynia z Gudźaratu **Masa perłowa.**

	Muhammad Śah uprawiający miłość **ca. 1735** **Główną postacią jest Muhammad Śah w czasie stosunku. Obok łóżka broń** (wszyscy na miniaturach są uzbrojeni)**.**
	Portret przedstawiciela Kampanii Wschodnioindyjskiej **Brak tła.**
ARCHITEKTURA INDII POD OKUPACJĄ BRYTYJSKĄ Indogotyk, rewiwalizm indosaraceński, gotyk wiktoriański.	
	Dworzec Króla Śiwadźiego Ćatra Pati Śiwa Dźi w Mumbaju **Indie** **1888** Dworzec Wiktorii. Powstał na upamiętnienie złotego jubileuszu królowej Wiktorii. **Połączenie elementów architektury europejskiej z indyjską i mongolską.**
	Sąd Najwyższy w Madrasie **Indie** **1892** **Przy wejściu łuk lambrekinowy, krenelaże, bulwiaste kopuły.**

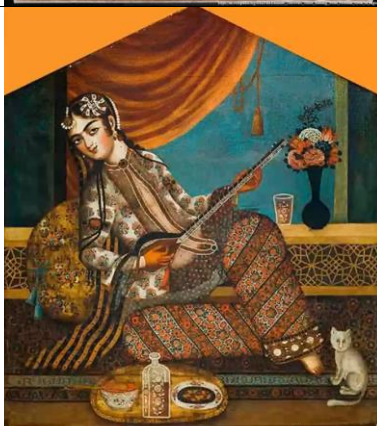
	Hotel Taj Mahal Palace w Mumbaju **Indie**
	Royal Pavilion w Brighton **Anglia** **Eklektyzm.**
	Pałac Woroncowa w Ałupce **Krym** **Ejwan z inskrypcją, hasło Nasrydów.**
https://www.youtube.com/watch?v=eNSkhTmLO7s&ab_channel=SonyMusicIndiaVEVO	

SZTUKA I ARCHITEKTURA KADŻARÓW (1789–1925)	
	Sztuka Kadżarska uważana jest za mniej wykwintną/wysublimowaną, bardziej kiczowatą niż np. ta za czasów Safawidów. **Liczne nawiązania do Safawidów, duże wpływy europejskie (techniki i materiały; w malarstwie nie będzie miniatur a olej na płótnie).**

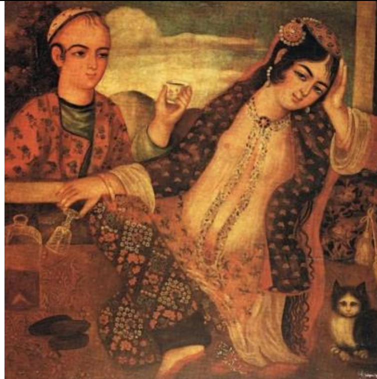
	Meczet Nasir ol-Molk w Szirazie **Iran** **1888** **Płytki okładzinowe, mukarnasy. Światło wpada przez witrażowe okna i robi kolory. W sztuce kadżarskiej będzie sporo różowego.**
	Ogród Eram w Szirazie **Iran** **Talar, sporo różu.**
	Pałac Golestan w Teheranie **Iran** Składa się z około 17 budynków. Na zdjęciu budowla związana ze słońcem. **Architektura jest bardzo kolorowa. Całe powierzchnie budynku pokryte kolorowymi płytkami.** **Marmurowy tron, za nim technika *ainekari*.** **Na zdjęciu 3. lustra, masa perłowa, dużo wpływów europejskich, żyrandole, styl miejscowy, przesyt.** Na zdjęciu 4. przebrane manekiny.

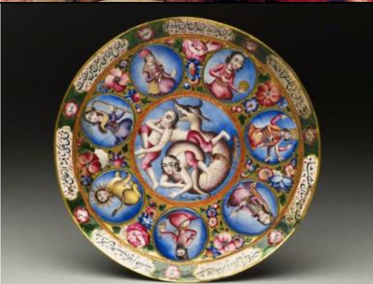
	Na zdjęciu 5. mukarnas w *ainekari*. Na zdjęciu 6. sala lustrzana (zdjęcie i obraz).
	Dom Borujerdi w Kaszanie **Iran** Dom dla żony Borudjerdiego, bogatego kupca. **Klasyczny ogród, *czahar bag*. Niezwykle zdobiony w stiuku, horror vacui.**

	
  	Narenjestane Qavam **Sziraz** Domostwo połączone z ogrodem.
SZTUKA **Obrazy władców.**	
	Obraz szacha kadżarskiego namalowany przez Mir Alego, **olej na płótnie**. Szach miał 1000 żon, 57 synów i 56 córek. **Duża ilość biżuterii, wąska talia. Obraz jest symbolem potęgi, męskości i bogactwa władcy. Tego typu przedstawienia szachów i książąt charakteryzują się długimi czarnymi brodami, silnym wzrokiem i bronią.**

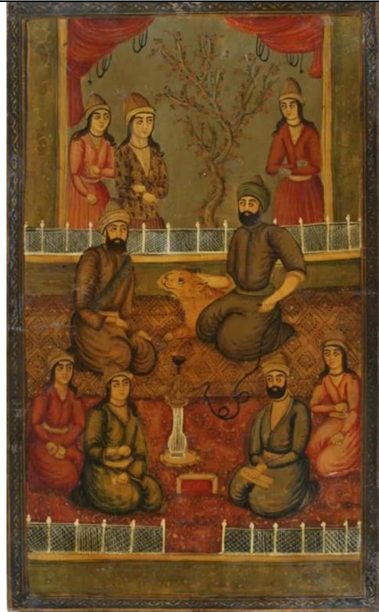
	Akwarela na papierze. Początek XIX wieku**. Zauważalne cechy formalne – broda, spojrzenie, biżuteria. Postacie nie stoją.**
	Bardzo realistycznie przedstawione tło, martwa natura. Przedstawienia kobiety są raczej przedstawieniami idealnych kobiet niż konkretnymi kobietami. Idealna kobieta ma okrągłą twarz z monobrwią. Spódniczka tutu, peleryna podbita gronostajem. W sztuce kadżarskiej często brano elementy kultury europejskiej ale bez kontekstu.
	Szahname Hosrow spotyka kąpiącą się Sziri**. Przedstawienie kobiety: okrągła twarz, monobrew, delikatne oczy i usta, nienaturalny biust. Hosrow nie ma brody, bo jest młodzieńcem**, a młodzieńcy nie są przedstawiani z brodami. **Mało zindywidualizowane twarze.**
	Długi, specyficzny dekolt. Gra na twarze, na rękach ma hennę. Przedstawienie kota.

	Wpływ europejski: wielka spódnica, welon.
	
	

	
	Emalia na metalu. Para kochanków. Wspólne trzymanie kielicha jako symbol miłości, scena romantyczna.
	
	Przedstawienia znaków zodiaku, konstelacje.

	
	
	Klasyczny jeleń na rykowisku.
	Laka.

	Laka na papier mâché. Wszystko pociemniałe.
	
	

WSPÓŁCZESNA ARCHITEKTURA ISLAMU

Abraj al-Bait w Mekce

Arabia Saudyjska

2011

Gdzieś tam jest Al-Ka'aba. Kompleks to konglomerat siedmiu hoteli.

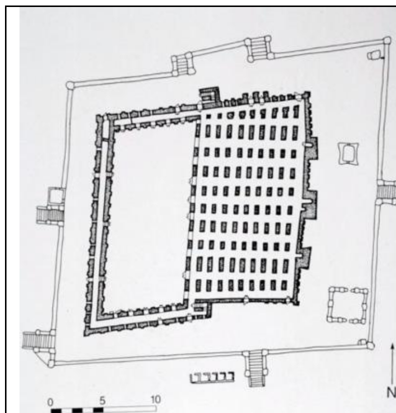
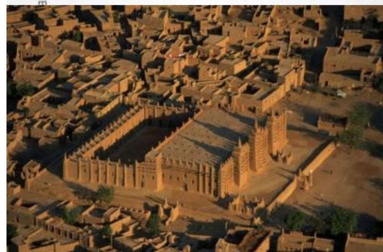

Burj Khalifa w Dubaju

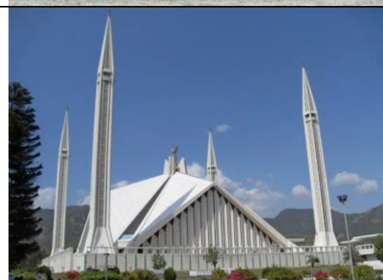
Zjednoczone Emiraty Arabskie

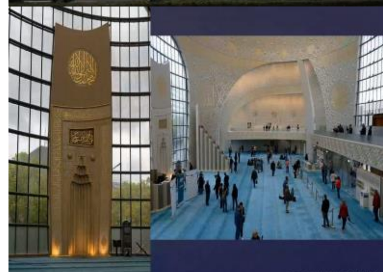
2009

Najwyższy budynek świata.

   	Wielki Meczet w Dżenne **Mali** **1907** **TEN ZE WSPÓŁCZESNYCH TRZEBA ZNAĆ.** **Dziedziniec, sala modlitw, gęste i grube filary, krzywy. Cegła suszona na słońcu. Stoi na platformie. Jest to największy wolnostojący budynek z cegły suszonej. W ściany powbijane jest drewno palmowe służące do dekoracji i utrzymania meczetu.**
 	Meczet Hasana II w Casablance **Maroko** **1993** Był tu najwyższy minaret na świecie. 41 fontann, 13. największy meczet na świecie. Dach jest składany, waży 1100 ton, a jego otwieranie trwa 5 minut. **Nawiązania do klasycznej architektury tamtych terenów – minaret na planie kwadratu, ablaq.**

	
    	Meczet szejka Zayeda w Abu Zabi **Zjednoczone Emiraty Arabskie** **2007** **Duża inspiracja meczetami mogolskimi. Żyrandole zdobione kryształkami Swarovskiego. Dziedziniec z największą marmurową mozaiką na świecie.**
	Stalowy Meczet, As-Satwa **Dubai**

	
 	Meczet sułtana Omara Alego Saifuddina, Brunei
 	Kryształowy meczet w Kuala Terengganu **Malezja** W większości szkło.
 	Meczet króla Fajsala w Islamabadzie **Pakistan** **1986** Największy meczet w Pakistanie. Architektem był Turek.

	Meczet Nusrat Jahan w Kopenhadze **Dania** **1967**
	Meczet w Kolonii **Niemcy** **2017**
	Meczet w Duisburgu **Niemcy** **2008**
	Meczet Szakirin w Stambule **Turcja** Meczet zaprojektowała kobieta.

	Meczet Qolszarif w Kazaniu **Rosja**
	Meczet w Pawlodarze **Kazachstan**
	Meczet w Rijecie **Chorwacja**
	Meczet na Ochocie, Warszawa **Polska**
	Wielki Meczet w Xi’an **Chiny**

	Paradise has many gates
MUZEA	
	Museum für Islamische Kunst Berlin
	Louvre Paryż
	British Museum Londyn
	Victoria and Albert Museum Londyn

